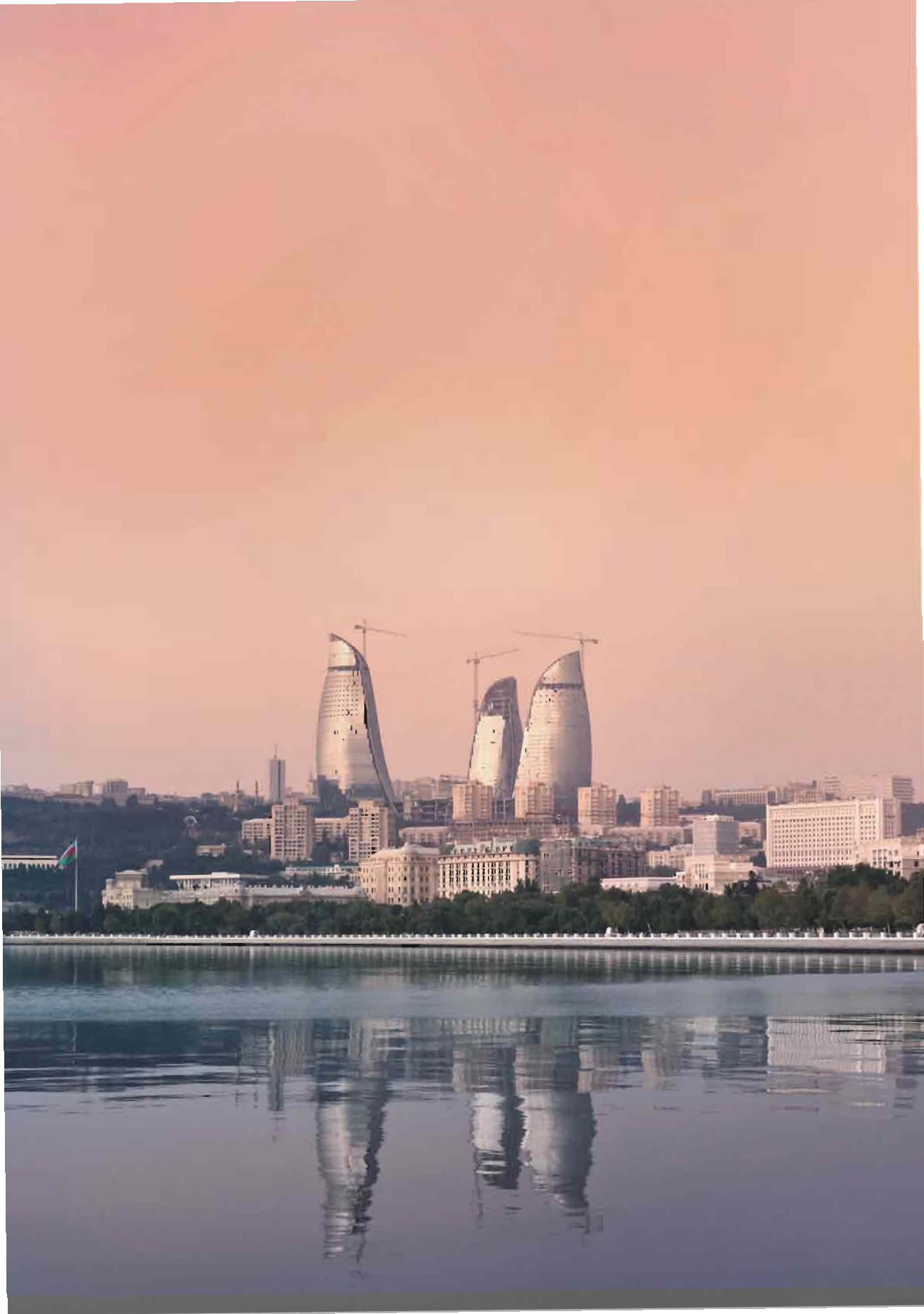

Görkəmli dövlət və siyasi xadim, müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu
HEYDƏR ƏLİRZA oğlu ƏLİYEVİN
anadan olmasının 90 illiyinə həsr edilir

Посвящается 90-летию
со дня рождения выдающегося политического и государственного деятеля,
создателя современной азербайджанской государственности
ГЕЙДАРА АЛИРЗА оғлы АЛИЕВА

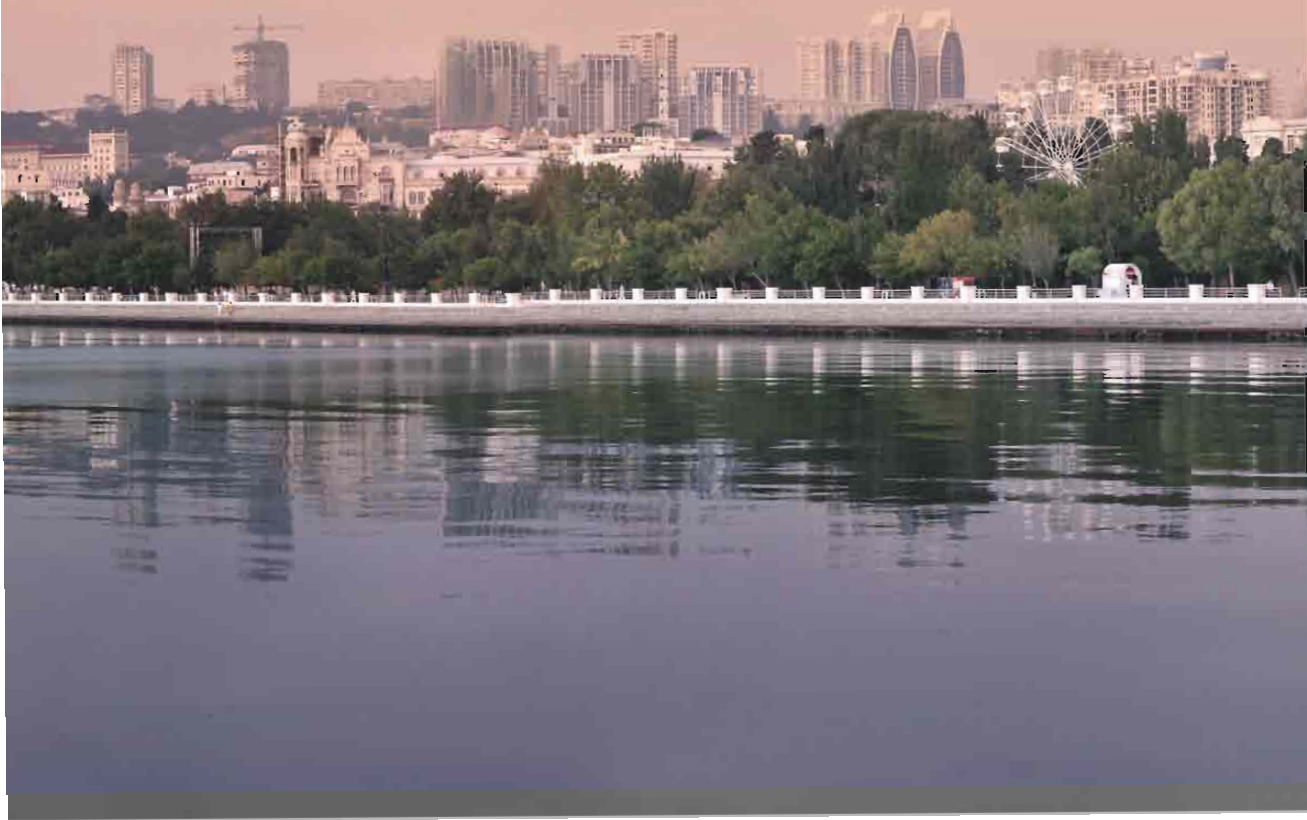

Bu gün Bakı – dünyanın ən gözəl şəhərlərindən biridir.

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyev*

*Баку сегодня является одним из красивейших
городов мира.*

*Президент Азербайджанской Республики
Ильхам АЛИЕВ*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MEMARLAR İTTİFAQI
СОЮЗ АРХИТЕКТОРОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Layihənin rəhbəri: Elbay Qasımzadə
Tərcümə: Təranə Kərimova

Foto: Yaşar Xəlilov, Fərid Xayrulin, Elçin Əliyev

Bakı – tarixin səhifələri. Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 2013, – 188 səh.
Əlavə edilmiş və yenilənmiş ikinci nəşri.

© Azərbaycan Respublikasının Memarlar İttifaqı, 2013
© “Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evi, 2013

ISBN 978-9952-32-020-6
978-9952-32-022-0

Руководитель проекта: Эльбай Касим-заде
Перевод: Тарана Керимова

Фото: Яшар Халилов, Фарид Хайрулин, Эльчин Алиев

Баку – страницы истории. Баку, Издательский Дом “Шарг-Гарб” (“Şərq-Qərb”), 2013, – 188 стр.
Издание второе - дополненное и переработанное.

© Союз Архитекторов Азербайджанской Республики, 2013
© Издательский Дом “Шарг-Гарб” (“Şərq-Qərb”), 2013

SEVDA DADAŞOVA, ELBAY QASIMZADƏ, FAZİL MƏMMƏDOV

Baku —
TARIXİN SƏHİFƏLƏRİ

БАКУ — СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ

*Baki və Bayıl burnu.
T. Teylorun qravürü, 1880-1881-ci illər.*

*Баку и мыс Байлос.
Гравюра Т. Тейлора, 1880-1881 гг.*

M. TAYLOR

Hörmətli oxucu!

Bu kitab əzəldən neftlə bağlı bir şəhərin çoxəsrlik tarixinə həsr edilir. Neft və Bakı – bir-birindən ayrılmayan iki məfhum.

Ən qədim dünya dinlərindən biri olan Zərdüştiliyin, demək olar ki, daha çox sitayiş edildiyi dini mərkəz neftin və qazın təbii çıxdığı yerdə yaranmışdır. O uzaq vaxtlarda yerin altından, hətta dənizdə gah orada, gah burada hündürlüyə qalxan od sütunlarını – təbii qazın özülüşən dilimlərini görən şahidlərin əksəriyyətində bu hal həyəcan doğurmuş, mövhumat qorxusu təlqin etmişdir. Bakının “əbədi məşəlləri”nin şöhrəti olduqca uzaqlara gedib çıxırdı. Tamamilə təbiidir ki, Xəzəryanı regionda yaranmış və yayılmış Zərdüştiliyin ən çox sitayiş edildiyi müqəddəs yer Bakı və onun ətrafları idi. Məşhur mədiyevist-tarixçi alim S.Aşurbəyli əsərlərinin birində bu haqda belə yazır: “... Müasir İran müəllifi Bastani Pərvizi qeyd edir ki, Bakı qədim və müqəddəs şəhərlərdən biridir və onun adı müqəddəs “Allah” sözündəndir. Ehtimal ki, onun adı bu şəhərdəki səcdəgah və qədim od məbədi ilə bağlıdır”.¹

Bakı toponiminin mənşəyini sonralar İudaizm, Xristianlıq və İslam kimi qüdrətli dünya dinlərinə böyük təsir göstərmiş Zərdüştiliyin ən çox sitayiş edilən rəmzi – “Müqəddəs od şəhəri” və ya “Od allahının şəhəri” kimi tərcümə edilən “Atəş Baquan” toponimi ilə əlaqələndirməklə, şəhərin formalaşması vaxtını tam əsasla e.ə. XI əsrə aid edə bilərik. Eləcə də təsdiq

Дорогой читатель!

Эта книга посвящена многовековой и во многом сложной истории города, изначально связанного с нефтью. Нефть и Баку – два неразделимых друг от друга понятия.

Еще в глубокой древности, на месте естественных выходов нефти и газа возник один из самых, если не самый почитаемый духовный центр древнейшей мировой религии – зороастризма. Вырывавшиеся из земли и даже в море то тут, то там огненные грифоны – самовозгорающиеся столбы природного газа приводили в трепет и внушали суеверный страх на многих из тех, кто являлся свидетелем этого явления в те далекие времена. Слава о «вечных огнях» Баку доходила до весьма отдаленных от него мест. И вполне естественным является то, что, зародившись и получив распространение в прикаспийском регионе зороастризм в качестве самой почитаемой святыни выбрал Баку и его окрестности. Вот что писала о нем в одной из своих работ известный ученый историк-медиевист С. Ашурбейли: «...Современный иранский автор Бастани Парвизи отмечает, что Баку является одним из древнейших священных городов и название его происходит от священного слова «Бог». И, вероятно, название его связано со святилищем и древним храмом огня в этом городе.»¹

Связывая происхождение топонима Баку с древнеперсидским «Атеш-и Багуан», переводимым,

1 - S.B.Aşurbəyli. *Bakı şəhərinin tarixi* (orta əsrlər dövrü). Bakı, 1992-ci il, səh. 45-46 (rus dilində).

1 - С.Ашурбейли, «История города Баку – период средневековья», Баку, «Азернешпр», 1922, стр.45-46.

*Bakı qalasının
rekonstruksiyası.
Memar İ.Şebisikinin
rəsmi. 1932-ci il.*

*Реконструкция Ба-
кинской крепости.
Рисунок архитек-
тора И.Шеблякина.
1932 г.*

etmək olar ki, özündə "Yaradıcı"nın adını daşıyan bu qəbildən olan toponimlər bəşər tarixində tez-tez rast gəlinən fakt deyil və müasir dövrdə biz Hindistanda yerləşən Allahabaddan – "Allah şəhəri"ndən başqa özündə Allah adını daşıyan digər şəhər nümunəsinə malik deyilik.

Bakı və ona yaxın olan ətrafların yerləşdiyi Abşeron yarımadası ərazisində insan məskunlaşmasının izləri isə, arxeoloji qazıntıların məlumatlarına əsasən, qayaüstü təsvirlərdə üzə çıxarılmış izlərə görə daha qədimdir və mezolit dövrünə gedib çıxır. Bu fakt da maraqlıdır ki, görkəmli səyyah və etnoqraf Tur Heyerdalın fikrinə əsasən, Bakının ətrafları dünya sivilizasiyasının yarandığı mərkəzlərdən biridir və dənizçiliyin formalaşması prosesi burada başlamışdır.²

Bakı haqqında daha erkən yazılı məlumatlara Midiyadan Skifiyaya aparan yolu təsvir edərkən, sualtı qayadan qalxan alovların yerini qeyd edən X əsrin birinci yarısının

как «Город священного огня» или «Город Бога огня» - самого почитаемого символа зороастризма – религии, оказавшей впоследствии большое влияние на формирование таких величайших монотеистических мировых религий, как иудаизм, христианство и ислам, мы с полным основанием можем датировать время становления города VI веком до нашей эры. Можно также утверждать, что подобного рода топонимы, с встречающимися в их названиях именем «Создателя» - не столь частый факт в истории человечества. В настоящее время, кроме как «Аллахабад», находящегося в Индии и «Гетеборга», находящегося в Швеции, иных примеров городов с именами Бога мы не имеем.

Следы же пребывания человека на территории Апшеронского полуострова, где расположен Баку, и близлежащих к нему мест, по данным археологических раскопок и выявленным наскальным изображениям еще древнее и восходят к эпохе мезолита.

Небезынтересным является и тот факт, что, согласно мнению выдающегося путешественника, историка и этнографа норвежца Тура Хейрдала, изучившего наскальные изображения Гобустана, окрестности Баку были одним из очагов зарождения мировой цивилизации и здесь мог начаться процесс становления мореходства.²

Наиболее ранние письменные упоминания о Баку встречаются у византийского автора

2- Т. Qasımova. Xəzər dənizin vikinqləri. "Trud" qəzeti. N-74, 26 aprel 1995-ci il (rus dilində).

2- Т. Касумова, «Викинги Каспия», газета «Труд», № 74, 26 апреля 1995 г.

Bizans müəllifi Priisk Panniyskidə rast gəlinir.³

Sonralar IX əsrdən başlayaraq XIX əsrədək çoxsaylı yazılı mənbələrdə Bakı və onun “əbədi məşəlləri” haqqındakı məlumatlarla yanaşı, biz müqəddəs ibadətgahları bu yerlərdə yerləşən atəspərəstlər haqqında da qeydlərə dəfələrlə rast gələ bilərik.

Lakin Bakının təkcə “müqəddəs məşəlləri” haqqındakı şöhrəti yox, həm də şəhərin o vaxtın quru və su yollarının, o cümlədən “İrək yolu” kimi məşhur yolun qovuşduğu qeyri-adi əlverişli yerdə yerləşməsi, eləcə də son dərəcə rahat dəniz limanının, zəngin təbii sərvətlərin mövcudluğu nəinki alimlərin, səyyah və tacirlərin, həm də dəfələrlə onu zəbt etməyə cəhd etmiş müxtəlif növ işğalçıların diqqətini özünə cəlb etmişdir. Təbii ki, bunun nəticəsində şəhər dəfələrlə hücumlara məruz qalmış, tikililəri dağıdılmış və yenidən bərpa edilmişdir. Lakin bütün bunların Bakının görkəminə nə dərəcədə təsir etməsi və çox qədimlərdə onun necə olması barədə mühakimə yürütmək çətindir: belə ki, XVII əsrədək onun qrafik təsvirləri tapılmamışdır. Ancaq 1663-cü ildə İsveç səfirliyinin tərkibində Bakıda olmuş alman ensiklopedist alimi və səyyahı Engelbert Kempfer özünün yol qeydlərində, nəinki təkcə şəhərin təbii və coğrafi xüsusiyyətlərinin yazılı təsvirini vermiş, həm də Bakı və onun ətraflarının qrafik şəklini çəkmişdir.

первой половины V века Прииска Панийского, который, описывая путь идущий из Мидии в Скифию отмечал местность: «... где пламя вырывается из скалы подводной».³

В дальнейшем начиная с IX столетия и вплоть до конца XIX века в многочисленных письменных источниках, наряду с упоминаниями о Баку и его «вечных огнях», мы не раз встречаем и упоминания об огнепоклонниках, чьи святилища находились в этих местах.

Однако, не только слава о «священных огнях» Баку, но необычайно выгодное его расположение на стыке сухопутных и морских торговых путей того времени, в том числе и такого знаменитого, как «шелковый путь», а также наличие чрезвычайно удобной морской бухты и богатых природных ресурсов издревле привлекали к нему внимание наряду с учеными, путешественниками и купцами, и взоры различного рода завоевателей, не раз пытавшихся прибрать его к своим владениям. Естественно, что вследствие этого не раз подвергался нашествиям, сооружения его разрушались и перестраивались. Однако, насколько это сказалось на облике Баку и каким он был в глубокой древности, нам сейчас трудно судить, так как вплоть до XVII века его графических изображений не найдено. Только лишь в 1683 году посетивший в составе шведского

3- *Priisk Panniyskinin söyləmələri*. Tərcümə Q.S.Destunisiindir. Elmi əsərlər. İmperator Akademiyası. VII Kitab. II Bölmə. I Buraxılış. Sankt-Peterburq, 1861, səh. 65 (rus dilində).

3- *Сказания Прииска Панийского*, Перевод Г.С.Дестуниса, «Ученые записки II Отделения Императорской Академии наук, книга VII, выпуск I, Санкт-Петербург, 1861, стр. 65.

*“İçərişəhər”də
Karavansaray və
Cümə məscidi.
Rəssam A.Boqomolov.
1861-ci il.*

*Караван-сарай и
Джума-мечеть
в «Ичерише-
хер». Художник
А.Богомолов. 1861 г.*

Sonradan bir sıra alimlərin, səyyah və rəssamların, nəinki şəhər tikililərinin ayrı-ayrı fraqmentləri, onun ümumi görkəmi, həm də Bakı ətraflarının, onun kənd və peyzajlarının təsvirləri olan süjetlərinin əks olunduğu əsərlərində Bakı siluetlərinə dəfələrlə rast gəlinir. Bu əsərlərin müəllifləri sırasında S.Qmelinin, İ.Berezinin, B.Dornun, D.Qrimmin, A.Pavlinovun və digərlərinin adlarını qeyd etmək lazımdır. Rəsmlərində bədii təxəyyüllə yanaşı, şəhərin real mövcud olan tikililərinin ustalıqla təsvir edildiyi rus rəssamlarının – Y.Vereşaginın və Q.Qaqarının əsərlərini, eləcə də məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Dümanı Qafqaz səyahətində müşayiət etmiş J.Mouanetin yol rəsmlərini xüsusilə göstərmək lazımdır. Müxtəlif mütəxəssislər [İ.Şebligin, E.Kanukov, E.Avalov və b.] tərəfindən feodal Bakısının görkəminin qrafik cəhətdən yenedən yaradılmasının kifayət qədər daha sonrakı cəhdləri də bu baxımdan maraqlıdır.

Praktik olaraq qala divarları sərhəddində inkişaf edən Bakının tarixi özəyi XIX əsrin ikinci yarısı

posольства немецкий ученый-энциклопедист и путешественник Энгельберт Кемпфер оставил в своих путевых записках не только письменное описание природных и географических особенностей города, но сделал графический рисунок Баку и его окрестностей.

В дальнейшем изображения Баку неоднократно встречаются в работах ряда ученых, путешественников и художников, запечатлевших в них не только отдельные фрагменты его застройки и общий облик города, но и сюжеты с изображением бакинских окрестностей, его сел, пейзажи и жителей. Среди авторов этих работ следует отметить имена С. Гмелина, И. Березина, В. Дорна, Д. Гримма, А. Павлинова и др. Не менее интересны и работы русских художников В. Верещагина и Г. Гагарина, в рисунках которых, наряду с художественным вымыслом авторов, мастерски изображены и реально существующие сооружения города. Заслуживают внимания также и путевые зарисовки Ж.Моуанета, сопровождавшего знаменитого французского писателя Александра Дюма в его путешествии по Кавказу. Небезынтересными в этой связи являются и значительно более поздние попытки графического воссоздания феодального Баку различными специалистами – И. Шеблыкин, Э. Кануков, Э. Авалов и др.

До середины XIX века историческое ядро Баку, развивавшегося в границах крепостных стен, оставалось почти таким же, каким его впервые увидел и изобразил Э. Кемпфер. И толь-

sından başlayaraq, sənaye istehsalı səviyyəsinin artması, ticarətin inkişafı, eləcə də energetika xammalı növlərindən biri kimi neftin əhəmiyyətinin xeyli yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq, ilkin çərçivələrindən çıxır və onun qala divarları xaricində yerləşən ətraf torpaqlarında intensiv tikinti işləri başlanır.

Təxminən elə bu vaxt Avropada texniki inqilab baş verir, təsvirlərin işığa həssas təbəqə və lentlərə optik köçürülməsi yolu ilə maddi reallığın sənədli əks etdirilməsində geniş imkanlar açılır. Bu məqsədlər üçün yaradılmış, əvvəlcə meydana çıxan deqeratiplər, sonradansa ilk fotoqrafiya aparatları həddən artıq qısa vaxt ərzində bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanın o zaman tərkibinə daxil olduğu Rusiyada da çox geniş yayılır. Bakının birinci sənədli fototəsvirlərini Xəzər dənizinin öyrənilməsi üzrə elmi hidroqrafik ekspedisiyada iştirak etmiş rus donanmasının kapitan-leytenantı A.Ulskinin adı ilə bağlamaq olar. Onun 1861-ci il tarixli şəkilləri özündə Bakı limanını, Bakı Admirallığı binasını, köhnə şəhərin küçələrini və s. həkk etmişdir.

D.Yermakov tərəfindən 1870-ci ildə çəkilmiş və tərtib edilərək "Qafqaz və onunla həmsərhəd ölkələrin kataloqu"na salınmış Azərbaycana, o cümlədən də Bakıya həsr edilmiş bir çox fotolar daha artıq maraq doğurur.

Lakin ikonoqrafik materiallar üzrə Bakı tarixinin öyrənilməsində təkcə bu və ya digər tədqiqatçılar tərəfindən hazırlanmış elmi məcmuələrdəki fotolar böyük əhəmiyyət kəsb etmir. Bu həm də Bakının görünüşü və ətraflarının, şəhər həyatının ayrı-ayrı janr səhnələrinin

ko, начиная со второй половины XIX столетия в связи с ростом уровня промышленного производства и развитием торговли, а также значительным возрастанием нефти, как одного из основных видов энергетического сырья, Баку выходит за рамки феодального города и начинается интенсивная застройка земель, находящихся за пределами крепостных стен.

Примерно в это же время в мире происходит техническая революция положившая начало коренному преобразованию, как в науке, так и в быту. Одним из выдающихся последствий этой революции, в частности, стало открытие в области оптической физики, давшее возможность документального отображения материальной действительности путем оптического переноса изображений на светочувствительные пластины и пленки. Созданные для этих целей вначале дегерратипы, а затем и первые фотографические аппараты за очень короткий промежуток времени получают самое широкое распространение во всем мире, в том числе и в Российской империи, в состав которой входил и Азербайджан.

Первые документальные фотографические изображения Баку можно связать с именем капитана – лейтенанта российского флота А. Ульского, принимавшего участие в научной гидрографической экспедиции по изучению Каспийского моря. Его снимки, датированные 1861 годом, запечатлели бакинскую пристань, здание бакинского Адмиралтейства, улицы старого города и др.

Bakı qalası yanında bazar. XIX əsrin sonuna aid foto.

Базар у стен Бакинской крепости. Фото конца XIX века.

və s. fototəsvirlərindən ibarət olan açıqçalardır.

F.Kokorinin, A.Mişonun, N.Litvintsevin və başqalarının Berlinin, Parisin, Stokholmun, Varşavanın və Avropanın digər şəhərlərinin nəşriyyatlarında çap edilmiş foto-ları, hətta indiki vaxtın ən yüksək keyfiyyəti ilə nəşr edilmiş açıqçalar, neftin gurultulu səs-küyü altında qısa bir tarixi mərhələdə böyük olmayan yarıfeodal Şərq yaşayışı məskəninədən dünyanın son dərəcə gözəl, avropasayağı qurulmuş neft paytaxtına çevrilən şəhər haqqında bizdə təsəvvür yaradır.

1920-ci ildən başlayaraq, ilk əvvəl Rusiya Teleqraf Agentliyinin Qafqaz nümayəndəliyinin Azərbaycan bölməsinin tərkibində, sonradansa qarşılıqlı ardıcılıqla Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin, "Azərinform" və "Azərtac"ın tərkibində fotoxronika şöbəsi yaradılır və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Burada bir çox illər fəaliyyəti ərzində səyləri ilə respublikanın maraqlı və çoxcəhətli fotosalnaməsi yazılmış sənətkarların böyük məktəbi formalaşmışdır. Bu məktəbin sənətkarları ara-

Значительный интерес представляют фотографии, сделанные в 1870 году Д. Ермаковым и вошедшие в составленный им «Каталог Кавказа и сопредельных с ним стран», в котором имеется немало снимков, посвященных Азербайджану, в том числе и Баку.

Однако в изучении истории Баку по иконографическим материалам большую ценность представляют не только фотографии из научных сборников, сделанные теми или иными исследователями, но и почтовые открытки с фотографическими изображениями видов Баку, его окрестностей, отдельных жанровых сцен и т.д.. Открытки эти, отпечатанные с высочайшим даже по нынешним временам качеством в типографиях Берлина, Парижа, Стокгольма, Варшавы и других городов Европы с фотографий Ф. Кокорина, А. Мишона, А. Литвинцева и др., дают нам представление о городе, который на гребне нефтяного бума за очень короткий исторический период превращается из небольшого полуфеодалного восточного поселения в прекрасную, европейски обустроенную нефтяную столицу мира.

Начиная с 1920 года, в составе Азербайджанского Отделения Кавказского представительства Российского Телеграфного агентства, создается отделение фотохроники, которое впоследствии продолжает успешную деятельность в составе Азербайджанского Телеграфного агентства «Азеринформ» и «Азертадж». В нем за многие годы работы сформировалась большая школа мастеров, чьими усилиями писалась

sında birinci azərbaycanlı peşəkar fotoqraf M.Axundovun, habelə D.Smirnovun, V.R.Rojdestvenskinin, S.Şimanskinin, O.Qaziyevin, Y.Şamilovun, Y.Xəlilovun, A.Zaxarçenkonun, S.Kuleşovun və b. adlarını çəkmək lazımdır. Lakin bununla belə, Azərbaycanın fotosənətkarları arasında xüsusi yer məhsuldar yaradıcılıqları ayrı-ayrı fotoreportajlarla məhdudlaşmamış, özlərinin sənətkarlıq səviyyəsinə görə isə incəsənət dərəcəsinə gəlib çatmış İ.Rubençikə və H.Hüseynzadəyə mənsubdur.

Bizim fikrimizcə, şəhərin formalaşması prosesinin sənədlə təsvir materialları əsasında izlənməsi danılmaz üstünlüyə malikdir, çünki geniş oxucu kütləsinə onun haqqında müstəqil olaraq ətraflı məlumat toplanmasına imkan verir. Arxivlərdən, muzey fondlarından və şəxsi kolleksiyalardan zərrə-zərrə toplanmış ikonoqrafik materiallar – şəhərin çoxəsrlik tarixinin bu lal şahidləri, bununla belə, bizə çoxlu maraqlı məlumatlar danışa, keçmişin hansısa detallarını bərpa edə bilirlər; hətta məlum faktlar haqqındakı təsəvvürlərimizi dəyişə bilər, diqqətinizə təklif edilən bu kitabın bir sıra materiallarının, ümumiyyətlə, ilk dəfə dərc edildiyi faktını nəzərə almaqla, onlara nəşə yeni və mühüm bir şey əlavə edə bilirlər.

богатая, интересная и многообразная фотолетопись республики. Среди мастеров этой школы следует назвать имена первого азербайджанского фотографа-профессионала М. Ахундова, а также Д. Смирнова, В. Рождественского, С. Шиманского, О. Казиева, Я. Халилова, С. Кулешова, А. Захарченко и др. Но все же, особое место среди фотомастеров Азербайджана принадлежит И. Рубенчику и Г. Гусейнзаде плодотворное творчество которых по уровню своего мастерства достигло степени искусства.

Прослеживание процесса формирования города на основании документальных материалов имеет, на наш взгляд, неоспоримое преимущество, потому что дает возможность широкому кругу читателей самостоятельно составить подробное представление о нем. Собранные по крупице из архивов, музейных хранилищ и частных коллекций иконографические материалы – эти немые свидетели многовековой истории города могут поведать нам много интересного, восстановить какие-то детали прошлого, может даже изменить наше представление об известных фактах, добавить к ним нечто новое и важное, принимая во внимание тот факт, что ряд материалов этой книги, предлагаемых вашему вниманию, вообще публикуется впервые.

*Suraxanıda atasəpəstlər məbədi.
XIX əsrin sonuna aid foto.*

*Храм огнепоклонников в Сураханах.
Фото конца XIX века.*

FEODAL BAKISI. ŞƏHƏRİN TARİXİ ÖZƏYİNİN YARANMASI VƏ FORMALAŞMASI

БАКУ ФЕОДАЛЬНЫЙ. ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ЯДРА ГОРОДА

Ulu Xəzərin sahillərində Zər-düştiliyyənin müqəddəs mərkəzlərindən biri kimi yaranmış Bakı neftin praktik olaraq tətbiq edilməsi sayəsində çox qısa bir tarixi mərhələdə son dərəcə mühüm ticarət şəhərinə çevrilir. Onun coğrafi cəhətdən əlverişli yerləşməsi, torpaqlarında son dərəcə qiymətli xammal növlərinin: neft, qaz, marena, zəfəran və s. mövcudluğu buna yardım edirdi.

Feodalizmin inkişafı ilə əlaqədar Bakı ətrafındakı ərazilərdə şəhərin müdafiə tikililəri ilə birləşən vizual xəbərdarlığın vahid sisteminə çevrilən, mərkəzlərində kiçik, lakin güclü qalaların ucaldığı çoxsaylı xırda feodallar meydana çıxır. Bakı isə əvvəlki tək Xəzər dənizinin bütün qərb sahilini boyunca ən iri yaşayış məntəqəsi kimi qalır. Bu dövr Bakının daha erkən təsviri onun sakini – özünün 1403-cü ildəki "Kitabi təlxis əl-Asar və əcaib əl-məlik əl qəhhar" əsərində aşağıdakıları qeyd edən orta əsr alim-coğrafiyaşünası Əbdürrəşid əl-Bakuvini tərəfindən verilir: "Şəhərin daşdan tikilmiş iki, həddindən artıq möhkəm qalası var. Onlardan birisi böyükdür və dəniz kənarında, ləpədən qapalıdır. Bu həmin qaladır ki, monqollar onu ala bilmədilər. İkinci qala birincisindən yuxarıdadır. Onun üst tərəfi manca naqlarla dağdılıb. Bu şəhərin xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, burada gecə-gündüz külək əsir.

Зародившийся на берегах сего Хазара как один из священных центров зороастризма Баку, благодаря своему стратегически важному местоположению на пересечении многих караванных путей того времени, удобной морской гавани, а позже в процессе обретения нефтью практического применения за очень короткий исторический период превращается в весьма важный торговый город-порт. Способствует тому также и наличие и производство здесь таких важных видов ценного сырья и товаров, как соль, марена, шафран и др.

С развитием феодализма на территориях близ Баку возникает множество мелких феодалов, в центре которых возводятся небольшие, но мощные башни-донжоны, объединенные в единую систему визуального оповещения. Баку же по-прежнему оста-

*Ataşparastlar
Bakı məbədində.
Namalun rəssamının
rəsmi. 1865-ci il.*

*Огнепоклонники в
бахинском храме.
Рисунок неизвестного
художника.
1865 г.*

BA
eine Stadt in Medien,

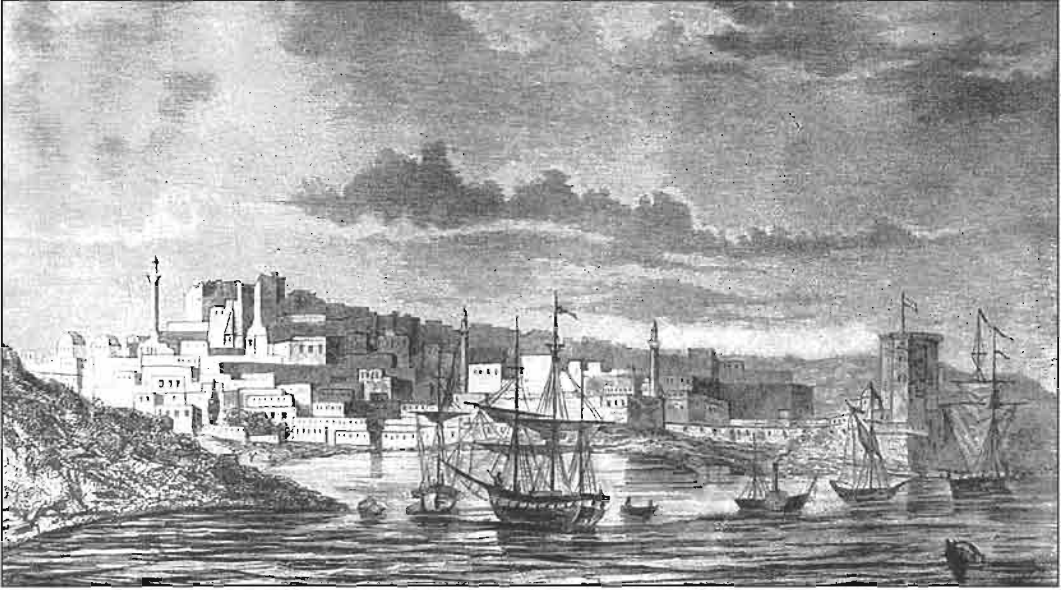

*Baki və onun ətrafları. E.Kempferin qravürü. 1683-cü il.
Баку и его окрестности. Гравюра Э.Кемпфера. 1683 г.*

CCU.

an der Caspischen See.

Bakı. Naməlum rəssamın qravürü. XIX əsrin ortaları.

Баку. Гравюра неизвестного художника. Середина XIX века.

Bəzən bərk külək əsəndə insan ona qarşı yeriyə bilmir, atları və qoyunları isə qış vaxtı küləklər qaldırıb dənizə atır.

Burada qatran (qır) yataqları və neft bulaqları var və hər gün iki yüz dəvə yükündən çox neft hasil olunur. Bunların yaxınlığında arasıkəsilmədən, gecə-gündüz, yasəmən yağı kimi ağ neft axıdan başqa bir bulaq var. Bunun icarə haqqı təxminən min dirhəmə yaxındır. Bulaqların yanında şam kimi yanan sarı rəngli bərkimiş torpaq var. Bundan parça-parça qoparıb şəhərə aparırlar və evlərdə hamamların qızdırılmasında istifadə edirlər”⁴

Sahil boyundakı təpələrdə yerləşən şəhər qala divarları ilə əhatələnərək təxminən 22 hektara bərabər ərazini tuturdu. Bir sıra

еся самым крупным населенным пунктом западного побережья Каспийского моря. Наиболее раннее описание Баку этого периода дано его уроженцем, средневековым ученым-географом Абд ар-Рашидом ал Бакуви. В своем сочинении 1403 года названном «Китаби Талхс ас-Асар, ва`аджиб ал-Малик ал-Каххар» он отмечал: «...Город имеет две прочные крепости из камня, чрезвычайно укрепленные. Одна из них, большая, стоит близ моря, волны которого бьют в ее стены. Эта та крепость, которые не смогли одолеть татары (монголы). Друга крепость выше первой. Ее верхушка разбита баллистами.

Особенностью этого города является то, что ветер в нем дует и днем, и ночью, так, что иногда

4- Əbdürrəşid Əl-Bakuvî. "Kitabi təlxis əl-asar və'əcaib əl-məlik əl-qəhhar" ("Abidələr və qüdrətli çarın möcüzələri /haqqında kitabın/xülasəsi"). Mətnin nəşri, tərcümə, qeydlər və əlavələr Z.Bünyadovundur. Moskva, "Nauka", 1971, səh. 89 (rus dilində).

*Günorta vaxtı.
"İçərişəhər" də küçə.
Rəssam A.Boqomolov.
1861-ci il.*

*Полдень. Улица
в «Ичерише-
хер». Художник
А.Богомолов. 1861 г.*

при сильном ветре невозможно человеку идти против ветра, а лошадей и овец в зимнее время даже сбивает в море, и они не могут удержаться на земле.

Здесь известны залежи смолы и источники нефти, которой добывают ежедневно более чем двести верблюжьих вьюков. Рядом с ними - другой источник, изливающий беспрерывно, днем и ночью, белую, как жасминовое масло, нефть; его арендная плата достигает приблизительно тысячи дирхемов. Близ источников там есть твердая земля желтого цвета, которая горит наподобие свечей. От нее отламывают куски и везут в город для отопления его домов и бань.»⁴

arxeoloji, tarixi və memarlıq məlumatlarına əsaslanaraq ehtimal etmək olar ki, Bakı qalasının daha qədimdən "məskunlaşmış" ən erkən abidələri – xalq arasında "Sınıq qala" [1078] kimi məşhur olan Məhəmməd ibn-Əbubəkr məscidinin minarəsinin və ehtimala görə, aşağı hissəsi e.ə. VI-V əsrlərdə tikilmiş "Qız qalası"nın qorunub saxlandığı sahilboyu sahəsidir.

Feodalizm dövründə – XII əsrdə Şirvan dövlətinin paytaxtı dağıdıcı zəlzələ nəticəsində Şamaxıdan Bakıya köçürüldüyü vaxt şəhər özünün yüksəliş dövrünü keçirmişdir. Məhz bu yüzillikdə qalanın planlaşdırılmış strukturu yaranmağa başlamışdır. Onun ən yüksək nöqtəsində isə Şirvanşahların gözəllik və incəliyinə görə təkrarı

Расположенный на прибрежных холмах город был ограничен крепостными стенами и охватывал территорию приблизительно равную 22 га. Опираясь на ряд археологических, историографических, архитектурных и др. данных, можно предположить, что наиболее древней, «освоенной» частью бакинской крепости была ее прибрежная часть, где, кстати, сохранились и самые ранние памятники – минарет мечети Мухаммеда ибн Абу Бакра, известный в народе, как «Сынык-кала» (1078 год) и башня «Гыз галасы», нижняя часть которой была построена предположительно в VI-VII веках до нашей эры.

Наивысший подъем города в эпоху феодализма приходится

4 - Абд ар-Рашид ал-Бакуви, *Китаб Тахлис ал-Асар Ва'аджиб ал-Малик ал-Каххар*. («Сокращение /книги о/ «памятниках» и чудеса царя могучего»), Издание текста, перевод, примечания и приложения З.М.Буниатова, Москва, «Наука», 1971, стр.89.

siya kimi olduqca uzaq ölkələrlə ticarət, mədəni və siyasi əlaqələrin xeyli artdığını xarakterizə edir. Belə ki, "Moltanı" karvansarayında Pəncab, Qucarat, Rəcpütandan gəlmiş tacirlər yaşayırdılar. Yaxınlıqda Orta Asiyadan gəlmiş tacirlərin məskunlaşdığı yer – "Buxara" karvansarayı yerləşirdi. Bu kimi tikililərin olması Bakının da daxil olduğu Şirvan dövlətinin XV-XVI əsrlərdə həm qonşuluğunda olan, həm də xeyli uzaq dövlətlərlə mədəni, ticarət və siyasi əlaqələrinin əhəmiyyətli artımını səciyyələndirirdi. Bakı neftinə hədsiz marağı olan ingilis ticarət şirkətinin agentlərinin 1572-ci ildə Bakıya gəlmələri faktını qeyd etmək, bizcə, kifayətdir. Bu heyətin nümayəndələrindən biri F.Deket bildirdirdi ki, "Bakı adlandırılan şəhərin yanında qəribə hal baş verir. Orada torpağın səthinə qeyri-adi miqdarda yağ çıxır ki, ondan ötrü

тем объединивших их в единый архитектурный ансамбль, говорит о незаурядном мастерстве и художественном вкусе зодчих и мастеров-строителей средневекового Азербайджана. С ростом значения Баку, как крупного торгового города в районе «Гыз галасы» строятся караван-сарай – своеобразные средневековые гостиницы, принадлежавшие, как правило, отельным купеческим гильдиям того или иного города, что находило отображение в их названии. В Баку жили и вели торг купцы из сопредельных, не только ближних, но и весьма далеких стран и местностей Кавказа, Ирана, Средней Азии, России и других стран. Так, например, в караван-сараяе «Мултани», проживали купцы из Пенджаба, Гуджарата и Раджпутаны. Рядом с ним находился «Бухарский» караван-сарай – место сосредото-

Хан sarayı və minarə. XIX əsrin sonuna aid foto.

Ханский дворец и минарет. Фото конца XIX века.

*Şamaxı yolundan
Bakının görünüşü.
Rəssam Q. Sergeev.
1796-cı il.*

*Вид Баку с Шема-
хинской дороги.
Художник Г. Сергеев.
1796 г.*

bütün uzaq İran sərhədlərindən gəlirlər".⁵

Rusiyanın Xəzər dənizinin qərb və cənub-qərb sahillərini işğal etməsi ilə bağlı olaraq, XVII-XVIII əsrlərdə ölkənin ictimai-siyasi və iqtisadi vəziyyətinin xeyli dəyişməsi nəticəsində Bakı qalasının mərkəzi hissəsi dövlət başçısının iqamətgahının yerləşdiyi yer kimi əhəmiyyətini itirir və bu mərkəz işgüzar-ticarət xarakteri olaraq, Şirvanşahlar sarayından şəhərin əsas ticarət magistralına tərəf köçürülür. "Şamaxı qapıları"nu şəhərin sahilboyu hissəsi ilə birləşdirən bu magistral "Qız qalası"nın yaxınlığından istiqamətini dəyişib, "Salyan qapıları" tərəfə aparır. O, iki bazarı birləşdirir: zərgər cərgələrinin və iri tacirlərin yerləşdiyi "Yuxarı bazar"ı və baqqal dükanlarının, xırda sənətkarların emalatxanalarının mövcud olduğu "Aşağı bazar"ı. Həm də, praktiki olaraq, perimetr

чения среднеазиатских купцов. Наличие подобных сооружений характеризовало значительный рост культурных, торговых и политических контактов Ширванского государства, в состав которого входил и Баку, с соседними и весьма отдаленными государствами в XV-XVI веках. Достаточно, на наш взгляд, привести лишь один факт о том, что в 1572 году Баку посетили агенты английской торговой компании, которые проявили незаурядный интерес к бакинской нефти. Один из членов этой миссии Ф. Дэккет сообщал, что: «...около города, называемого Баку, замечается странное явление. Там выходит на поверхность земли необычное количество масла, за которым приезжают с отдаленных границ всей Персии.»⁵

В XVII-XVIII веках вследствие значительного изменения обще-

5 - S. Aşurbəyli. *Göstərilən əsər*, səh. 224 (rus dilində).

5 - С. Ашурбейли, *Указ. соч.*, стр. 224.

boyu bütün Bakı qalasını əhatə edən bu küçə digərləri arasında özünün təkə uzunluğu ilə yox, həm də orta əsr şəhərinin başqa magistrallarına nisbətən xeyli enli olması ilə də fərqlənirdi.

Mahiyyətə bu küçə şəhərin quruluşunun əsası, onun başlıca özəyi idi. Şəhərin məhəllələrini bütün istiqamətlərdə kəsən ikinci dərəcəli digər küçələr olduqca dar, həm də bəzən dalanlarla başa çatın, fəvqəladə dərəcədə əyri idilər. Bütün bunlar qalanı daha çox əsrlər ərzində yaradılmış böyük bir labirintə oxşadırdı. Hətta XIX əsrin ortalarında Bakıda olmuş rus tədqiqatçısı və səyyahı İ. Berezin Bakı qalasının küçələrini belə təsvir etmişdir: "...onlar o qədər dar və dolışıqdır ki, bir ay Bakıda yaşayıb, bu və ya digər küçəyə daxil olanda, bilmirdim ondan çıxma biləcəyəm, ya yox".⁶

ственно-политической и экономической ситуации в стране, связанного с колонизацией Россией западного и юго-западного побережья Каспийского моря, теряется центральной части бакинской крепости как места расположения резиденции главы государства, и центр этот, приобретая торгово-деловой характер, переносится от Дворца Ширваншахов в сторону основной торговой магистрали города. Эта магистраль, соединяющая т.н. «Шемахинские ворота» с прибрежной частью города, сменяла направление у «Гыз галасы» и вела в сторону «Сальянских ворот». Она же соединяла и два базара, «Юхары (верхний) базар», где размещались ряды ювелиров и крупных торговцев и «Ашагы (нижний) базар», на котором находились лавки бакалейщиков и мелких

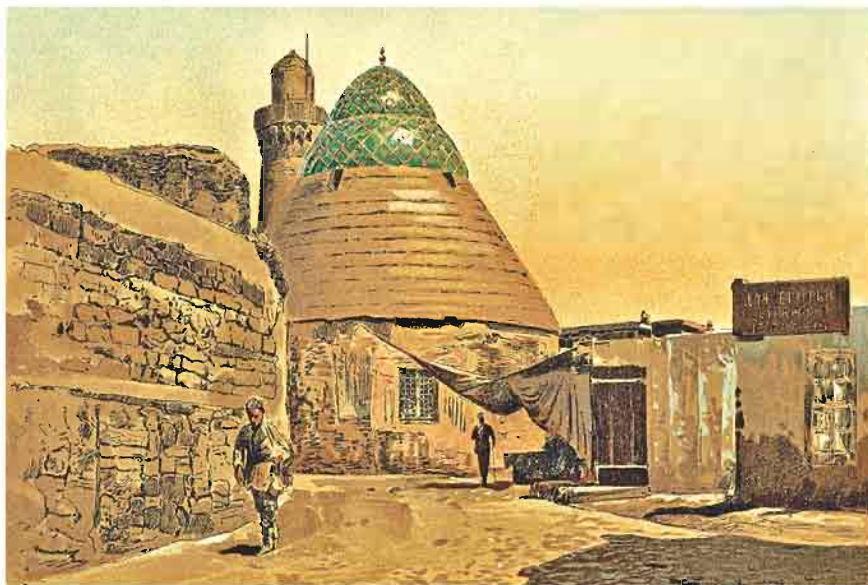
**Qala divarları.
XIX əsrin sonuna
aid foto.**

*Крепостные стены.
Фото конца XIX
века.*

6- İ. Berezin. *Dağıstan və Cənubi Qafqaz üzrə səyahət*. Kazan. 1849. səh. 12 (rus dilində).

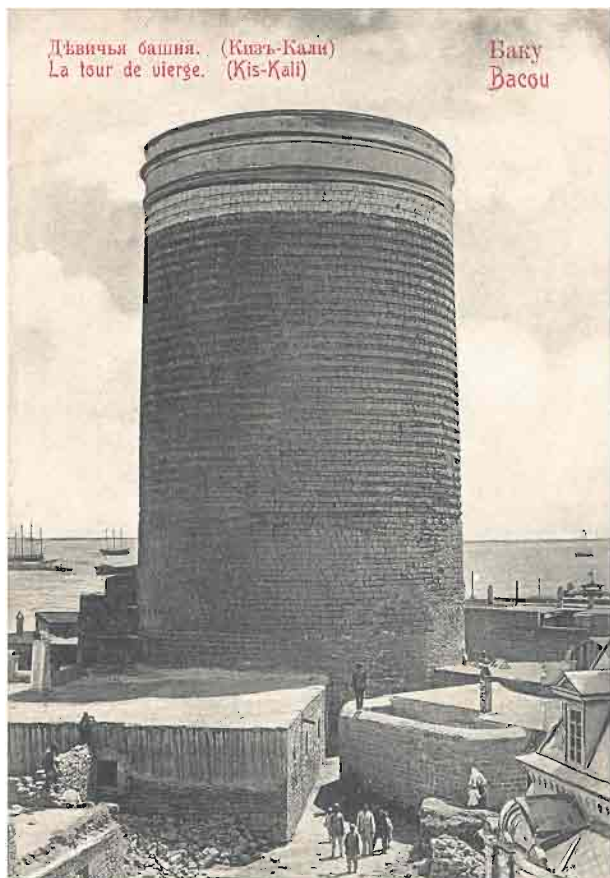
“İçərişəhər” də Cümə məscidi. XIX əsrin sonuna aid foto.

Джума-мечеть в «Ичеришехер». Фото конца XIX века.

Qız qalası. XX əsrin əvvəlinə aid foto.

Девичья башня. Фото начала XX века.

ремесленников. К тому же эта улица выделялась среди других не только своей протяженностью, охватывающей по периметру практически всю бакинскую крепость, но и значительной шириной по отношению к другим улицам средневекового города.

Улица эта по существу была основной композицией города, ее главным стержнем. Другие второстепенные улицы, прорезавшие городские кварталы во всех направлениях, были значительно уже и к тому же весьма кривыми, подчас заканчивающиеся тупиками. Все делало крепость очень похожей на один большой, созданный в течении многих веков лабиринт. Побывавший в середине XIX века в Баку русский исследователь и путешественник И. Березин так описывал улицы бакинской крепости: «...они до того узки и перепутаны, что, прожив в Баку месяц, я не знал,

Bununla belə, inşanın bu cür xaotikliyi şəhərin düşməndən müdafiəsində olduğu kimi, Bakı kü-ləklərinin iliyə qədər işləyən zər-bələrini zəiflətmək üçün də özünün danılmaz üstünlüklərinə malik idi.

Abşeron yarımadasının təbiət-iqlim xüsusiyyətləri orta əsr Bakı-sının şəhər quruluşunun forma-laşmasında az rol oynamamışdır. Küçələrin əyrixətli planlaşdırıl-ması təkcə qışda iliyə işləyən Bakı "xəzri"sinin yumşaldılmasına xid-mət etmirdi, həm də yayda əhatə etdiyi evlərin divarlarından düşən kölgələrin sayəsində, praktik ola-raq, günün bütün işıqlı vaxtı ərzin-də sərinlik yaradırdı.

Qalanın evləri arasında bir və ya iki əncir, yaxud da tut ağacının, bir neçə qızılgül kolunun bitdiyi ki-çik daxili həyətlər kortəbii surətdə formalaşdı. Elə bu həyətlərdə ki-fayət qədər mürəkkəb və bununla yanaşı, mükəmməl kəhriz sistemi – qaya süxurlarının qalın laylarında çapılmış orta əsr yeraltı su kəmərləri

входя в какую-либо улицу, выйду ли из нее.»⁶

Вместе с тем, подобная хаотичность застройки имела и свои неоспоримые преимущества как при защите города от неприятеля, так и для смягчения ударов пронизывающих бакинских ветров.

Природно-климатические особенности Апшеронского полуострова сыграли немаловажную роль в формировании городской структуры средневекового Баку. Криволинейная планировка улиц не только способствовала, как уже отмечалось, гашению зимой порывов ледяного бакинского «норда», но и летом создавала в течении практически всего светового дня прохладу благодаря тени, падающей от стен окружающих улицы домов.

Между домами крепости стихийно формировались небольшие внутренние дворы, в которых кроме как одного-двух инжировых и тутовых деревьев или нескольких кустов роз ничего не росло. В этих же дворах располагались и колодцы, снабжавшие жителей водой, поступавшую на территорию крепости посредством довольно сложной и вместе с тем совершенной системы кяхризов – средневековых подземных водопроводов, пробитых в толще материковых скальных грунтов. Для общественного же пользования водой в отдельных местах «Ичеришехер» возводились овданы – полуподземные сооружения, окачивающиеся в глубине колодцами. К тому же следует добавить, что в ба-

Şirvanşahlar sara-yında divanxana. Rəssam Q. Qağarın. 1872-ci il.

Диван-хане во Дворце Ширваншахов. Художник Г. Гагарин. 1872 г.

6 - И. Березин, *Путешествие по Дагестану и Закавказью*, Казань, 1850, т. I, стр. 12.

*"İçərişəhər" də küçə və
Cüma məscidi. XX əsrin
əvvəlinə aid foto.*

*Улица в «Ичеришехер» и
Джума-мечеть.
Фото начала XX века.*

Мусульманская улица.
Rue Muselman.

БАКУ.
BAKOU.

*“İçərişəhər”da küçə
və “Sınıq qala”
minarəsi. XX əsrin
əvvəlinə aid foto.*

*Улица в «Ичери-
шехер» и минарет
«Сынык кала». Фото
начала XX века.*

vasitəsilə sakinləri su ilə təchiz edən quyular da olurdu. Sudan ümumi istifadə üçün isə “İçərişəhər”in ayrı-ayrı yerlərində yeraltı quyularla başa çatan yarı yeraltı tunelə oxşar ovdanlar inşa edilirdi. Deyilənlərə əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, artıq XV əsrdən başlayaraq, Bakı qalasında oradakı bütün evlərlə praktik olaraq birləşdirilmiş, ayrı-ayrı keramika elementlərindən düzəldilmiş olduqca mükəmməl kanalizasiya sistemi var idi.

Şəhərin evlərinin əksəriyyəti bir və ya ikimərtəbəli, üzərlərində tüstü kanallarının kiçik günbəzlərinin ucaldığı yastı qır damlı idi. Qalanın təpəli relyefinin yamacları boyu pillə-pillə yuxarı qalxan bu evlərin siluetləri gah burada, gah orada məscid və hamamların iri həcmli minarələri və günbəzlərin incə əyri xətləri ilə kəşişirdi. Konfigurasiyalarına [xarici quruluşlarına] görə müxtəlif olan memarlıq həcmələrinin belə uzlaşması feodal Bakısının memarlıq obrazının mühüm elementi idi.

кинской крепости, начиная с XV века, уже имелась весьма совершенная, составленная из керамических элементов система подземной канализации, соединенная практически со всеми, находившимися там домами.

Большинство жилых домов города были одно- или двухэтажными с плоским и кировыми крышами, над которыми возвышались небольшие купола отводных дымовых каналов. Силуэты этих домов, уступами поднимающихся к по склонам холмистого рельефа крепости, то тут, то там прерывались массивными объемами минаретов и плавными изгибами куполов мечетей и бань. Подобное сочетание различных по конфигурации архитектурных объемов явилось важнейшим элементом архитектурного образа феодального Баку.

Весьма важное место в духовной жизни города того периода отводилось религии. Именно поэтому в ряды жилых домов

O dövrdə şəhərin mənəvi həyatında dinə kifayət qədər mühüm yer ayrılırdı. Bununla belə, təkə dini mərasimlərin keçirildiyi yer kimi xidmət göstərməyən, həm də verilmiş məhəllənin sakinləri üçün yığıncaq və görüş yeri, özünəməxsus klub olan məhəllə məscidinin kiçik həcmli məhz buna görə Bakı qalasının yaşayış evlərinin sırasına sərələnməmişdi.

Orta əsr Şərqi bütünü iri şəhərləri kimi Bakı da belə şəhərlər üçün ənənəvi olan "ark" – "rabad", başqa sözlə, hökmdarın iqamətgahı və "İçərişəhər" in kiçik bir ərazisinin qala divarları zənciri və ona qovuşmuş geniş yaşayış sahələri ilə əhatələnmiş şəhərsalma strukturu üzrə inkişaf edirdi.

Bakılıların əksəriyyəti XIX əsrin ikinci yarısından etibarən, Bakının

kreposti были вкраплены небольшие объемы квартальных мечетей, служивших впрочем не только местом отправления религиозных обрядов, но и являвшихся местом сбора и встреч, своеобразным клубом для жителей данного квартала.

Как и все крупные города средневекового Востока, Баку развивался по традиционной для них градостроительной структуре «арк» – «рабат», то есть цитадель правителя с небольшим по площади внутренним городом, окруженные целью крепостных стен были охвачена территорией прилегающих к ним обширных предместий.

Вместе с тем, в отличие от «Ичеришехер» – «Внутреннего города» все же значительная часть бакинцев проживала в

Бакı qalası. Dənizdən görünüş. 1864-cü ilə aid foto.

Бакинская крепость. Вид с моря. Фото 1864 г.

iqтisadi əhəmiyyətinin artması və ictimai-siyasi sistemin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, vahid şəhərsalma orqanizmində – forşadtda birləşən, irili-xırdalı yaşayış məskənlərinin bütöv bir sırasını əhatə edən, vahid “Bayırşəhər” anlamında birləşmiş ətraflarda yaşayırdı. Lakin qalanın özündən bu və ya digər dərəcədə aralı yerləşən bu yaşayış yerlərinin adları onların ərazi sərhədləri kimi silinib getməmişdir, şəhərin bir sıra müasir yaşayış rayonlarının – Səbayılın, Yasamalı, Əhmədlinin, Çəmbərəkəndin, Dərnəgülün və s. adlarına keçərək, bəkililərin yaddasında qalmışdır.

предмествах, объединенных в единое понятие «Байыршехер», то есть «Внешний город», включавший в себя целый ряд либо крупных, либо небольших поселений, которые, начиная со второй половины XIX века, в связи с изменением социально-политической системы и ростом экономического значения Баку, объединяются в единый градостроительный организм – «форштадт». Однако названия некоторых из этих поселений, находящихся в более или менее большей удаленности от крепости, не стерлись, как их территориальные границы, а остались в памяти бакинцев, перейдя в названия ряда современных жилых районов города – Сабайыл, Ясамал, Ахмедлы, Чемберекенд, Дарнаголь и др.

*Nikolayevski küçəsi (ində İstiqlaliyyət).
Foto. 1912-ci il.*

*Улица Николаевская (ныне Истигла).
Фото 1912 г.*

BAKI XIX ƏSRİN AXIRI – XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ. ŞƏHƏR RENESSANSI DÖVRÜ

БАКУ НА РУБЕЖЕ XIX-XX ВЕКОВ. ЭПОХА ГОРОДСКОГО РЕНЕССАНСА

Təxminən XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, Azərbaycanda ictimai-siyasi quruluş – feodalizmdən kapitalizm formasına keçidlə xarakterizə edilir. Bununla belə, bütün Qafqazda olduğu kimi, Azərbaycanın bir çox digər vilayətlərində bu keçid kəskin hiss olunmasa da və bu münasibətlər bir çox məsələlərdə patriarxal qalsa da, Bakıda bu proses olduqca fəal və hissediləcək tərzdə baş vermişdir. Sürətlə inkişaf edən sənaye, xarici ölkələrlə iqtisadi və mədəni əlaqələrin güclənməsi, sənaye sahibkarları və proletariat kimi yeni siniflərin meydana çıxması qısa vaxt müddətində Bakını Rusiya və Qafqazın ən iri şəhərlərindən birinə çevirmişdir. Bu faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 1897-ci ildən 1913-cü ilə qədərki dövrdə Bakı əhalisinin sayı 3 dəfə artaraq, 500 min nəfəri keçmişdir, elə həmin dövr ərzində Moskva əhalisinin artım sürəti 68%-i, Sankt-Peterburqunki isə 71%-i təşkil etmişdir.⁷

Tez və asan qazanc əldə etməyə can atan minlərlə evsiz, səfil, avantürist və digər antisosial elementlərin yaxın və uzaq yerlərdən Bakıya axını başlandı. Bu dövrü məşhur yazıçı M.Süleymanov özünün "Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim" adlı kitabında be-

Начиная примерно со второй половины XIX века общественно-политический строй в Азербайджане характеризуется переходом из феодальной в капиталистическую формацию. И если в большинстве своем во многих других областях Азербайджана, как впрочем и всего Кавказа, переход этот в целом длительное время сколько-нибудь остро не ощущался и отношения в них во многом по-прежнему оставались патриархальными, то в Баку этот процесс проходил весьма активно и ощутимо. Бурно развивающаяся промышленность, усиление экономических и культурных связей с зарубежными странами, появление новых классов промышленников и пролетариата превратили Баку за короткий период времени в один из крупнейших городов России и самый крупный город Кавказа. Достаточно отметить такой факт, что за период с 1897 по 1913 годы численность населения Баку утроилась и составила свыше 500 тысяч человек в то время, как рост населения Москвы за этот же период составил 68 процентов, а Санкт-Петербурга – 71 процент.⁷

Привлеченные возможностью быстро и легко заработать, в Баку

7- Bakının 1981-1985-ci illər üzrə iqtisadi və sosial inkişafı. Bakı, 1982-ci il, səh.18 (rus dilində).

7- Экономическое и социальное развитие Баку 1981-1985 годы. Баку, 1982г., стр.18.

*Aleksandr Nevski
Pravoslav kilsəsi.
1917-ci ilə aid foto.*

*Православный
собор Александра
Невского. Фото
1917 г.*

lə təsvir edir: "... 1900-1902-ci illərdə Mərkəzi Rusiyada quraqlıq üzündən aclıq düşür, minlərlə ac-yalavac Bakıya axışır: işsizlər ordusu yaranır, cinayət, macəraçılıq həddini aşır, hökumət orqanları 15000 ac-sərgərdanı zorla gəmilərə doldurub geri qaytarır".⁸

Şəhər əhalisinin milli və dini tərkibi olduqca müxtəlif idi. Bu barədə, heç olmasa, belə fakta görə mühakimə yürütmək olar ki, şəhərin yenidən məskunlaşan ərazilərində çox qısa vaxt ərzində iri "Təzə Pir" məscidinin inşası ilə yanaşı, bəzi ölçülərinə görə hətta məscidi ötüb keçən Aleksandr Nevski adına pravoslav kilsəsi, Lüteran kirkası [kilsəsi], Katolik kostyolu [polyak kilsəsi], Qriqorian kilsəsi və Yəhudi sinaqoqu [məbədi] kimi irihəcmli tikililər ucaldılmışdı.

8 - M.Süleymanov. "Əşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim". Bakı, 1987, səh. 18.

из ближних и дальних мест потянулись тысячи и тысячи обездоленных, бродяг, авантюристов и других деклассированных элементов. Вот как описывал это время известный писатель и историограф М. Сулейманов в своей книге «Дни минувшие»: «... в 1900-1902 годах из-за засухи и недорода в центральных губерниях России начался голод, десятки тысяч безработных и обездоленных потянулись на юг, заполнили Баку. Безработица породила преступность. Участились случаи грабежей и убийств. Власти вынуждены были погрузить на пароходы 15 000 бродяг и отправить их обратно.»⁸

Национальный и конфессиональный состав городского населения Баку был весьма пестрым. Судить об этом можно хотя бы по такому факту, что за очень короткий период времени на вновь осваиваемых территориях города наряду со строительством крупной соборной мечети «Тазапир», были возведены такие масштабные культовые сооружения, порой даже превосходящие саму соборную мечеть, как православный собор «Александра Невского», лютеранская кирха, католический костел, григорианская церковь и еврейская синагога.

Замкнутый в границах крепостных стен «Ичеришехер» - старый город не способен был принять такое количество мигрантов и процесс формирования города стихийно выплеснулся за территорию исторического ядра и начал складываться у его стен.

8 - М. Сулейманов, Дни минувшие, Баку, 1982, стр. 18.

Qala divarlarının sərhədləri daxilində məhdudlaşan "İçərişəhər" bu sayda emiqrantı qəbul edə bilməzdi. Tarixi özəyi ərazisindən kortəbii surətdə kənara çıxan şəhərin formalaşması prosesi, onun astanalarda inkişaf etməyə başladı.

Şəhərin ilk küçələri öncə qala divarlarının bilavasitə yaxınlığından keçdiyinə görə öz konturları ilə onun xarici abrisini [konturlarını] təkrar edirdi.

Onun "klassisizm" stilində yenedən tikilən hissəsi, əsasən, yaşayış evlərindən formalaşmışdı, bəzəyində "şərq" motivlərindən də istifadə edilmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, Bakı qalasının özündə də əsasən daha əhəmiyyətli binalarda təcəssümünü tapan belə proses, qismən bəzi qala divarlarına yaxın küçələrdə öz əksini tapmışdır.

Şəhərin nəinki sahilboyu yaşayış rayonlarını, həm də Bibi-Heybət iri neft sənayesi rayonunu

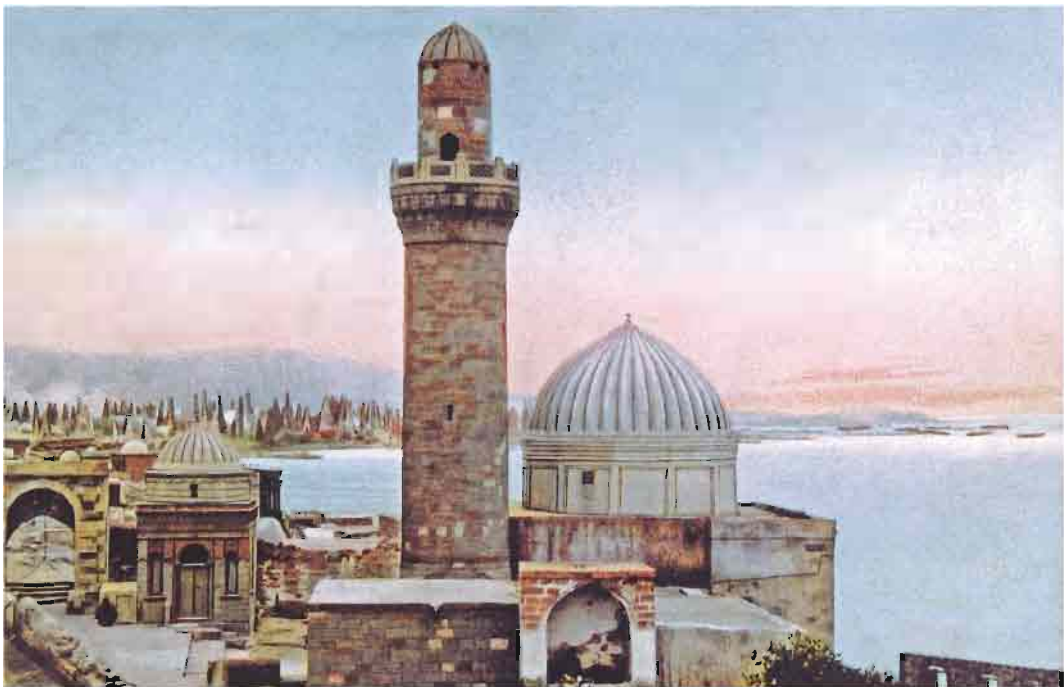
Первые городские улицы «Внешнего города» своим контуром практически повторяли внешний абрис крепостных стен, так как проходили в непосредственной близости от них.

Вновь застраиваемая часть города формировалась преимущественно из капитально построенных жилых и административных зданий, построенных в стиле «классицизма», в орнаментике которых при этом присутствовали и «восточные» мотивы. Следует отметить, что подобный процесс затронул отчасти и некоторые улицы и в самой бакинской крепости, найдя свое воплощение в домах, расположенных на ее наиболее значимых, близких к крепостным стенам улицах.

Интенсивно застраивается набережная часть города, соединявшая не только прибрежные жилые районы города, но и круп-

Bibi-Heybət dini-xatirə kompleksi. Foto. 1914-cü il.

Культово-мемориальный комплекс Биби-Эйбат. Фото 1914 г.

*Filarmoniya. XIX əsrin
sonuna aid foto.*

*Филармония. Фото
конца XIX века.*

“Qara şəhər” adlı sənaye zonası ilə birləşdirən sahil hissəsi intensiv surətdə tikilib abadlaşdırılır.

Şəhərin digər mühüm magistralı, sonradan “Kommunist” adını almış, indi isə “İstiqlaliyyət” adını daşıyan Nikolayevsk küçəsi idi. Burada hündür yaşayış binalarından başqa, iri şəhər idarələri, o cümlədən də Şəhər Duması yerləşirdi. Bakı nəinki memarlıqda, həm də nəqliyyatda, abadlıq elementlərində və sairədə də ABŞ, Avropa və Rusiyanın o dövrdəki ən iri şəhərlərinə yaxınlaşır, sonradan isə heç də onlardan fərqlənmirdi.

Bakıda belə “urbanist” və “demoqrafik” partlayışlar, hər şeydən əvvəl, iki əsas faktordan – elm və sənayenin inkişafı və mühüm energetika xammalı növlərindən biri kimi neftin əhəmiyyətindən, eləcə də 1872-ci ildə baş vermiş “neftli torpaqların” iltizam sisteminin ləğvindən doğurdu.

Təxminən elə bu vaxtlar Bakının qala divarları ilə məhdudlaşan tarixi hissəsini, həm də onun gur

ный нефтепромысловый район Биби-Эйбата с промышленной зоной так называемого «Черного города».

Другой важной магистралью города была улица Николаевская, позже переименованная в Коммунистическую, а ныне носящая название «Истиглаят». На ней кроме значительных по масштабу жилых домов, располагались крупные городские административные учреждения, в том числе и городская Дума.

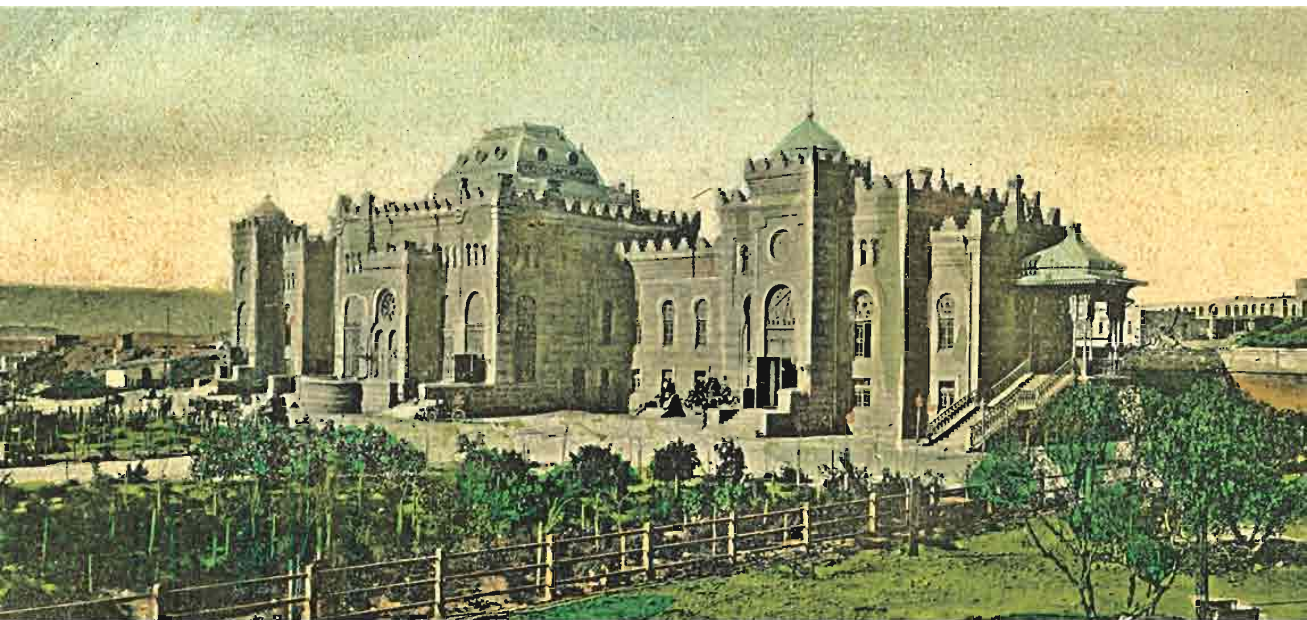
Но не только в архитектуре, но и в элементах городского благоустройства, транспорта и др., Баку приближается, а затем и ничем не отличается от крупнейших городов США, Европы и России того времени.

Подобные «урбанистический» и «демографический» взрывы в Баку были вызваны прежде всего двумя основными факторами: ростом науки, промышленности и значением нефти, как одного из важнейших видов энергетического сырья, а также отменой

*Dənizkənarı bulvarı.
1914-cü ilə aid foto.*

*Приморский бульвар.
Фото 1914 г.*

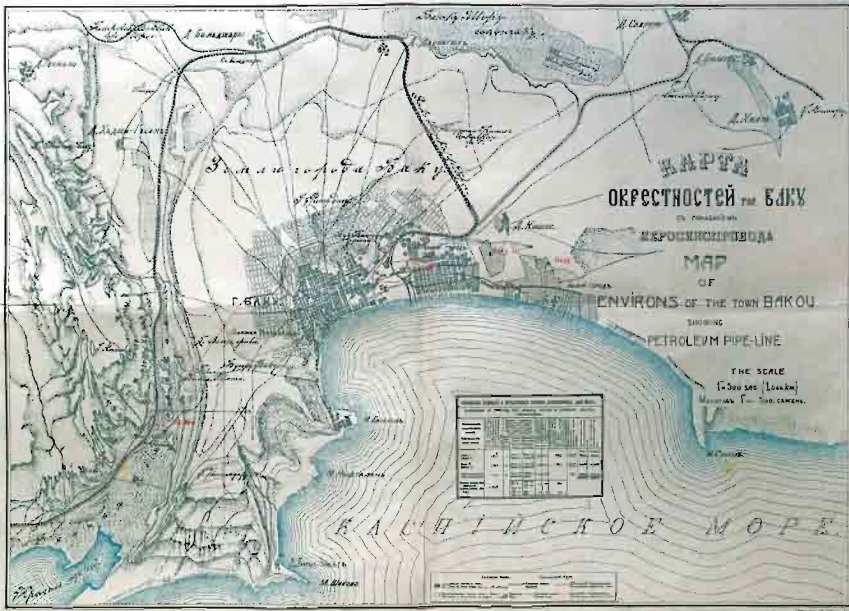
*Dəmiryol vağzalı.
1914-cü ilə aid foto.*

*Железнодорожный
вокзал. Фото 1914 г.*

inkişaf edən yeni hissəsini – forşadtı özünə daxil edən ilk kompleks Baş planlarının işlənilib hazırlanması başlanır. İlk əvvəl Baş planların bütün variantları, bir qayda olaraq, rus hərbi mühəndisləri tərəfindən işlənilib hazırlanırdı. Bununla belə, əgər şəhərin XVIII əsrin ikinci yarısına aid olan ilk planları Bakı qalasının hərbi-strateji xarakterli məsələləri ilə, Bakı qalası sərhədlərinin genişlənməsi ilə bağlı idisə, şəhərin Baş planlarının sonrakı variantları formalaşan şəhər orqanizminin fəaliyyəti, o cümlədən əhalinin artım sürəti, onun yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasının zəruriliyi, sənaye, nəqliyyat və sairənin inkişafı ilə bağlı praktik məsələlərdən irəli gəlirdi. 1859-cu ildən başlayaraq, belə planlar üzərində mülki mühəndislər və memarlar cərgəsində milli kadrlar xüsusi yer tuturdu ki, onların arasında çoxsaylı layihələri üzrə şəhərin müxtəlif hissələri abadlaşdırılmış

в 1872 году в России откупной системы на так называемые «нефтяные земли».

Примерно в это же время начинается разработка первых комплексных генеральных планов города Баку, включающих в себя, как ограниченное крепостными стенами его историческое ядро, так и бурно развивающуюся новую часть – «форштадт». Изначально все варианты генеральных планов, как правило, разрабатывались русскими военными инженерами. И тем не менее, если первые, датированные второй половиной XVIII века, планы города были связаны, в основном, с расширением границ бакинской крепости, что в немалой степени было предопределено задачами военно-стратегического характера, то в последующие варианты истекали из практических задач, связанных с функционированием бурно формирующегося

Bakı şəhəri və ətraf ərazilərin xəritəsi.

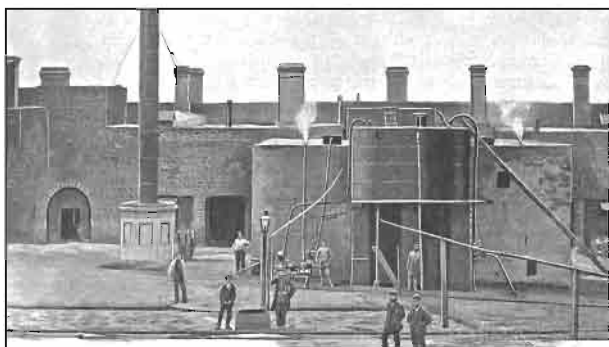
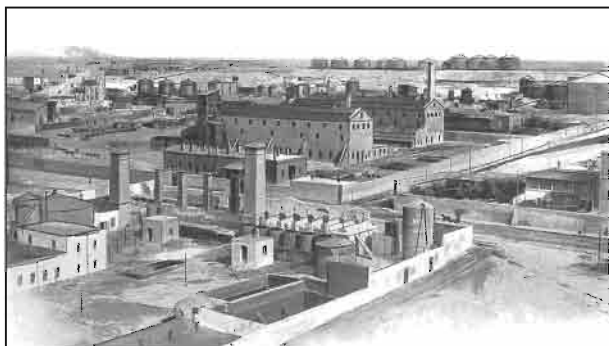
Карта города Баку и его окрестностей.

Qasım bəy Hacıbababəyovun yaradıcılığı qeyd edilməlidir. Bakının inkişafının daha əhatəli, tam və professionalıqla işlənmiş birinci baş planı 1898-ci ildə mülki mühəndis N.A. Fon der Nonne tərəfindən həyata keçirilmişdir.

XIX və XX əsrlərin sərhədində neft hasilatı və emalının Dünya mərkəzi Bakının inkişafı "Nobel qardaşları şirkəti", Potşildin "Mazut" ticarət firması, "Royal Doyçe Şell" şirkətinin bölməsi, Rokfeller kompaniyasına mənsub olan firma kimi dünyanın ən iri neft şirkətlərinin kapitallarının buraya axmasına kömək edirdi. Bakı, həqiqətən, dünyanın neft paytaxtına çevrilir. Bununla əlaqədar olaraq, görkəmli rus diplomatı və alimi P.Çixaçovun XIX əsrin ortalarında Abşeron yarımadasının neft ehtiyatlarını təsvir etdiyi tədqiqatından sitat gətirmək maraqlı olardı: "Gündəlik məhsula gəldikdə isə o, o qədər artmışdır

городского организма, ростом численности населения необходимостью улучшения условий его проживания, развитием промышленности, транспорта и т.д. За разработку таких планов начиная с 1859 года, принимаются гражданские инженеры и архитекторы. Особое место среди них занимали национальные кадры, в числе которых особо следует отметить творчество Касум-бека Гаджибабабекова, по многочисленным проектам которого велось благоустройство различных частей города. Первый же наиболее подробный, полный и профессионально выполненный Генеральный план развития города был осуществлен в 1898 году гражданским инженером Н.А. Фон дер Нонне.

Рост на рубеже XIX-XX веков Баку как центра мировой добычи нефти способствовал притоку сюда капитала таких

*“Rus nefti” cəmiyyətinin neft çənləri.
XIX əsrin sonuna – XX əsrin əvvəlinə aid foto.*

*Нефтяные резервуары Товарищества «Русская нефть».
Фото конца XIX – начала XX века.*

*Qara şəhərdə sulfat turşusu zavodu.
XIX əsrin sonuna – XX əsrin əvvəlinə aid foto.*

*Завод серной кислоты в Черном городе.
Фото конца XIX – начала XX века.*

*Qara şəhərdə Neft emalı zavodu.
XIX əsrin sonuna – XX əsrin əvvəlinə aid foto.*

*Нефтеперерабатывающий завод в Черном городе.
Фото конца XIX – начала XX века.*

крупнейших нефтяных копаний мира, как «Товарищество братьев Нобель», торговой фирмы Ротшильда «Мазут», отделения компании «Роял Дойче Шелл», дочерней фирмы компании Рокфеллера и др. Баку поистине превращается в те времена в нефтяную столицу мира. В этой связи небезынтересно будет привести цитату из исследования видного русского исследователя и дипломата П. Чихачева, где он, описывая нефтяные богатства Апшеронского полуострова середины XIX века, отмечает: «... Что же касается ежедневной продукции, то она настолько увеличилась, что намного превосходит продукцию Соединенных Штатов, так там дебет скважины в день составляет 11 500 килограмм, а в Баку – 40 000 килограмм. Поэтому господин Марвел (корреспондент газеты «Морнинг Пост») заявляет, что даже наиболее предприимчивые промышленники Пенсильвании не могут себе представить, насколько Апшеронский полуостров и граничащая с ним область насыщены нефтью. Он сравнивает эту территорию с губкой, погруженной в воду.»⁹

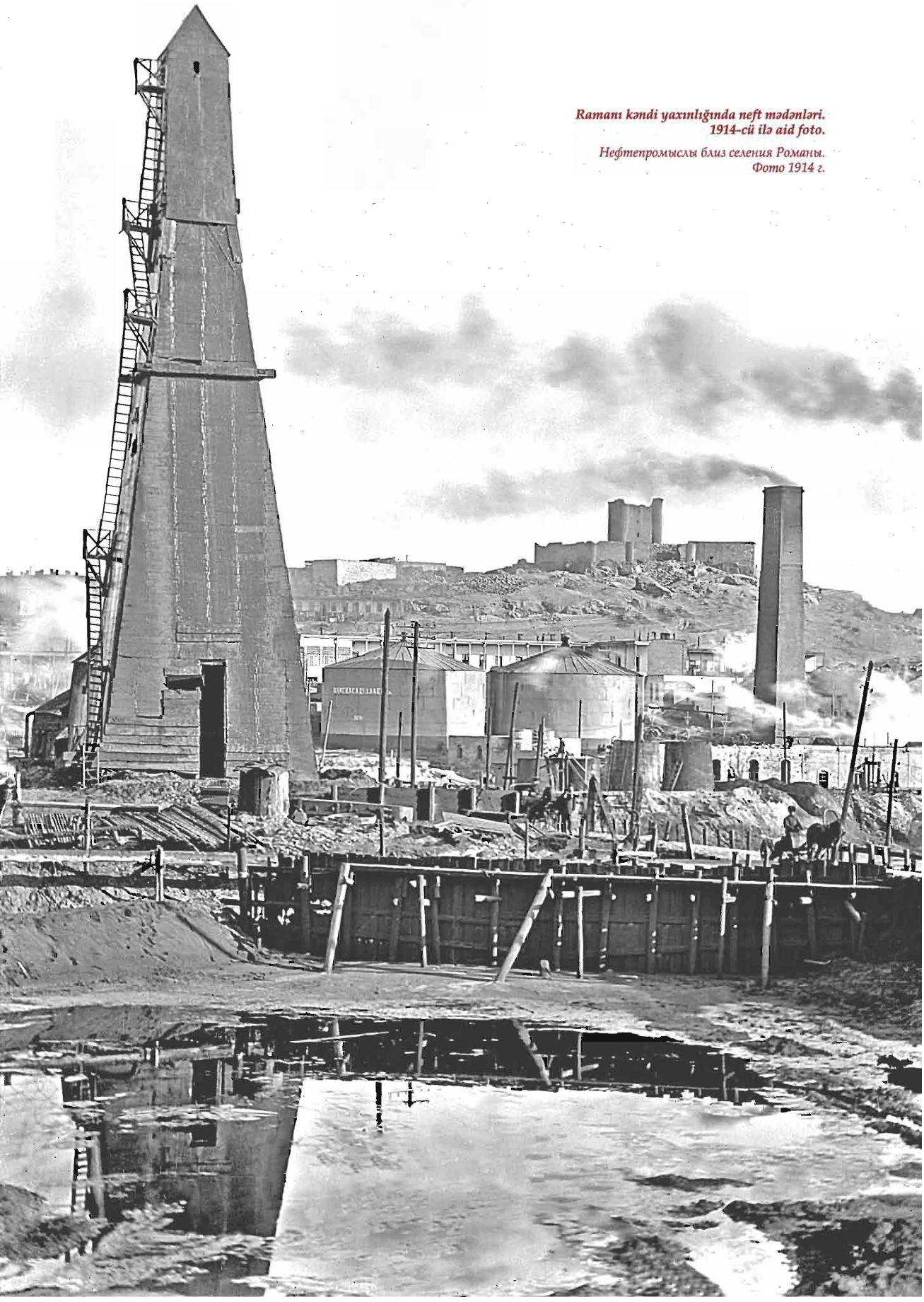
Наряду с западными нефтепромышленниками в этот период зарождается и успешно действует большая группа национальных нефтепромышленников. Среди них особое место занимали такие крупные нефтепромышленники, как Г.З. Тагиев, М. Нагиев, М. Мухтаров и др. Немалая часть их доходов, получаемых от эксплуатации неф-

9 - П. Чихачев, Страницы о Востоке. Москва, 1982, стр. 204.

*Ramanı kəndi yaxınlığında neft mədənləri.
1914-cü ilə aid foto.*

*Нефтьпромысла близ селения Романы.
Фото 1914 г.*

*H.Z. Tağıyev
neft mədənlərində
kontor. 1912-ci ilə
aid foto.*

*Контора на нефте-
промыслах Г.З. Та-
гьева. Фото 1912 г.*

ki, Birləşmiş Ştatların məhsulunu xeyli ötüb keçmişdir; belə ki, orada quyunun debeti orta hesabla gündə 11.500 kiloqram təşkil edir. Bakıda isə bu, 40.000 kq-dır. Buna görə də cənab Marvin ["Morning Post" qəzetinin müxbiri] qeyd edir ki, hətta Pensilvaniyanın daha işcüzər sənayeçiləri Abşeron yarımadası və onunla həmsərhəd olan vilayətlərin neftlə dolu olmasını təsəvvürlərinə gətirə bilmirlər". P.Çixaçov bu ərazini suyu canına asanlıqla hopdurran materialla müqayisə edir.⁹

Bu dövrdə Qərbin neft sənayeçiləri ilə yanaşı milli işgüzarların böyük qrupu meydana gəlir və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Onların arasında H.Z. Tağıyev, M. Nağıyev, M. Muxtarov və başqaları kimi iri neft sənayeçiləri xüsusi yer tutur. Bu yerli neft sənayeçilərinin neftin emalından və neft quyularının istismarından əldə etdikləri gəlirlərinin xeyli hissəsi Bakının abadlaşdırılmasına, onun memarlıq baxımından simasının yaxşılaşdırılmasına sərf edilirdi. Belə ki, vəsaitləri hesabına

тяных скважин и переработки нефти, шла на благоустройство Баку, улучшение его архитектурного облика, так как, возводимые на их деньги здания были не только предметом их особого престижа, но и способствовали процветанию родного города. С этой целью в Баку была приглашена и успешно работала большая группа европейских зодчих, преимущественно поляков по национальности: И. Гославский, Е. Скибинский, И. Плошко и др. Наряду с ними не менее успешно работали и местные кадры архитекторов, среди которых особо выделялись Зивербек Ахмедбеков и Кафар Исмаилов, по чьим проектам было возведено немало престижных жилых домов, общественных зданий.

В это же время проводятся большие работы по улучшению городского хозяйства. При этом значительную долю расходов ряд национальных нефтепромышленников - меценатов, по инициативе и на средства которого в 1911 году была проложена первая промышленная ветка современной системы водоснабжения Баку. Работами по прокладке этого водопровода, берущего свое начало от отрогов Большого Кавказа и имеющего протяженность более 200 километров руководил немецкий инженер, шотландец по происхождению В. Линдслей.

К числу подобных мероприятий следует отнести и прокладку в 1887 году путей для первого городского общественного транс-

9 - P.Çixaçov, Şərq haqqında səhifələrdə. Moskva, 1982, səh. 204 (rus dilində).

ucaldılmış binalar onların təkçə şəxsi nüfuzlarını nümayiş etdirən predmetlər deyildi, həm də doğma şəhərin çiçəklənməsinə kömək edirdi. Bu məqsədlə Bakıya milliyətçə əsasən polyak olan memarlar qrupu – İ.Qoslavski, E.Skibinski, İ.Ploşko və digərləri dəvət edilmiş və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərmişdilər. Onlarla yanaşı, yerli memar kadrları da uğurla çalışdılar. Layihələri üzrə xeyli yaraşlıq yaşayış evlərinin, malikanələrin, eləcə də ictimai binaların ucaldıldığı Zivərbəy Əhmədbəyovu və Qafar İsmayılovu xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Elə bu vaxt şəhər təsərrüfatının yaxşılaşdırılması üzrə böyük işlər aparılır. Bununla belə, maliyyə xərclərinin xeyli hissəsini bir sıra milli neft sənayeçiləri çəkirdilər, birinci növbədə də təşəbbüsü ilə 1911-ci ildə Bakının müasir su təchizatı sisteminin ilk qolunun çəkildiyi H.Z.Tağıyev. Öz başlanğıcını Böyük Qafqaz dağlarının qollarından alan, 200 kilometr uzunluğunda

порта – конки, которая была успешно пущена в 1892 году.

Активная общественная жизнь города, его весьма оживленные и разносторонние контакты, в том числе и культурные с крупнейшими городами Европы и России вызвали необходимость строительства ряда зданий общественного назначения и среди них – зрелищных объектов. Особое место среди этих сооружений занимает построенное на

Olginiski küçəsi (indi M.Ə. Rəsulzadə). 1914-cü ilə aid foto.

Улица Ольгинская (ныне М.Ə. Рəsулзadə). Фото 1914 г.

Stanislavski küçəsi (indi Azadlıq prospekti). 1915-ci ilə aid foto.

Улица Станиславского (ныне проспект Азадлыг). Фото 1915 г.

bu kəmərin çəkilməsi üzrə işlərə alman mühəndisi, mənşəcə şotlandiyalı olan V.Lindsley rəhbərlik edirdi.

1892-ci ildə istismara buraxılmış birinci şəhər ictimai nəqliyyatının – konkanın 1887-ci ildə inşası da şəhərin inkişaf tədbirləri sırasına aiddir.

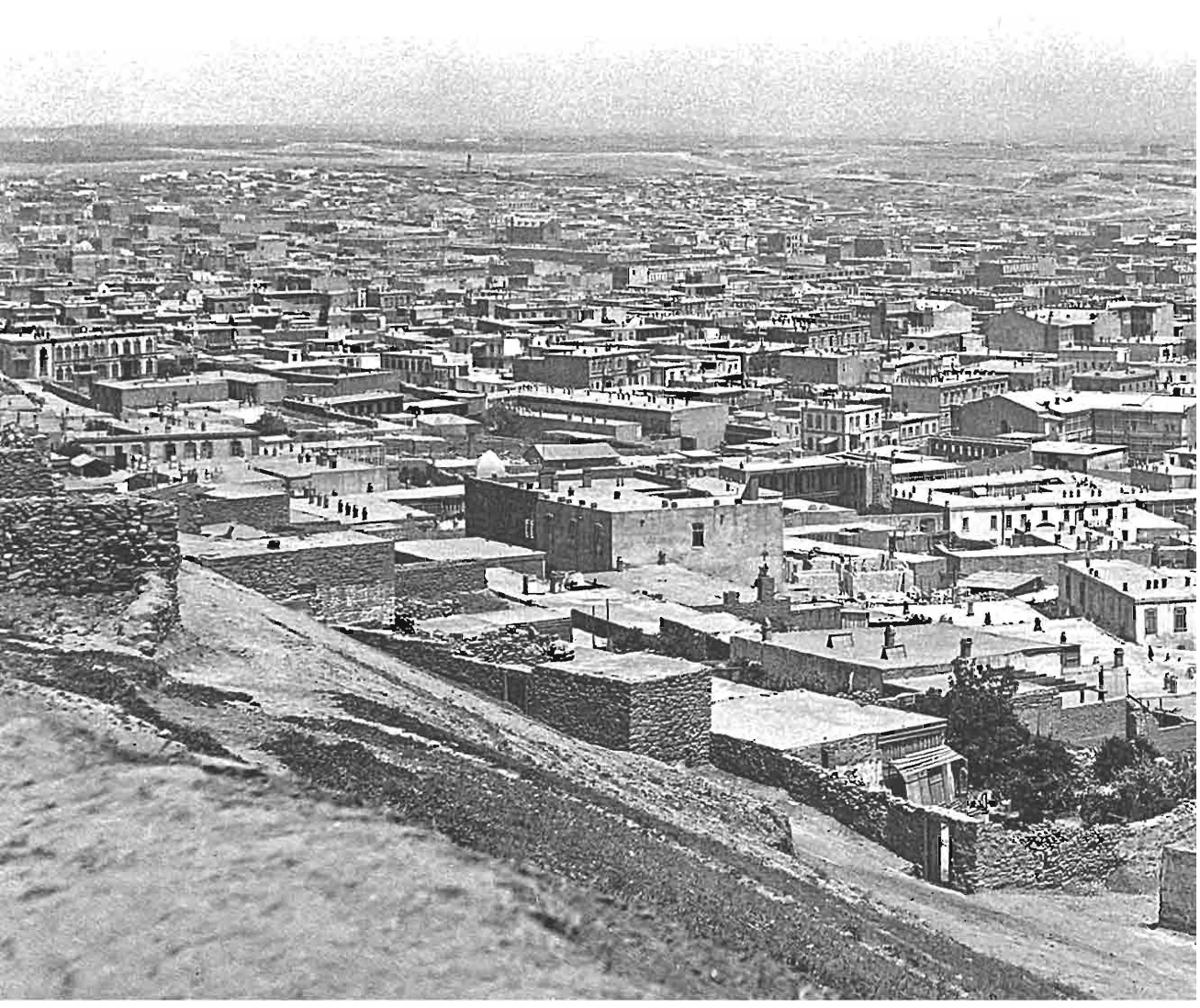
Fəal şəhər həyatı, Avropa və Rusiyanın ən iri şəhərləri ilə olduqca canlanmış iqtisadi və mədəni əlaqələr bir sıra ictimai binaların, eləcə də tamaşa obyektlərinin inşa olunması zərurətini doğururdu. Milyonçu-metsenat H.Z. Tağıyevin təşəbbüsü və vəsaiti ilə 1883-cü ildə tikilmiş, nəinki Qafqazda, həm də

средства миллионера-мецената Г.З. Тагиева первое не только на Кавказе, но и на всем Ближнем и Среднем Востоке здание театра, в котором при участии местных и заезжих профессиональных трупп ставились различного рода спектакли, значительная часть которых принадлежала азербайджанским авторам.

Сухой полупустынный климат, сильные иссушающие ветры и отсутствие достаточных источников воды сказались на суровой, лишенной сколько-нибудь густой растительности природе Апшеронского полуострова. И поэтому, естественно, что вновь

*Şəhərin panoramı.
Foto. 1914-cü il.*

*Панорама города.
Фото 1914 г.*

bütün Yaxın və Orta Şərqdə birinci olan, yerli və gəlmə professional qrupların iştirakı ilə, əksəriyyəti Azərbaycan müəlliflərinin qələminə mənsub müxtəlif növ tamaşaların göstərilədiyi teatr binası bu tikililər arasında xüsusi yer tutur.

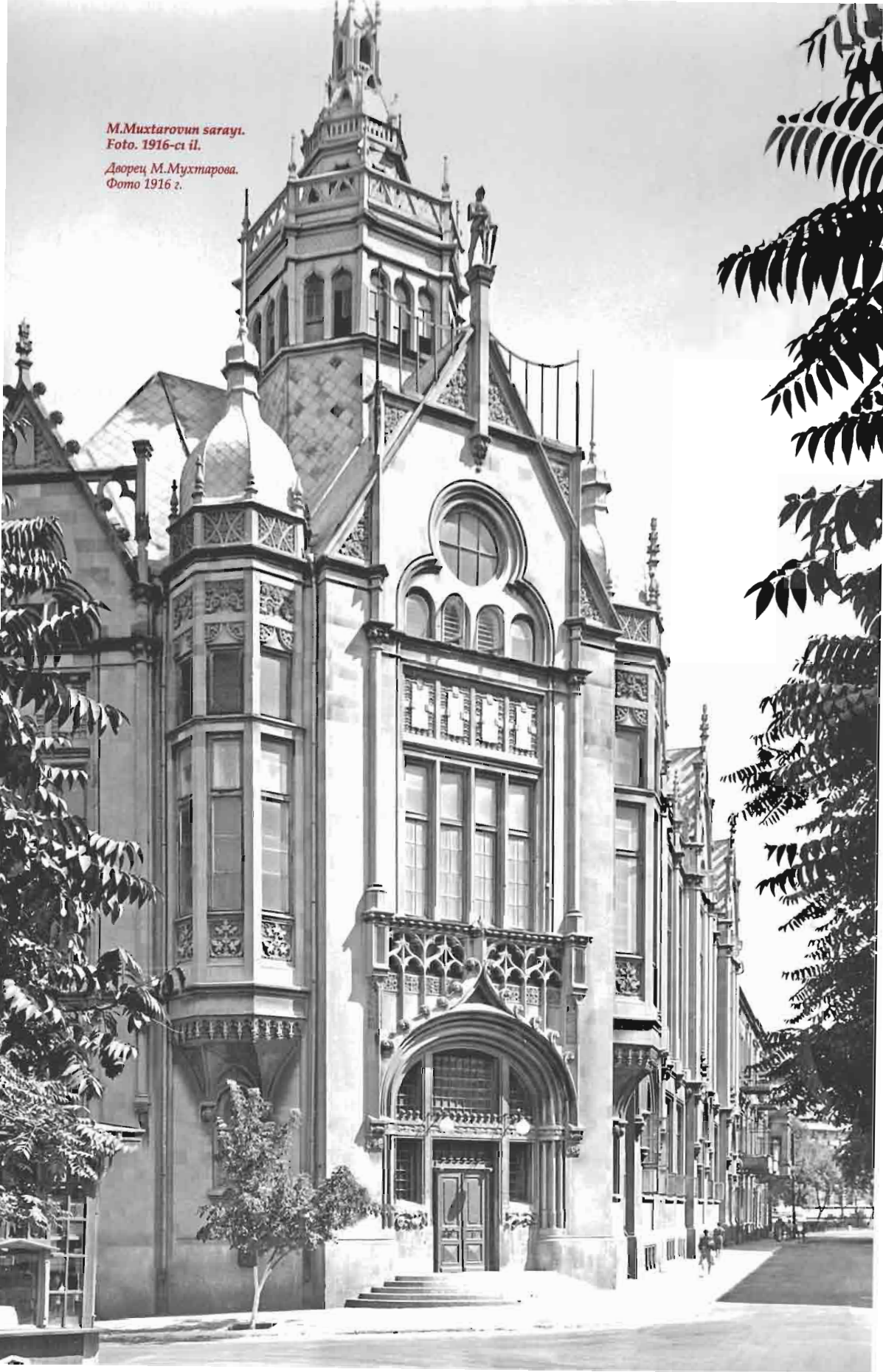
Quru yarımsəhra iqlimi, güclü quru küləklər və suyun olmaması, az-çox sıx bitki aləmindən məhrum olan Abşeron yarımadasının sərt təbiətinə öz təsirini göstərirdi. Buna görə də təbiidir ki, şəhərin yenidən məskunlaşan əraziləri bütövlükdə yaşıl sahələrdən məhrum idi və Bakı XIX əsrin ortalarında geniş yaşllaşdırılmış yerlərə malik deyildi. Bakının 1859-cu il planında

осваиваемые территории города в целом были лишены зеленых площадей, и Баку до середины XIX века не имел озелененных пространств. План Баку 1895 года отличается единственное зеленое пятно в черте города, заложенный под руководством садовода, выходца из Греции Дракопуло и имевший площадь всего 2,5 гектара так называемый «Губернаторский сад». Но уже на плане города 1878 года, наряду с «Губернаторским садом» (ныне Филармонический сад), отмечен Цициановский сад (ныне сквер имени Низами), а также площадь «Парапет» (ныне «Площадь

*М.Мухтаровун sarayi.
Foto. 1916-чи il.*

*Дворец М.Мухтарова.
Фото 1916 г.*

yunanıstanlı mühacir Drakopulonun rəhbərliyi altında salınmış, "Qubernator bağı" adlanan, cəmi 2,5 ha sahəyə malik yeganə yaşıl ləkə şəhərin cizgilərində seçilir. Lakin artıq 1878-ci il planında "Qubernator bağı" [indiki Filarmoniya bağı] ilə yanaşı "Sisianov bağı" [indiki "Mətbuat evi"nin yanında bağça], eləcə də "Parapet" [indiki "Fəvvarələr meydanı"], "Malakan bağı" [indiki Xaqanı adına bağ] və digərləri də qeyd edilmişdir.

Şəhərin yaşllaşdırılması üzrə ən əhəmiyyətli tədbiri – sonralar şəhərlilərin, nəinki başlıca istirahət yerinə, həm də şəhərin dəniz fasadının əsas elementinə çevrilmiş, Bakı mühəndisi M.Hacınskinin təşəbbüsü və fəal köməkliyi ilə özülü 1909-cu ildə qoyulmuş Dənizkənarı bulvarı hesab etmək lazımdır.

XIX yüzilliyin Bakısında ictimai və yaşayış binalarının olduqca fəal və yüksək keyfiyyətlə aparılan inşası bir çox müasirləri, o cümlədən də mütəxəssisləri vəcdə və heyrətə gətirirdi. Belə ki, müasirlərin ifadəsinə görə, məsələn, o vaxt Şəhər İdarəsinin baş memarı olmuş Zivərbəy Əhmədbəyov Bakının artım sürətinə görə unikal olduğunu qeyd edir: "... O, tam mənası ilə gözlərimiz qarşısında çiçəklənir və yaxşılaşır".

Binaların tikintisində istifadə edilmiş memarlıq stil və üsulları ən müxtəlif olur, çox vaxt da memarların professionalıqlarından yox, sifarişçinin şıltağından asılı olurdu. Bakıda "neorenesans", "neoqotika" [həm də müxtəlif istiqamətlərdə], "neobarokko", "klassisizm", "ampir", eləcə də "modern" stilində tikililər meydana çıxır. "Mavritanski" adlı yalançı şərq stilində binalar tikilir, Şirvan-Abşeron memarlıq

Polyak katolik kilsəsi və Ticarət məktəbinin binası (indi N. Tusi adına Azərbaycan Pedaqoji Universiteti). 1918-ci ilə aid foto.

Польский костел и здание Коммерческого училища(ныне Азербайджанский педагогический университет имени Н. Туси). Фото 1918 г.

Krasnovodski (indi S.Vurğun) küçəsində yaşayış evi. 1915-ci ilə aid foto.

Жилой дом на Красноводской (ныне С.Вургуна) улице. Фото 1915 г.

“Fenoman” kinoteatrı (indı A. Şaiq adına Azərbaycan Kukla teatrı). 1913-cü ilə aid foto.

Кинотеатр «Феномен» (ныне Азербайджанский театр кукол имени А.Шауга). Фото 1913 г.

Tiflis bankının binası (indı “İmproteks” şirkətinin ofisi). 1915-ci ilə aid foto.

Здание Тифлисского банка (ныне офис компании «İmproteks»). Фото 1915 г.

фонтанов») и «Молоканский сад» (ныне сад имени Хагани) и др. Самым же, значительным мероприятием по озеленению города следует считать закладку в 1909 году по инициативе и при активном содействии М. Гаджинского Приморского бульвара, ставшего, в дальнейшем главным местом отдыха горожан, но и основным элементом морского фасада города.

Строительство жилых и общественных зданий в Баку в конце XIX – начале XX веков, ведущееся весьма активно и с высоким качеством, приводило в восторг и изумление многих современников и в том числе и специалистов. Так, например, по свидетельству очевидцев, бывший в то время главным архитектором города Зивербек Ахмедбеков утверждал, что по темпам своего роста Баку представлял уникальное явление и изо дня в день он расцветал и хорошел буквально на глазах.

Использовавшиеся при строительстве зданий архитектурные стили и приемы были самыми разнообразными и зачастую зависели не от профессионализма архитектора, а от прихоти заказчика. В Баку появляются сооружения в стиле «неоренессанса», «неоготики» (причем самых разных направлений), «необарокко», «классицизма», «ампир», «модерн». Строятся здания в псевдовосточном стиле, так называемом «мавританском», делаются попытки переосмысления местного архитектурно-художественного стилевого направления ширвано-апшеронской школы зодчества. Но чаще всего, опять же в боль-

məktəbinin yerli bədii-memarlıq stil istiqamətlərinin bənidən dərk edilməsi cəhdləri edilir. Lakin hər şeydən daha tez-tez, yenə də, çox vaxt sifarişçinin şiltaqlığı üzündən hər bir konkret tikilinin görkəmində onların müəllifləri tərəfindən bu və ya digər dərəcədə müvəffəqiyyətlə birləşdirilmiş iki və ya daha çox stilin bir binada səsləşdiyi nümunələrə rast gəlmək olur.

Bütövlükdə isə, Bakının bir çox küçə və meydanlarını bəzəmiş bütün bu stil istiqamətləri digər şəhərlər üçün təkrarolunmaz və vahid olan stildə elə təbii hörülmüşdü ki, o vaxtın bir çox müasirlərinin layiqli və məftunedici qiymətinə malik olmuş kapitalizm dövrünün Bakı memarlığının unikalığı indi də solmur.

Bunun səbəbi, xeyli dərəcədə, inşaat və bəzək işlərinin həm də yüksək keyfiyyətində idi. Orta

шей части по прихоти заказчика, можно столкнуться с примерами, когда в одном здании наблюдается смешение двух и более архитектурных стилей. При этом, в каждом конкретном облике сооружения удачно сочетание этих стилей в большей мере зависит от мастерства зодчего.

В целом же все эти стилевые направления настолько органически сплелись в единый и неповторимый стиль, украсивший многие улицы и площади Баку, что уникальность и красота бакинской архитектуры периода первого капитализма, имевшая заслуженную оценку у многих современников, не меркнет и сейчас.

Причиной тому было и высокое качество строительных и отделочных работ. Успешно продолжая славные традиции безвестных мастеров средневековья,

H.Z.Tağıyevin yaşayış binası (indi Azərbaycan Tarixi Dövlət Muzeyi). 1914-cü ilə aid foto.

Жилой дом Г.З. Тагиева (ныне Государственный Музей Истории Азербайджана). Фото 1914 г.

Merkuryevski küçəsi (ində Z.Əliyeva prospekti), H.Z.Tağıyev Teatrı (ində Ş.Qurbanov adına Musiqili komediya teatrı). 1916-cı ilə aid foto.

Улица Меркурьевская (ныне проспект З. Ахмедов), Театр Г.З. Тагыева (ныне Театр музыкальной комедии имени Ш. Гурбанова). Фото 1916 г.

Qala və Qubernator (ində Filarmoniya) bağı. Foto. 1895-1896-cı illər.

Крепость и Губернаторский (ныне Филармонический) сад. Фото 1895-1896 гг.

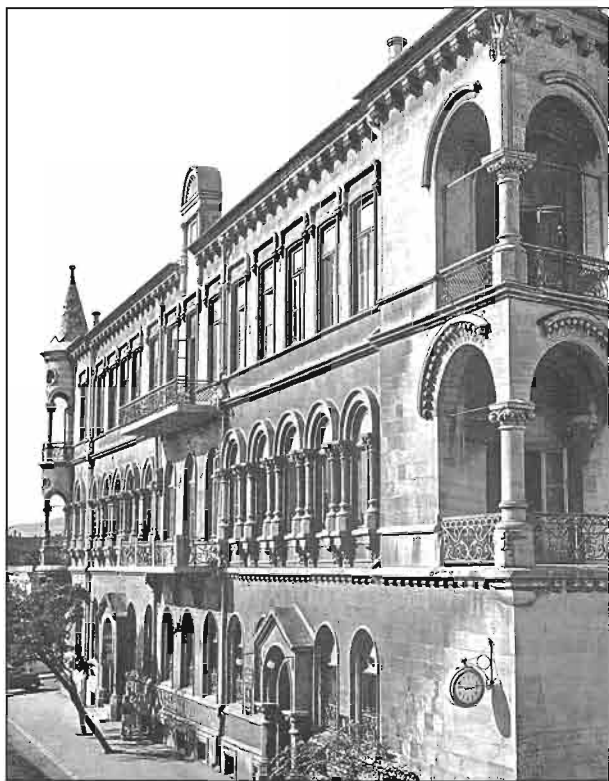
*Torğovaya küçəsi
(ində Nizami).
1916-cı ilə aid foto.*

*Улица Торговая
(ныне Низами).
Фото 1916 г.*

*Krasnovodski küçəsi
(ində S. Vurgun).
Foto. 1912-ci il.*

*Улица Красноводская
(ныне С. Вургун).
Фото 1912 г.*

*Kolubiyakinski küçəsi (indi N.Rəfibəyli). 1914-cü ilə aid foto.
Улица Колобьяжинская (ныне Н. Рафибейли). Фото 1914 г.*

*Persidskaya küçəsi (indi M.Muxtarov). Rotşildin kontorunun binası
(indi Respublika prokurorluğu). 1914-cü ilə aid foto.*

*Улица Персидская (ныне М.Мухтарова). Здание конторы Ротшильда
(ныне Республиканская прокуратура). Фото 1914 г.*

бакинские каменотесы столь искусно воплощали в камне замыслы зодчих, что зачастую подобная работа была на уровне мастерства ваятеля.

Развитие капиталистических отношений, вызвавшее бурный процесс в становлении и формировании нефтяной отрасли Азербайджана и выведшее его на рубеже XIX - XX века в лидеры мировой добычи и переработки нефти, способствовало появлению различного рода сооружений промышленного характера – крупных и мелких нефтеперегонных заводов, механических мастерских, нефтеналивных цистерн, торговых портов и других промышленных зданий, порой весьма значительных по своим масштабам. В промышленных районах города добывалась и перерабатывалась большая часть бакинской нефти. Здесь были представлены не только заводы нефтяного профиля, но и фабрично-заводские предприятия легкой, пищевой, строительной и других отраслей промышленности.

Касаясь архитектуры промышленных районов Баку, следует особо отметить и архитектурный феномен того времени, так называемую «Виллу Петролеа» - комплекс зданий и сооружений, возведенных на территории обширного парка, принадлежащего «Товариществу братьев Нобель». Здесь в гуще зелени многочисленных деревьев, цветников и кустарников, посаженных под руководством опытного садовода Я. Бокле, причем из-за замазученности территории растения эти были привиты и посажены на привезенной из других обла-

əslərin adsız-sansız sənətkarlarının şanlı ənənələrini uğurla davam etdirən Bakı daşyonanları memarların fikirlərini daşda elə gözəl təcəssüm etdirirdilər ki, çox vaxt belə işlər heykəltəraş ustalığı səviyyəsində olurdu.

Azərbaycanın neft sənayesinin gur inkişafını doğurmuş və XIX-XX əslərin sərhəddində onu Dünya neft hasilatı və emalında liderliyə çıxarmış kapitalist münasibətlərinin inkişafı, sənaye xarakterli müxtəlif növ tikililərin – bəzən özünün miqyasına görə kifayət qədər böyük olan iri və xırda neftayırma zavodlarının, mexaniki emalatxanalarının, ticarət limanlarının və digər sənaye binaları və qurğularının meydana gəlməsinə yardım etmişdi. Şəhərin bu sənaye rayonlarında Bakı neftinin xeyli hissəsi hasil və emal olunurdu. Burada təkcə neft profilli zavodlar yox, həm də sənayenin yüngül, yeyinti, tikinti və digər sahələrinin planlarına müvafiq təcəssüm etdirilmələrinə görə də maraqlı olan fabrik-zavod müəssisələri təmsil olunurdu.

Bakının sənaye rayonlarının memarlığına toxunarkən, "Nobel qardaşları cəmiyyəti"nə mənsub olmuş geniş parkın ərazisində ucalmış, o dövrün memarlıq fenomeni olan "Villa Petrolea" adlı bina və tikililərin kompleksini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Burada təcrübəli bağban Y. Boklenin rəhbərliyi altında əkilmiş çoxsaylı ağacların, güllük və kolluqların yaşıllıqları içərisində firmanın inzibati-texniki personalı üçün nəzərdə tutulmuş tikililər ucalırdı; bununla belə, ərazinin məzətlü olması üzündən bu bitkilər gətirilmə torpaqda calağ edilirdi. Bu kompleksin tikililəri şəhərin sənaye rayonunda təkcə park memarlığının

стей Азербайджана земле, то тут, то там, возвышались постройки, предназначенные для административно-технического персонала фирмы. Сооружения этого комплекса явились не только первым удачным образцом парковой архитектуры в промышленном районе города, но и во многом уникальным образцом для дендропаркового зодчества того времени.

Наряду с неизмеримым значением Баку, как центра мировой нефтяной промышленности того времени (достаточно отметить тот факт, что к 1900 году Баку давал более половины всей мировой добычи нефти), значительно возрастает его роль, как крупнейшего торгово-транспортного узла, в котором сосредотачивались важнейшие морские и железнодорожные транзитные пути Российской империи, ведущие в Иран и другие страны Востока, а также соединяющие Баку с Тбилиси и черноморским побережьем Грузии, откуда большая часть бакинских нефтепродуктов вывозилась на мировой рынок.

В целом касаясь архитектуры Баку периода первого капитализма, следует отметить тот факт, что за относительно короткий исторический срок Баку переживает один из самых бурных периодов своего развития. Город, чье ядро формировалось на протяжении многих веков в пределах крепостных стен, буквально за несколько лет, на территории своего бывшего предместья создает новый, причем в лучших традициях мирового зодчества того периода, городской центр. Появляются новые жилые райо-

*Dənizkənarı bulvar.
1915-ci ilə aid foto.
Приморский бульвар.
Фото 1915 г.*

*Petrolev Villası
(indi Nizami adına
park). 1912-ci ilə
aid foto.*

*Вилла Петролеа
(ныне парк имени
Низами). Фото
1912 г.*

ilk uğurlu nümunəsi deyildi, həm də o dövrün dünya dendropark memarlığı üçün bir çox cəhətdən unikal nümunə idi.

Bakının Dünya neft sənayesinin mərkəzi kimi ölçüyəgəlməz əhəmiyyəti ilə yanaşı, Tbilisi və Bakı neft məhsullarının xeyli hissəsinin Dünya bazarına çıxarıldığı, Gür-

ны, закладывается система садов и парков, проводятся мероприятия по прокладке транспортных и городских коммуникаций, возникают промышленные районы, где добывается и перерабатывается нефть и т.д.

Город значительно расширяет свои границы, включив в свою

cüstanı Qaradəniz sahilboyu ilə birləşdirən, İrana və Şərqi digər ölkələrinə aparıb çıxaran Rusiya imperiyasının ən mühüm dəniz və dəmiryol tranzit yollarının cəmləşdiyi ən iri ticarət-nəqliyyat şəbəkəsi kimi də əhəmiyyəti xeyli artır.

Bütövlükdə, Bakının kapitalizm dövrü memarlığına toxunarkən, o faktı qeyd etmək lazımdır ki, çox qısa bir tarixi müddət ərzində Bakı öz inkişafının ən gür mərhələlərindən birini yaşayır; özəyi bir çox əsrlər ərzində qala divarları sərhəddində formalaşmış şəhər, demək olar ki, bir neçə ilin içərisində özünün keçmiş ətraf ərazilərində, həm də o dövrün dünya memarlığının ən yaxşı ənənələrinə istinadən yeni şəhər mərkəzini formalaşdırır. Yeni yaşayış rayonları meydana gəlir, bağ və park sistemlərinin təməli qoyulur, nəqliyyat arteriyaları və şəhər kommunikasiyalarının çəkilməsi üzrə tədbirlər keçirilir, neftin hasil və emal olunduğu sənaye rayonları yaranır. Şəhər bir sıra şəhəratrafı kəndləri öz aqlomerasiyasına daxil edərək, sərhədlərini xeyli genişləndirir. Müxtəlif stil və istiqamətləri özünə cəlb edərək, onları orqanik həll edən şəhərin görkəmi də dəyişir, onu yaradan memar və inşaatçıların əmək və istedadı sayəsində haqlı olaraq "Şərqi Parisi" şöhrətini qazanmış Bakı, orijinal və təkrarolunmaz görkəm alır.

агломерацию ряд пригородных селений. Видоизменяется и облик города, органически вобравшего в себя различные стили и направления мирового зодчества. Благодаря труду и таланту своих зодчих и строителей, создавших его, Баку обретает оригинальный и неповторимый облик, заслуженно снискавший ему славу «Парижа Востока».

Nikolayevski küçəsi (indi İstiqlaliyyət). 1916-cı ilə aid foto.

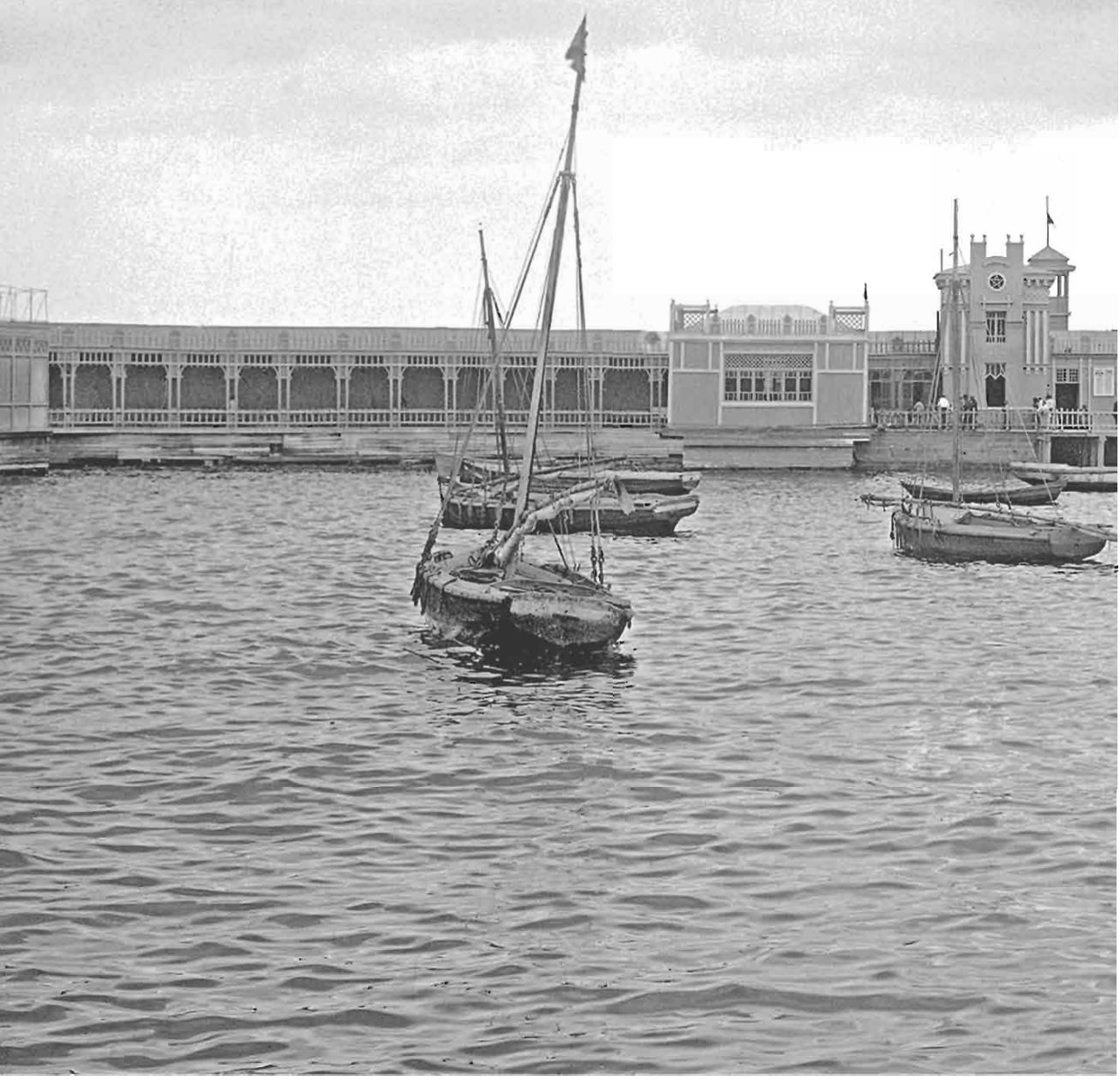
Улица Николаевская (ныне Истиглалият). Фото 1916 г.

Olginski (indi M.Ə.Rəsulzadə) və Mixaylovski (indi Ə.Əliyev) küçələrinin kəsişməsi. 1916-cı ilə aid foto.

Пересечение улиц Ольгинская (ныне М.Э.Расулзаде) и Михайловской (ныне А.Алиева). Фото 1916 г.

*Şəhər çinarliyi.
1914-cü ilə aid foto.*

*Городские чинальни.
Фото 1914 г.*

*Suraxanı fəhlə qəsəbəsində yaşayış evləri.
1932-ci ilə aid foto.*

*Жилье дома в рабочем поселке Сураханы.
Фото 1932 г.*

BAKİ KONSTRUKTİVİZMİ. ŞƏHƏRİN MEMARLIQ İNKİŞAFINDA YENİ MƏRHƏLƏ

БАКИНСКИЙ КОНСТРУКТИВИЗМ. НОВЫЙ ЭТАП В АРХИТЕКТУРНОМ РАЗВИТИИ ГОРОДА

Azərbaycanın və Bakının, xüsusən də sovet Rusiyası üçün son dərəcə mühüm geosiyasi əhəmiyyəti, eləcə də onun vətəndaş müharibəsi nəticəsində dağıdılmış iqtisadiyyatının bərpa edilməsi üçün həyati zərurət olan Bakı neftinin tədarük edilməsi 1920-ci ilin aprelində Qızıl Ordu hissələrinin Bakıya daxil olmasını irəlicədən müəyyən etdi. Bunun nəticəsində, demək olar ki, 2 il mövcud olmuş Azərbaycan Demokratik Respublikası Hökuməti süqut etmiş və burada Sovet hakimiyyəti bərqərar olmuşdu.

Rusiya bolşeviklərinin rəhbəri V.İ.Lenin Rusiya iqtisadiyyatı üçün Bakı neftinin müqayisəyəgəlməz əhəmiyyətini xüsusilə nəzərə çatdıraraq, Sovetlərin VIII Ümumrusiya qurultayında qeyd etmişdir: "... İndi Azərbaycan Respublikası fəhlələrinin ən böyük entuziazm göstərdikləri, bizə dost münasibətlərin bərqərar olduğu bir vaxtda neft işi yaxşı gedir və biz yanaacaq sarıdan öz şəxsi ayaqlarımıza dirənməyə başlayırıq".¹⁰

Yalnız belə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, 1920-ci ilin aprel ayının 30-dan mayın 2-dək, başqa sözlə Bakıda Sovet hakimiyyətinin bərqərar olmasından dərhal sonra, Rusiyaya 12 gəmi ilə 1,3 mln. pud, həmin ilin mayında 15 mln. pud,

Крайне важное геополитическое значение Азербайджана, и Баку, в частности, для Советской России, а также жизненно необходимое для восстановления ее разрушенной гражданской войной экономики возобновление поставок бакинской нефти предопределили ввод в Баку в апреле 1920 года частей Красной Армии. В результате чего пало просуществовавшее почти два года правительство Азербайджанской Демократической Республики и была установлена Советская власть.

Подчеркивая несравнимую значимость бакинской нефти для экономики России, вождь российских большевиков В.И. Ленин на VIII Всероссийском съезде Советов отмечал: «...Теперь при громадном энтузиазме, который проявляют рабочие в Азербайджанской республике, при дружественных отношениях, которые у нас установились, дело с нефтью идет хорошо, и мы начинаем становиться на собственные ноги с топливом.»¹⁰

Достаточно отметить лишь такой факт, что только с 30 апреля по 2 мая 1920 года, то есть буквально сразу после установления Советской власти в Баку, в Россию было отправлено двенадцать

10 - V.İ.Lenin. Seçilmiş əsərlərin tam toplusu. IV nəşr, 31-ci cild, səh. 477. (rus dilində).

10 - В.И. Ленин, Полное собрание сочинений, т. IV., стр. 477.

*Bayıldı İliç adına
Mədəniyyət sarayı.
1939-cu ilə aid foto.*

*Дворец культуры
имени Ильича на
Баилово. Фото
1939 г.*

*"Dinamo" İdman
sarayı. 1933-cü ilə
aid foto.*

*Дворец спорта
«Динамо». Фото
1933 г.*

iyunda isə 21,2 mln. pud neft və neft məhsulları göndərilmişdi.

Bu strateji xammalın gənc Sovet dövlətinin iqtisadiyyatı üçün həyati əhəmiyyətini dərk edən Rusiya, Bakı neft rayonunu öz iqtisadiyyatına daha möhkəm bağlamaq məqsədilə öz növbəsində Azərbaycana ağır sənaye məmulatlarının bəzi növlərinin və ərzağın göndərilməsini təşkil edir, eləcə də respublikada bolşevik təşkilatının möhkəmləndirilməsi üçün siyasi xarakterli tədbirlər həyata keçirirdi.

пароходов с 1,3 миллионами пудов нефти, а уже в мае того же года количество поставляемой нефти увеличилось до 15 миллионов пудов, в июне же – до 21,2 миллионов пудов нефти и нефтепродуктов.

Осознавая жизненную значимость этого стратегического сырья для экономики молодого советского государства, Россия в свою очередь с целью еще крепче привязать к своей экономике бакинский нефтяной район осуществляла поставки в Азербайджан некоторых видов продукции тяжелой промышленности и продовольствия, а также проводила меры политического характера для укрепления большевистской организации республики.

К числу подобных мер, направленных на придание Азербайджану статуса «образцовой республики на мусульманском

Azərbaycana “Müsəlman Şərqi” statusunun verilməsinə yönəldilmiş belə tədbirlər sırasına Bakı fəhlələrinin, əsasən də neftçilərin məişət-yaşayış şəraitlərinin yaxşılaşdırılması üzrə, eləcə də respublika paytaxtının şəhərsalma inkişafı ilə bağlı olan problemlər aid idi.

Bu məqsədlə də Sovet Rusiyasının ən yaxşı memarlıq qüvvələri: memarlıq üzrə akademik A.Şusev, professorlardan L.İlyin, A.İvanitski, L.Rudnev, A. və V.Vesnin qardaşları və b. Bakıya ezam olunur. Onların enerji və istedadları sayəsində çox qısa vaxt ərzində Bakı memarlığında əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir. Bu memarların yaradıcılıq diapozonu kifayət qədər geniş və müxtəlif idi: Bakı şəhərinin inkişafının, eləcə də onun yaşayış qəsəbələrinin Baş planının işlənilməsi kimi olduqca böyük layihələrdən konstruktivizm stilində həll edilmiş ayrı-ayrı yaşayış, sənaye evləri və ictimai binalaradək.

Məhz bu görkəmli memarların sayəsində devizi “qənaət, fayda, gözəllik” olan, sadəlik və lakoniklik kimi memarlıq formalarının binaların iqtisadi məqsədəuyğunluğu ilə ahəngdar səsleşdiyi “konstruktivizm” memarlığı, SSRİ-nin başqa regionlarına nisbətən Bakıda daha tam, geniş, istedadla və çoxcəhətli təqdim edilmişdi.

Bu mərhələdə şəhərin tarixi mərkəzi hissəsində olduğu kimi, onun ətraflarında da ən geniş mədəni-məişət binaları ucaldılır, yeni yaşayış massivlərinin təməli qoyulur. Belə şəhər tipli qəsəbələr sırasında Məmmədyarov, P.Montin, S.Razin adına qəsəbələri və s. göstərmək olar. Əgər şəhər ətraflarında yaşayış qəsəbələrinin əsa-

Востоке», относится проведение в жизнь целого ряда мероприятий по улучшению жилищно-бытовых условий бакинских рабочих, в основном нефтяников, а также решение проблем, связанных с градостроительством республики.

С этой же целью в Баку командировались лучшие архитектурные силы Советской России: академик архитектуры А. Шусев, профессора Л. Ильин и А. Ивановичий, Л. Руднев, братья А. и В. Веснины и др. Благодаря их энергии и таланту за очень короткий промежуток времени в архитектуре Баку происходят значительные изменения. Причем диапазон творчества этих зодчих был весьма широк и разнообразен: от столь масштабных проектов, как разработка генерального плана развития города Баку, а также его жилых поселков, до проектирования отдельных жилых, промышленных и общественных зданий, решенных в новом архитектурном стиле – «конструктивизме».

Именно благодаря этим выдающимся зодчим, архитектура

Azərbaycan SSR Dövlət bankının binası (indiki Respublikanın Qiymətli kağızlar üzrə Dövlət komitəsi). 1934-cü ilə aid foto.

Здание Государственного банка Азербайджанской ССР (ныне Государственный комитет по ценным бумагам республики). Фото 1934 г.

Şəhərin dağlıq hissəsində yeni yaşayış rayonu. 1937-ci ilə aid foto.

Новый жилой район в нагорной части города. Фото 1937 г.

Çaparidze (indi M.Ə.Rəsulzadə) və Zevin küçələrinin (indi Ə.Əliyev) kəsişməsi. 1934-cü ilə aid foto.

На пересечении улиц Джапаридзе (ныне М.Э. Расулзаде) и Зевина (ныне А.Алиева). Фото 1934 г.

Respublika dağ fəhlələrinin Həmkarlar Evi (indi Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı). 1923-cü ilə aid foto.

Дом Профсоюза горных рабочих республики (ныне Союз композиторов Азербайджана). Фото 1923 года.

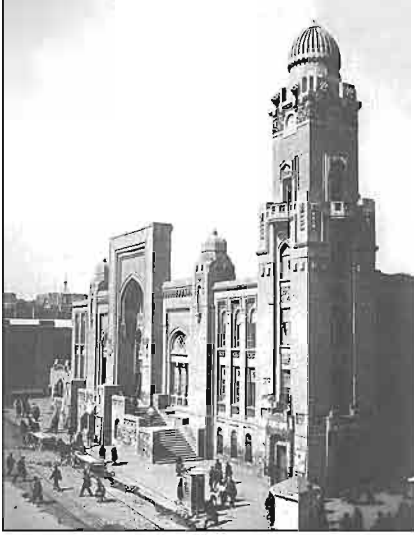
sını "kottec" tipli evlər təşkil edirdisə, onun mərkəzi hissəsində böyük müstəvili "zolaqsəkilli" pəncərələri və fasadlarında dərin oyumlu lociyaları olan üç- və dördmərtəbəli binalar tikilirdi. Planda bu evlər qapalı məhəllələri təşkil edirdi ki, onların da içərisində sıx yaşıllıqlı həyətlər yerləşirdi. Həmin məhəllələr özlərinin xarici konturlarına [abrislərinə] görə yaşıllaşdırılmışdı.

Konstruktivizm memarlığı Bakı yaxınlığında Suraxanı, Zabrat, Binəqədi və s. şəhəratrafı kəndlərin

«конструктивизма», девизом которого было «Экономика, польза, красота» и где простота и лаконичность архитектурных форм гармонично сочеталась с экономической целесообразностью зданий, наиболее полно, широко, талантливо и многообразно, как нигде, в СССР была представлена в Баку.

В этот период в исторической центральной части города, и особенно на его окраинах, ведется самое широкое жилищное и культурное строительство, закладываются новые жилые массивы. В числе таких объектов можно отметить поселки имени М.Мамедьярова, П.Монтиня, С.Разина и др. И если на городских окраинах основу жилых поселков составляли дома так называемого «коттеджного» типа, то в его центральной части строились трех- и четырехэтажные здания с большими плоскостями «ленточных» окон и глубокими проемами лоджий на фасадах. В плане эти дома составляли замкнутые кварталы, внутри которых располагались дворы с густым озеленением. Озеленены были эти кварталы и по своим внешним абрисам.

yerində təməli qoyulmuş fəhlə yaşayış qəsəbələrində daha qabarıq və hiss edilən tərzdə təcəssüm olunmuşdu. Bununla belə "kottec" tipli ayrı-ayrı yaşayış binalarının işlənilib hazırlanması ilə yanaşı, ictimai mədəni-məişət obyektlərinin – mağaza, klub, mədəniyyət evləri, xəstəxanalar və s. layihələndirilməsi də aparılırdı. Lakin bütün bunları əvvəlcədən müəyyənləşdirərkən, bu qəsəbələrin baş tikintilərinin – buradan irəli gələn bütün məsələlərinin həlli ilə layihələri mütləq işlənilib hazırlanırdı.

Как отмечалось, наиболее ярко и зримо архитектура «конструктивизма» была выражена в закладываемых в то время вокруг Баку жилых рабочих поселках, на месте его пригородных селений Сураханы, Забрат, Бинагады и др. Причем, наряду с разработкой отдельных жилых зданий коттеджного типа, велось проектирование и объектов так называемого соцкультбыта: магазинов, клубов, столовых, домов культуры, больниц и др. Но предопределяя все это, обязательно разрабатывались проекты генеральной застройки этих поселков с решением всех вытекающих из этого задач.

Сами же поселки были соединены как между собой, так и с историческим центром города посредством проложенной первой в ту пору в СССР электрической железной дороги, что явилось еще одним примером того, сколь высокое значение придавало советское правительство развитию бакинского нефтяного района, жизненно важного для всей советской экономики.

В результате подобного комплексного подхода к реализации задач по обеспечению труже-

Sabunçu vağzalının binası. 1932-ci ilə aid foto.

Здание Сабунчинского вокзала. Фото 1932 г.

Bakı fəhlə teatrının binası (indiki S.Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus dram teatri). 1930-cu ilə aid foto.

Здание Бакинского рабочего театра (ныне Азербайджанский государственный драматический театр имени С.Вургуна). Фото 1930 года.

Mətbuat Evi (indiki "Bakı Bankı"nın binası). 1955-ci ilə aid foto.

Дом печати (ныне здание «Bakı bankı»). Фото 1955 г.

*"İnturist" mehmanxanası.
1954-cü ilə aid foto.*

*Гостиница «Интурист».
Фото 1954 года.*

*Fabrik-matbax (indi Ş. Ələsgərova adına Doğum evi). 1933-cü ilə aid foto.
Фабрика-кухня (ныне Родильный дом имени Ш. Алексеровой). Фото 1933 з.*

*Şəhərin dağlıq hissəsində yeni yaşayış rayonu. 1937-ci ilə aid foto.
Новый жилой район в нагорной части города. Фото 1937 з.*

*"Muğan" mehmanxanası. 1935-ci ilə aid foto.
Гостиница «Музгань». Фото 1935 з.*

ников бакинских нефтепромыслов жильем, в течении довольно короткого времени, удалось достичь немалых успехов в решении их социально-бытовых проблем. Бывший в то время наркомом тяжелой промышленности страны А. Серебровский, сам немало лет проработавший в Баку, описывая эти поселки, отмечал, что они были лучшими во всем СССР.

Однако не только в пригородах Баку, но и в его историческом центре, а также в непосредственной близости от него в стиле «конструктивизма» строятся различного рода жилые, административные и общественные здания, особенно клубы и дома культуры. И следует отметить, что соседство этих зданий с предыдущими постройками было весьма тактичным и ненавязчивым, что лишний раз доказывало мастерство их создателей.

Но самыми значительными по своему масштабу работами в области проектирования следует считать проводимые в то время ведущими советскими градостроителями работы по разработке генеральных планов развития города Баку. Так, за относительно короткий промежуток времени, а именно с 1924 по 1937 годы было разработано три варианта Генерального плана города.

Первый вариант, разработанный под руководством архитектора А. Иваницкого и при участии архитекторов братьев А. и В. Весенных, был ценен тем, что в нем учтены, как рельеф, так и другие природные особенности местности, что позволило выработать

Qəsəbələr özləri ilə bir-birləri arasında olduğu kimi, o vaxtlar SSRİ-də birinci olan elektrik dəmir yolu vasitəsilə şəhərin tarixi mərkəzi ilə də birləşmişdilər ki, bu da Sovet hökumətinin bütün sovet iqtisadiyyatının inkişafı üçün həyati zərurət olan Bakı neft rayonunun inkişafına necə qiymət verdiyinə daha bir sübut idi.

Bakı neft mədənləri əməkçilərinin mənzillə təmin edilməsi üzrə vəzifələrin həyata keçirilməsinə belə kompleks yanaşma nəticəsində, kifayət qədər qısa vaxt müddətində əhəmiyyətli uğurlar əldə etmək müyəssər oldu. O vaxt ağır sənaye üzrə xalq komissarının müavini olmuş, özü Bakıda bir çox illər işləmiş

A.Serebrovski bu qəsəbələri təsvir edərkən qeyd etmişdi ki, onlar bütün SSRİ-də ən yaxşı qəsəbələrdir.

Təkcə Bakının ətraflarında deyil, həm də onun tarixi mərkəzində,

для Баку ряд весьма важных градостроительных нормативов.

Второй вариант генплана был разработан группой московских архитекторов, под руководством В. Семенова, в котором были выработаны принципы расселения в границах Бакинской агломерации. Его основной идеей был практический охват всей территории Апшеронского полуострова. В нем, же были заложены основы создания вокруг Баку системы компактных населенных пунктов, что фактически явилось прообразом для создания в дальнейшем близ него городов-спутников.

Третий вариант Генерального плана города Баку, разработанный группой ленинградских архитекторов под руководством профессора Л. Ильина, явился наиболее логичным по своему композиционному решению и

S.Razin qəsəbəsində kottec tipli yaşayış evləri. 1928-ci ilə aid foto.

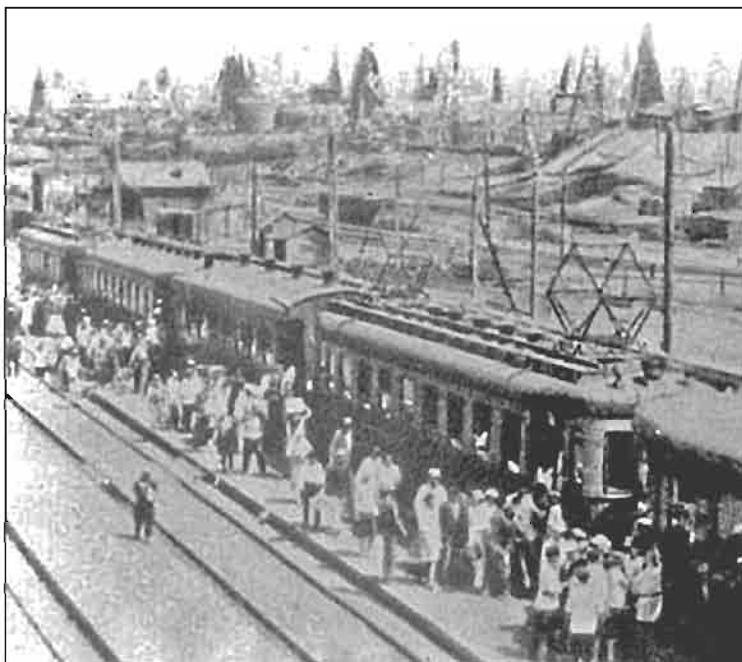
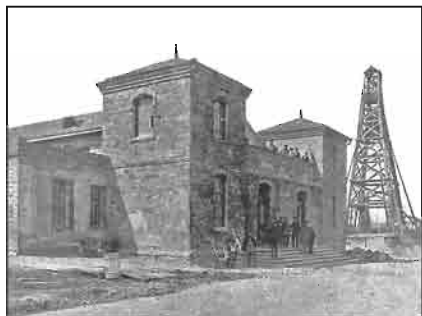
Жилье дома коттеджного типа в поселке С. Разина. Фото 1928 г.

Binəqədi rayonunda fəhlə klubu. 1924-cü ilə aid foto.

Рабочий клуб в Бинагадинском районе. Фото 1924 г.

Şəhərin işçi rayonunda elektrıçka. 1926-cı ilə aid foto.

Электричка в рабочем районе города. Фото 1926 г.

*Мәтмәдьяров
айна қәсәбә.
1959-сү илә аид фото.*

*Поселок имени
Мамедъярова. Фото
1959 г.*

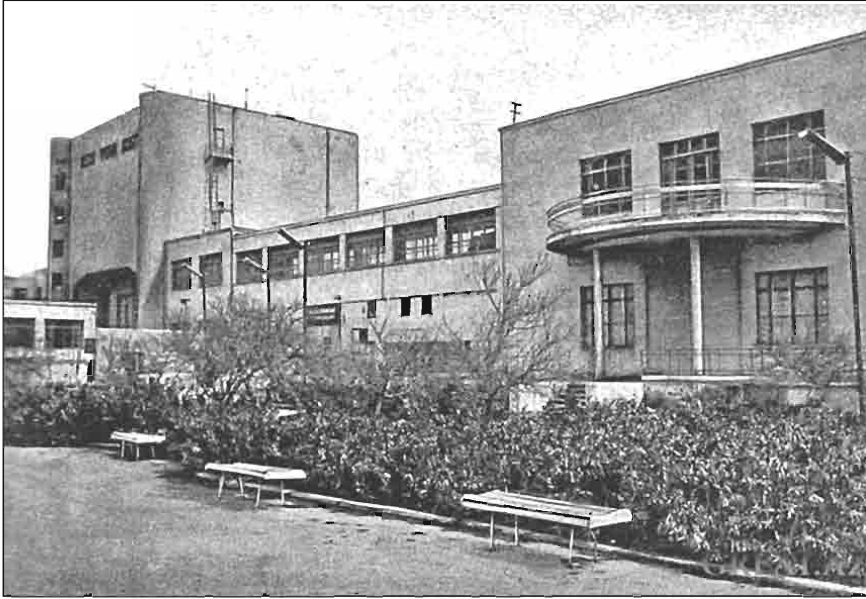
eləcə də onun bilavasitə yaxınlığında konstruktivizm stilində müxtəlif növ yaşayış evləri, inzibati və ictimai binalar, xüsusilə klub və mədəniyyət evləri tikilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu binaların əvvəlki tikintiləri ilə olan qonşuluğu taktiki və harmonik idi, bu da onları yaradanların ustalığını bir daha sübut edirdi.

Lakin layihələşdirmə sahəsində miqyasına görə ən əhəmiyyətli iş, sovet şəhərsalma mütəxəssisləri tərəfindən aparılan – Bakı şəhərinin inkişafının Baş planının işlənilib hazırlanması üzrə iş hesab olunmalıdır. Nisbətən qısa vaxt ərzində, yəni 1924-cü ildən 1937-ci ilədək şəhərin Baş planının 3 variantı işlənilib hazırlanmışdı.

Memar A.İvanitskinin rəhbərliyi altında A.Vesnin və V.Vesnin memar qardaşlarının iştirakı ilə işlənilib hazırlanmış birinci variant onunla qiymətli idi ki, layihənin tərtibində relyef nəzərə alındığı kimi, yerin təbii xüsusiyyətləri də yaddan çı-

градостроительным достоинствам. В нем впервые было верно намечено создание городского ядра в центре получаши амфитеатра, архитектурная организация его прибрежной части, а также закрепление основных магистралей города, тяготеющих к центру, расположенному в прибрежной части Баку.

В эти же годы перед зодчими ставится задача по реорганизации и новой трактовке центра города. Это, в свою очередь, было вызвано тем, что в Баку практически отсутствовала центральная, архитектурно организованная часть города, предназначенная для проведения торжественных массовых манифестаций, бывших в то время одной из важнейших приемов идеологической борьбы Коммунистической партии Советского Союза и неотъемлемой частью советского образа жизни. С этой целью был объявлен конкурс на «Составление эскиз-

*“Qara şəhər”də
Mədəniyyət sarayı.
1937-ci ilə aid foto.*

*Дворец культуры
в «Черном городе».
Фото 1937 г.*

xarılmamışdı, bu isə Bakı üçün bir sıra şəhərsalma normativlərinin hazırlanmasına imkan vermişdi.

İkinci variant V.Semyonovun rəhbərliyi altında bir qrup Moskva memarı tərəfindən işlənib hazırlanmış, bunun nəticəsində, demək olar ki, praktik olaraq bütün Abşeron yarımadasının ərazisini əhatə edən Bakı aqlomerasiyası sərhədlərində yerləşdirmənin prinsipləri yaradılmış və Bakı yaxınlığında peyk-şəhərlərin faktik nümunəsi olan uyğcam yaşayış məntəqələri sistemi yaradılmasının əsas təməli qoyulmuşdu.

Bakı şəhərinin Baş planının professor L.İlyinin rəhbərliyi altında bir qrup Leningrad memarı tərəfindən işlənib hazırlanmış üçüncü variantı, özünün kompozisiya həllinə və şəhərsalma dəyərlərinə görə daha məntiqli idi. İlk dəfə olaraq, burada “İçərişəhər”in yarısı mərkəzində şəhərin özəyinin yaradılması, Bakının sahilboyu hissəsinin memarlığının təşkili, eləcə də sahilboyunda

ного проекта здания Дворца Советов Азербайджанской ССР в городе Баку». Число участников конкурса было самым широким и на нем было представлено большое количество творческих коллективов Москвы, Ленинграда, Тбилиси и других городов Советского Союза. Первое место в конкурсе занял проект, выполненный творческой группой архитекторов под руководством Л. Руднева, Е. Мунца и К. Ткаченко, ставший впоследствии основой для составления рабочего проекта Дома правительства республики, который был практически реализован в пятидесятые годы прошлого века.

Немаловажное значение, начиная с первых лет установления Советской власти, имело развитие идеологически – пропагандистской работы в обществе, в числе мероприятий которых особое место отводилось монументальной пропаганде. С этой

"Beşmərtəbə" yaşayış evi. 1939-cu ilə aid foto.

Жилой дом «Беш-мертебе». Фото 1939 г.

yerləşən, mərkəzə doğru sıxlaşan şəhərin əsas magistrallarının möhkəmləndirilməsi düzgün qeyd edilmişdi.

Elə bu illər memarlar qarşısında şəhər mərkəzinin yenidən təşkili və yeni şərhə üzrə məsələlər qoyulur. Bu, birinci növbədə ondan doğurdu ki, Bakıda o zamanlar sovet həyat tərzinin ayrılmaz hissələrindən biri olan, təntənəli kütləvi tədbirlər üçün əvvəlcədən müəyyənləşdirilən və memarlıq cəhətdən tam əlverişli olan tikinti ansamblı, demək olar ki, yox idi. Bu məqsədlə "Bakı şəhərində Azərbaycan SSR-nin Sovetlər Sarayı binasının eskiz layihəsinin tərtibi" üçün müsabiqə elan edilmişdi. Müsabiqə iştirakçılarının tərkibi isə geniş idi və burada Moskva, Leninqrad, Tbilisi və Sovet İttifaqının digər şəhərlərindən çoxlu yaradıcı kollektivlər təmsil olunmuşdu. L.Rudnevin, V.Muntsun və K.Tkaçenkonun rəhbərliyi altında memarların yaradıcı qru-

пью еще в первые годы установления Советской власти в России в числе первых, подписанных ее основателем В.И. Лениным государственных актов, был и Декрет «О монументальной пропаганде». В свете этого Декрета во многих городах, поселках и селениях советского государства должны были быть установлены памятники видным деятелям революции, международного коммунистического движения, истории, литературы, науки и искусства. Не обошла данная государственная директива и Баку, что однако, как следует признать, сыграло в определенной мере и положительную роль в изменении архитектурного и художественного облика города, наполнило его новым содержанием. В различных частях города, как в его историческом центре, так и в новых районах, на площадях и скверах устанавливались скульптуры и скульптурные компози-

26 Bakı komissarları adına klub. 1939-cu ilə aid foto.

Клуб имени 26-ти бакинских комиссаров. Фото 1939 г.

pu tərəfindən hazırlanmış layihə, müsabiqədə birinci yeri tutmuş, sonralar, 50-ci illərdə demək olar ki, həyata keçirilmiş Respublika Hökumət evinin layihəsinin tərtibi üçün əsas olmuşdu.

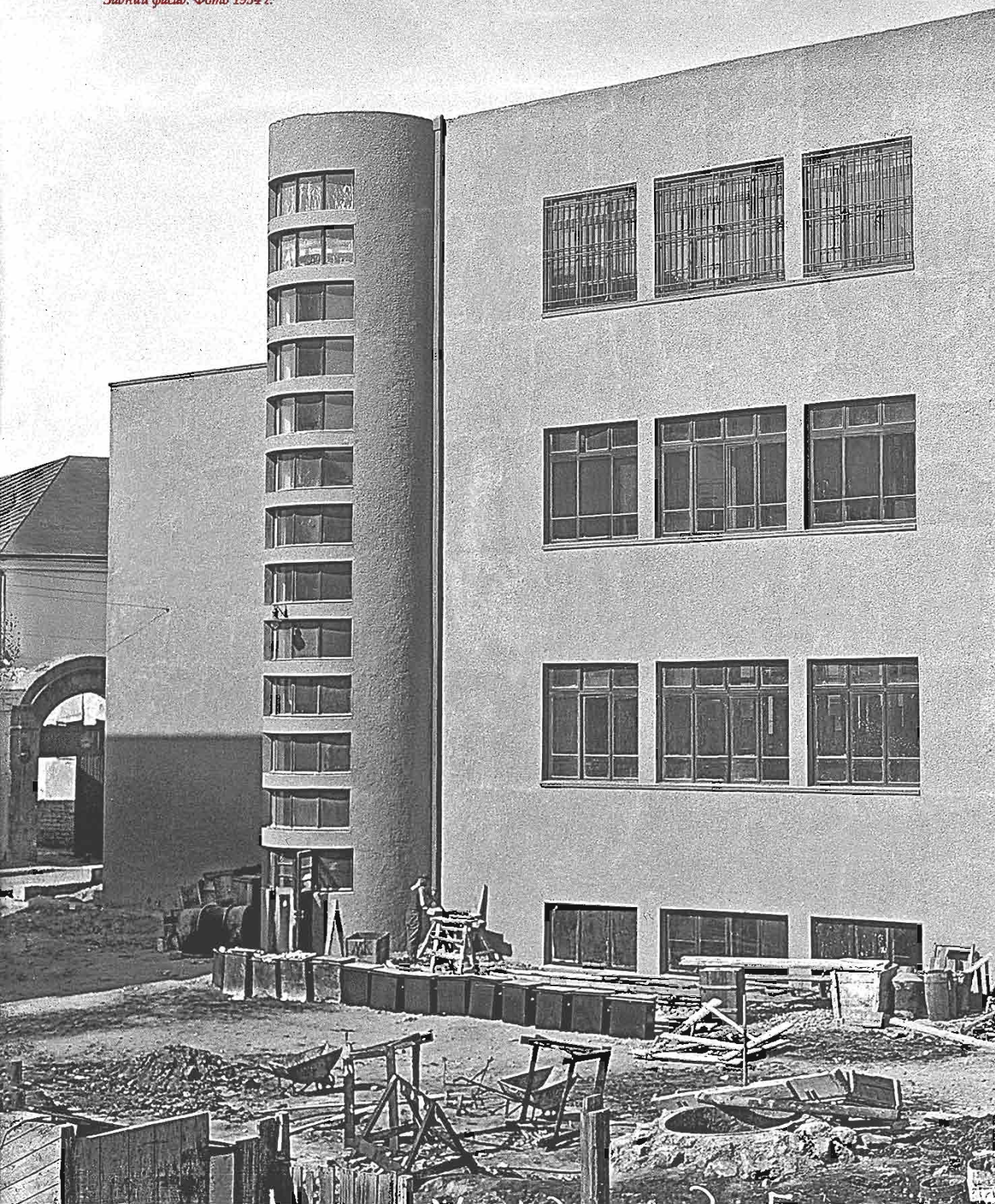
Sovet hakimiyyətinin ilk illərində cəmiyyətdə ideoloji təbliğat işinin inkişaf etdirilməsi az əhəmiyyət kəsb etmirdi, belə tədbirlər sırasında monumental təbliğata xüsusi yer ayrılırdı. Bu məqsədlə Rusiyada Sovet hakimiyyətinin bərqərar olmasının hələ ilk illərində onun banisi V.İ.Lenin tərəfindən imzalanmış ilkin dövlət aktları sırasında "Monumental təbliğat haqqında" dekret də var idi. Verilmiş dövlət direktivi Bakıdan da yan keçmədi, həm də müəyyən dərəcədə şəhərin memarlıq və bədii görkəminin dəyişdirilməsində müsbət rol oynayaraq, onu yeni məzmunla tamamladı. Şəhərin müxtəlif rayonlarında – onun tarixi hissəsində olduğu kimi, yeni rayonlarda da, meydan

ции. В ряде же случаев скульптура использовалась, как элемент художественного оформления фасадов зданий, для усиления его идеологической насыщенности. В качестве примера можно отметить так называемый Дом Союза горняков (ныне здание Союза композиторов республики), а также здание Музея азербайджанской литературы имени Низами, что в свою очередь создало прецедент, для использования этого приема в архитектурном оформлении и других зданий.

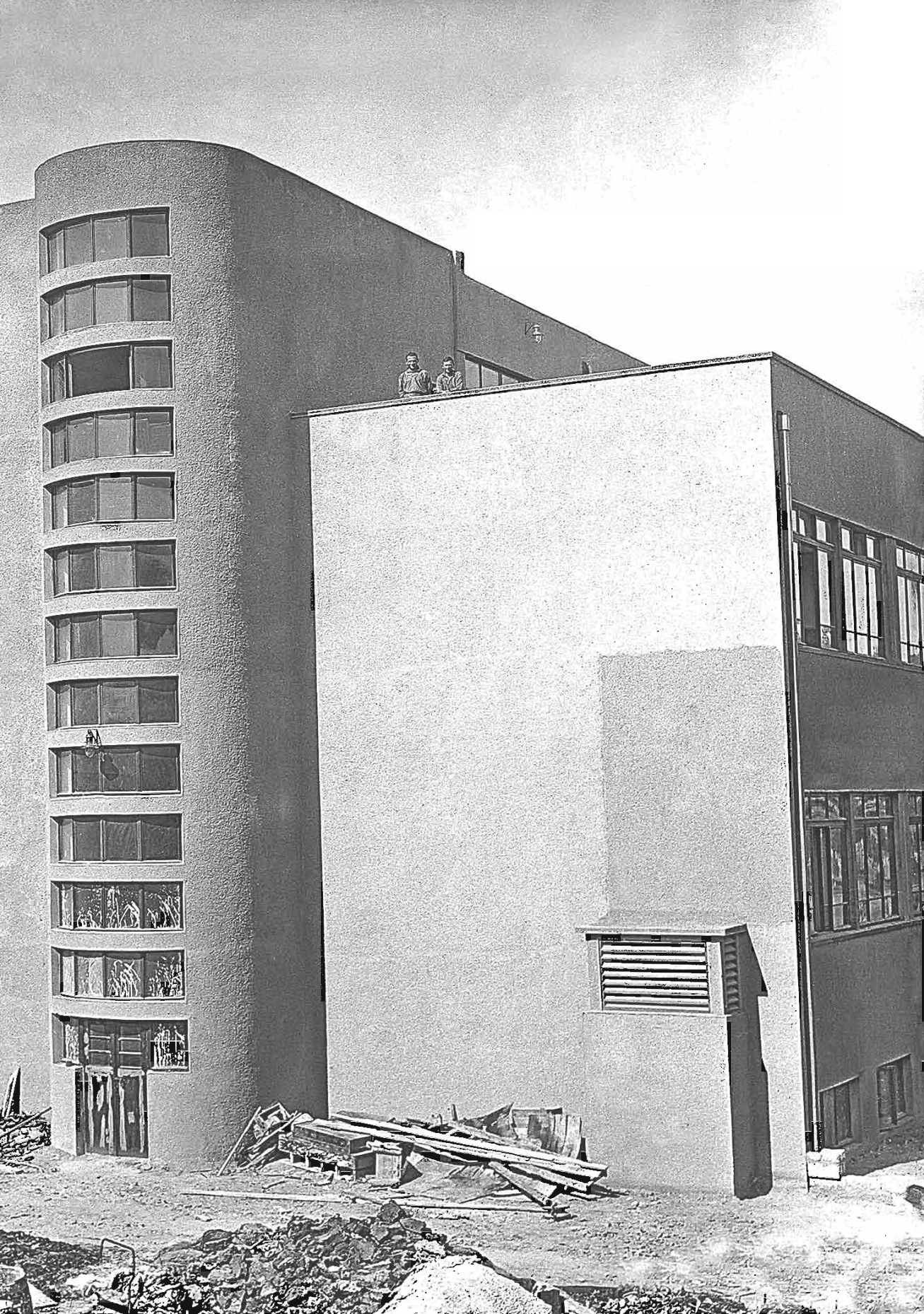
К этим же годам относятся работы по значительному увеличению в Баку площадей, отведенных под зеленые насаждения. Сады, скверы и парки закладываются, как в исторической центральной части города, так и в его новых районах. При этом мероприятия эти, как правило, проходили при обязательном участии в многочисленных субботниках тысяч и тысяч бакин-

Dövlət bankının (indiki Qiymətli kağızlar üzrə Dövlət komitəsi) binasının inşaatının başa çatması. Arxa fasad. 1934-cü ilə aid foto.

Завершение строительства здания Государственного банка (ныне Государственный комитет по ценным бумагам). Задний фасад. Фото 1934 г.

və bağçaların mərkəzində heykəl və heykəltəraşlıq kompozisiyaları qoyulurdu. Bir sıra hallarda heykəltəraşlıqdan, fasadlarının bədii tərtibat elementi kimi binaların ideoloji dolğunluğunu gücləndirmək üçün istifadə edilirdi. Belə binalar sırasında mədənlər fəhlələrinin İttifaq Evini, eləcə də Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyini qeyd etmək olar ki, bu da öz növbəsində həmin üsuldan memarlıqda sonralar istifadə edilməsi üçün örnək yaratdı.

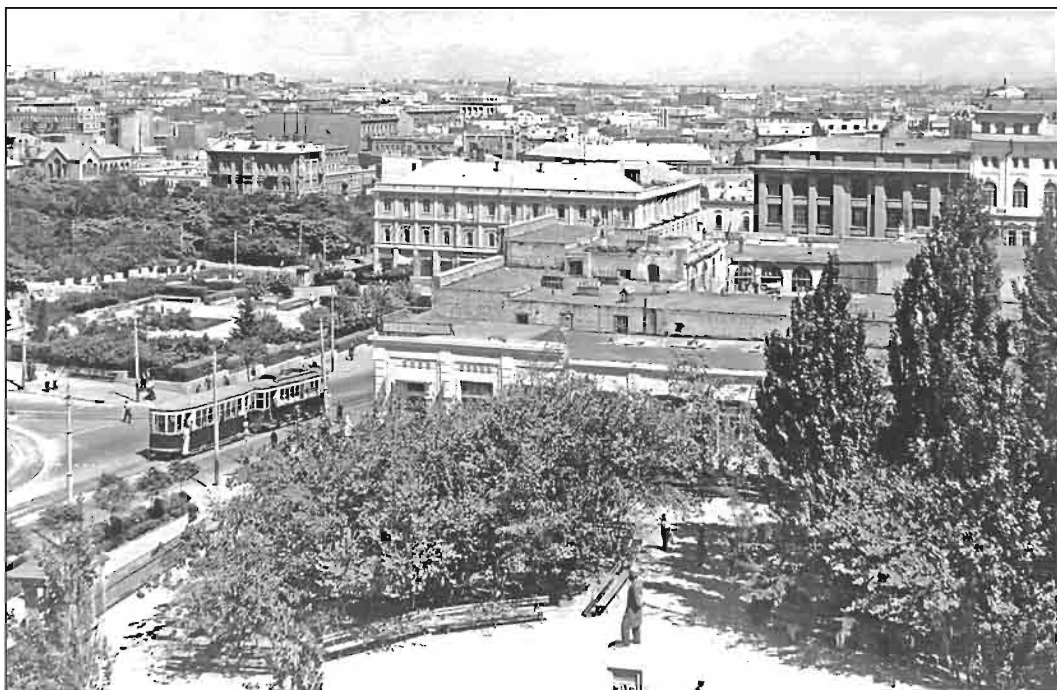
Bakıda yaşıllıqların sahəsinin xeyli miqdar artırılması üzrə işlər elə bu illərə aiddir. Minlərlə baki-nin çoxsaylı iməciliklərdə məcburi iştirakı ilə şəhərin tarixi hissəsində, xüsusilə onun yeni rayonlarında intensiv surətdə bağ, bağça və parklar salınırdı. Belə tədbirlərdən ən böyüyü Bakı amfiteatrının yuxarı hissəsində, qədim şəhər qəbristanlığının yerində S.Kirov adı-

цев. Самым же значительным из подобных мероприятий была разбивка в верхней части

Бакинского амфитеатра, на месте старинного городского кладбища, общегородского Парка культуры и отдыха имени С. Кирова (ныне Историко-мемориальный комплекс «Шехид-ляр хиябань»). Эта часть города, в то время ввиду оползневой опасности, была непригодна для какого-либо строительства и поэтому здесь под руководством профессора Л. Ильина был запроектирован обширный парк террасового типа, который в течении короткого периода времени стал любимым местом отдыха бакинцев. Ныне же это святое для каждого азербайджанца место, где покоится прах безвинно погибших в трагические дни событий января 1990 года, а также жертв развязанной армян-

*Сабир adına bağ
və şəhərin ümumi
panoraması. 1933-cü
ilə aid foto.*

*Сквер имени
Сабир и общая
панорама города.
Фото 1933 г.*

na ümumşəhər Mədəniyyət və İstirahət parkının salınması olmuşdu [hazırda "Şəhidlər Xiyabanı" tarixi-xatirə kompleksi]. Şəhərin bu hissəsi sürüşmə təhlükəsinə görə, hər hansı bir inşaat üçün yararsız idi və buna görə də burada professor İ.İlyinin rəhbərliyi altında qısa vaxt ərzində bəkililərin sevimli istirahət yerinə çevrilmiş terras tipli geniş park layihələndirilmişdi. Hazırda isə bura, hər bir azərbaycanlı üçün Bakıda 1990-cı ilin faciəli yanvar hadisələri günlərində, eləcə də erməni işğalçıları tərəfindən başlanmış Qarabağ müharibəsində günahsız qurban gedənlərin cənazələrinin uyuduğu ən müqəddəs yerdir.

20-30-cu illər yüksək ixtisaslı peşəkar mühəndis, o cümlədən memar kadrlarının əvvəlcə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun Memarlıq fakültəsində, sonradansa Azərbaycan Politeknik İnstitutun-

skimi aggressorları karabaxskoy voyny.

Примечательным явлением в жизни республики двадцатых-тридцатых годов прошлого века была широкая подготовка высококвалифицированных профессиональных кадров – инженеров-строителей и архитекторов. Подготовка эта велась сначала на архитектурном факультете Азербайджанского Индустриального института, а затем в Азербайджанском Политехническом институте. Среди первых выпускников особо выделялись своим большим талантом и продуктивностью два друга и соратника – М. Усейнов и С. Дадашев. В частности, ими впервые в республике была предпринята весьма успешная попытка профессионального подхода к изучению архитектурного наследия Азербайджана. Плодом же ее яви-

Köhnə tikililər ərazisi. 1955-ci ilə aid foto.

Район старой застройки. Фото 1955 г.

da geniş hazırlığı respublikanın həyatında əlamətdar hadisə idi. Birinci məzunların içərisində özünün istedadı və məhsuldarlığı ilə iki həmyerli dost: M.Useynov və S.Dadaşov xüsusilə seçilirdilər. Xüsusən də onlar tərəfindən respublikada birinci dəfə olaraq, Azərbaycanın memarlıq irsinin öyrənilməsinə professional yanaşmaya cəhd edilmişdi ki, onun da bəhrəsi Bakı qalasında Şirvanşahlar Sarayı kompleksi tikililərinin ölçmə vuraclarının nəşri olmuşdu. Sonralar Şirvanşahlar sarayı kompleksi abidələrinin öyrənilməsindən alınmış təcrübə və biliklərdən

M.Useynov və S.Dadaşov tərəfindən, həm memarlıq irsinin öyrənilməsi üzrə sonrakı elmi fəaliyyətlərində, həm də formaca milli element və motivlərin, təyinatına görə müasir olan bina və tikililərin

лось издание увражей обмеров сооружений «Комплекса Дворца Ширваншахов» в бакинской крепости. В дальнейшем опыт и знания, полученные при изучении памятников «Комплекса Дворца Ширваншахов», были весьма успешно использованы М. Усейновым и С. Дадашевым при проектировании ряда общественных и жилых зданий, где национальные по форме элементы и мотивы были успешно синтезированы в архитектуру современных по назначению зданий и сооружений. Они также использовали их дальнейшей своей научной деятельности по изучению богатейшего архитектурного наследия Азербайджана.

Говоря об архитектуре двадцатых - начала сороковых годов XX века, следует отметить, что

Киров adına Kurortologiya institutu. 1937-ci ilə aid foto.

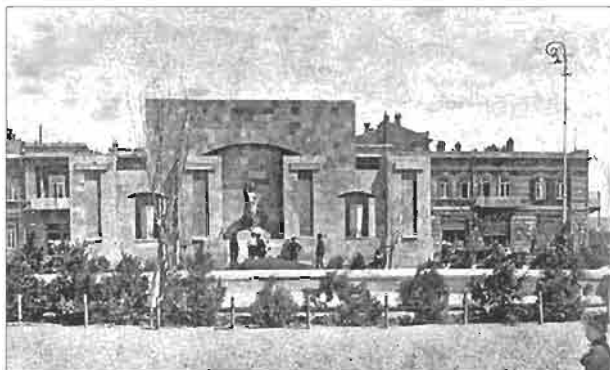
Институт курортологии имени Кирова. Фото 1937 г.

memarlığında uğurla sintez edildiyi bir sıra ictimai və yaşayış evlərinin layihələndirilməsi zamanı kifayət qədər müvəffəqiyyətlə istifadə edilmişdi.

20-40-cı illərin əvvəllərinin memarlığı haqqında danışarkən, qeyd etmək lazımdır ki, özünün ideya-nəzəri dolğunluğuna görə "Bakı memarlığı əhatə"sinin sehri, onun "konstruktivizm" mərhələsi memarlığına və ya "sosrealizm" adlı yenidən yaranmış stilin ilkin nümunələri – ya da onu başqa cür adlandırdıqları kimi – müharibədən əvvəlki beşilliklərin memarlıq istiqaməti olan "Stalin üslubu" olub-olmamasından asılı olmayaraq, "Bakı stilinə" aid olan, təməli çox əvvəllər qoyulmuş şanlı ənənələrin uğurlu davamı idi.

Lakin milyonlarla sadə sovet adamlarının əməyi və hədsiz ruh

магия «бакинской архитектурной среды» была настолько сильна, что явилась продолжением славных, ранее заложенных традиций, которые были присущи так называемому «бакинскому стилю». Стиль этот вне зависимости от того, была ли это архитектура периода «конструктивизма» либо это были первые

26 Bakı komissarları adına bağ (indi "Sahil" bağı). 1930-cu ilə aid foto.

Сквер имени 26-ти бакинских комиссаров (ныне сквер «Сахил»). Фото 1930 г.

Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi muzeyi. 1999-cu ilə aid foto.

Музей истории азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви. Фото 1999 г.

Gənc Tamaşaçılar Teatrı. 1958-ci ilə aid foto.

Театр юного зрителя. Фото 1958 г.

Nizami adına kinoteatr. 1954-cü ilə aid foto.

Кинотеатр имени Низами. Фото 1954 г.

yüksəkliyi sayəsində əldə edilmiş bu nailiyyətləri təsdiq edərkən, biz Stalin repressiyalarının qurbanlarını da unutmamalıyıq. Ən yaxşı nümayəndələri layihsiz olaraq repressiya və sürgün edilən və ya güllələnən gənc Azərbaycan ziyalıları arasında itkilər xüsusilə böyük idi.

образцы только-только зарождавшегося так называемого стиля «сталинского ампира» нашел свое удачное отражение в зданиях, построенных в тот период.

Признавая эти достижения, достигнутые благодаря беззаветному энтузиазму и труду миллионов и миллионов простых советских людей, мы не должны забывать и о тысячах безвинных жертв «сталинской мясорубки». Особенно велики были потери среди возрождающейся молодой азербайджанской интеллигенции, лучшие представители которой были незаслуженно репрессированы – либо высланы, либо расстреляны.

Но шли сороковые годы и приближалась Вторая мировая война со своими неизмеримо большими численности потеря-

Lakin artıq 40-cı illər idi və ölçüyəgəlməz böyük itkiləri, çoxsaylı şəhər və kəndlərin, fabriklər və zavodların dağıdılması, bununla yanaşı isə, həm ön cəbhədə milyonlarla döyüşçünün təkrarolunmaz igidlik və qəhrəmanlığı ilə, həm də arxa cəbhənin milyonlarla sadə əməkçilərinin qələbənin tez əldə edilməsi üçün cəbhəni zəruri olan hər şeylə vaxtında və keyfiyyətlə təmin etmək məqsədilə, hətta bəzən insan imkanları xaricində olanları belə etdiyi İkinci dünya müharibəsi yaxınlaşırdı.

ми, разрушением многочисленных городов и сел, заводов и фабрик, но вместе с тем, и беспримерным мужеством и героизмом как миллионов бойцов, так и миллионов тружеников тыла, делавших порой то, что находилось за пределами человеческих возможностей, во имя своевременного и качественного обеспечения фронта всем необходимым для скорой победы.

*23 saylı məktəb.
1955-ci ilə aid foto.
Школа № 23. Фото
1955 г.*

*Stalin prospektında (indi Neftçilər prospekti) bağ.
Сквер на проспекте Сталина (ныне проспект Нефтяников).*

БАКУ. СКВЕР НА ПРОСПЕКТЕ ИМ. СТАЛИНА

MÜHARİBƏDƏN SONRAKI BAKI. KLASSİK İRSİN DİRÇƏLMƏSİ

БАКУ ПОСЛЕВОЕННЫЙ. ВОЗРОЖДЕНИЕ КЛАССИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ

Antihitlerçi koalisiyanın tərkibində İkinci Dünya müharibəsində qələbə qazanan Sovet İttifaqı müharibənin dağıtmış olduğu xalq təsərrüfatını bərpa etməyə başladı.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, faşizmin müvəffəqiyyətlə darmadağın edilməsində Bakının payı olduqca mühümdür. Sovet İttifaqının müttəfiqləri tərəfindən humanitar və hərbi yardımın təmin edilməsində – Transqaqaz magistralında mühüm strateji məntəqə kimi yerləşən və cəbhəni neft məhsulları ilə təchiz edən əvəz edilməz mənbə kimi Bakı, müharibənin elə ilk günlərindən alman strateqlərinin nəzərlərini özünə cəlb edirdi. O, Sovetlər ölkəsinin müdafiə kompleksində birinci dərəcəli

Одержав тяжелую победу во Второй мировой войне в составе стран антигитлеровской коалиции, Советский Союз принялся за восстановление разрушенного войной народного хозяйства.

При этом следует отметить, что вклад Баку в дело разгрома фашизма был весьма весомым. Так, к примеру, практически вся советская военная и транспортная авиация в годы войны функционировала лишь благодаря поставкам бакинских нефтепродуктов. Здесь же производилось значительное число военной техники, боеприпасов, действовали военные госпитали и др. Баку был важнейшим транспортным узлом в обеспечении СССР во-

Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi muzeyi və şəhərin panoramı. 1959-cu ilə aid foto.

Музей истории азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви и панорама города. Фото 1959 г.

“Neft daşları” – dünyada ilk açığa çıxan yataqları estakadası. 1959-cu ilə aid foto.

Эстакада первых в мире открытых морских месторождений «Нефтяные камни». Фото 1959 г.

Dəniz neft mədənləri. XX əsrin 50-ci illərinə aid foto.

Морские нефтяные промыслы. Фото 50-х годов XX века.

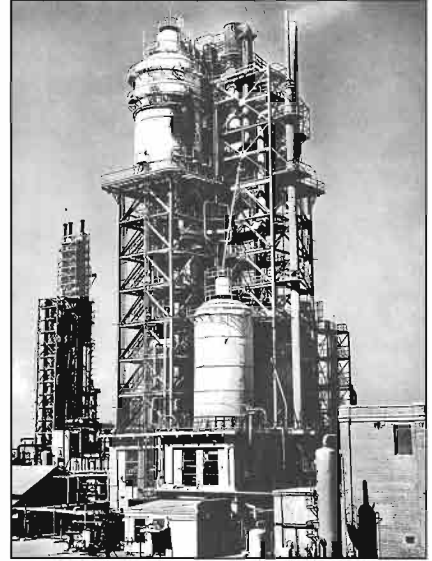
Sov. İKP-nin XXII qurultayı adına Neft emalı zavodu. XX əsrin 50-ci illərinə aid foto.

Нефтеперерабатывающий завод имени XXII съезда КПСС. Фото 50-х годов XX века.

obyekt kimi bəlkə də daha çox əhəmiyyətə malik idi. Bu təccüblü deyildi, belə ki, Bakı – ölkənin ən mühüm cəbbəxanalarından biri olmaqdan savayı, hər şeydən əvvəl, digər neft rayonlarının işğalı səbəbindən neft xammalının hasilatı və emalının o zaman faktik olaraq yeganə ən iri mərkəzi idi. Bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, bütün sovet hərbi və nəqliyyat aviasiyası, demək olar ki, yalnız Bakı neft məhsullarının tədarükü sayəsində fəaliyyət göstərirdi.

Dağılmış neft mədənlərinin müharibədən sonrakı bərpası işində, eləcə də Şimali Qafqaz, Tatarıstan, Başqırdıstan, Sibir və Sovet İttifaqının digər rayonlarının neft mədənlərinin kəşfiyyatına və müvəffəqiyyətli istismarına hazırlıqda da Bakı neftçilərinin böyük rolu olmuşdu. Təsadüfi deyildi ki, bu yeni neft yataqlarına rəmzi olaraq "İkinci Bakı", "Üçüncü Bakı" adları verilirdi.

Nəinki yerli, hətta Dünya neft kəşfiyyatı və hasilatı tarixində digər

енной и гуманитарной помощью со стороны его союзников, осуществлявшейся через Иран.

Немаловажной была роль бакинских нефтяников и в деле послевоенного восстановления разрушенных нефтепромыслов, а также в разведке и подготовке к успешной эксплуатации новых месторождений Северного Кавказа, Татарстана, Башкирии, Сибири и других районов Советского Союза. И не случайно что этим новым нефтяным месторождениям символически присваивались названия «Второй Баку», «Третий Баку» и т.д. Сюда же были эвакуированы тысячи мирных жителей из других республик Союза.

Другой знаменательной страницей в истории не только отечественной, но и мировой нефтеразведки и нефтедобычи стало активное освоение в послевоенные годы морских нефтяных месторождений в акватории Каспийского моря, так называемых

Dəniz neft mədənlərində montaj sahəsi. XX əsrin 50-ci illərinə aid foto.

Монтажный участок на морских нефтепромыслах. Фото 50-х годов XX века.

Dəniz neft mədənlərində estakadanın tikintisi. XX əsrin 50-ci illərinə aid foto.

Строительство эстакады на морских нефтепромыслах. Фото 50-х годов XX века.

əlamətdar bir səhifə - müharibədən sonrakı illərdə Xəzər dənizi akvatoriyasında əfsanəvi "Neft daşları" adlandırılan dəniz neft yataqlarının fəal surətdə mənimsənilməsi oldu.

Müharibənin dağıtmış olduğu sovet sənayesinin bərpası işində Bakının son dərəcə mühümlüyü nəzərə alınaraq, müharibədən sonrakı mərhələnin elə ilk illərindən şəhərin ictimai və yaşayış binalarının tikintisi sürətləndirilir.

Bu inşaatın səciyyəvi cəhəti ondan ibarət idi ki, tikilən obyektlərin əksəriyyətinin cəmləşdiyi yer, bir qayda olaraq şəhərin mərkəzində olurdu. Bununla bərabər, yeni binaların inşası ilə yanaşı, köhnə yaşayış fondunun bərpası olduqca fəal aparılırdı. XIX-XX əsrlərin sərhədində şəhərin mərkəzi hissəsində tikilmiş bir- və ikimərtəbəli evlərin üstü elə həmin, bəzən isə daha böyük yüksəklikdə tikilib artırılırdı, həm də hər bir konkret binanın, qonşuluqdakı evlərlə mütənəsibliyi də, üslub xüsusiyyətlərinin qorunub saxlanması və onların formalaşmış

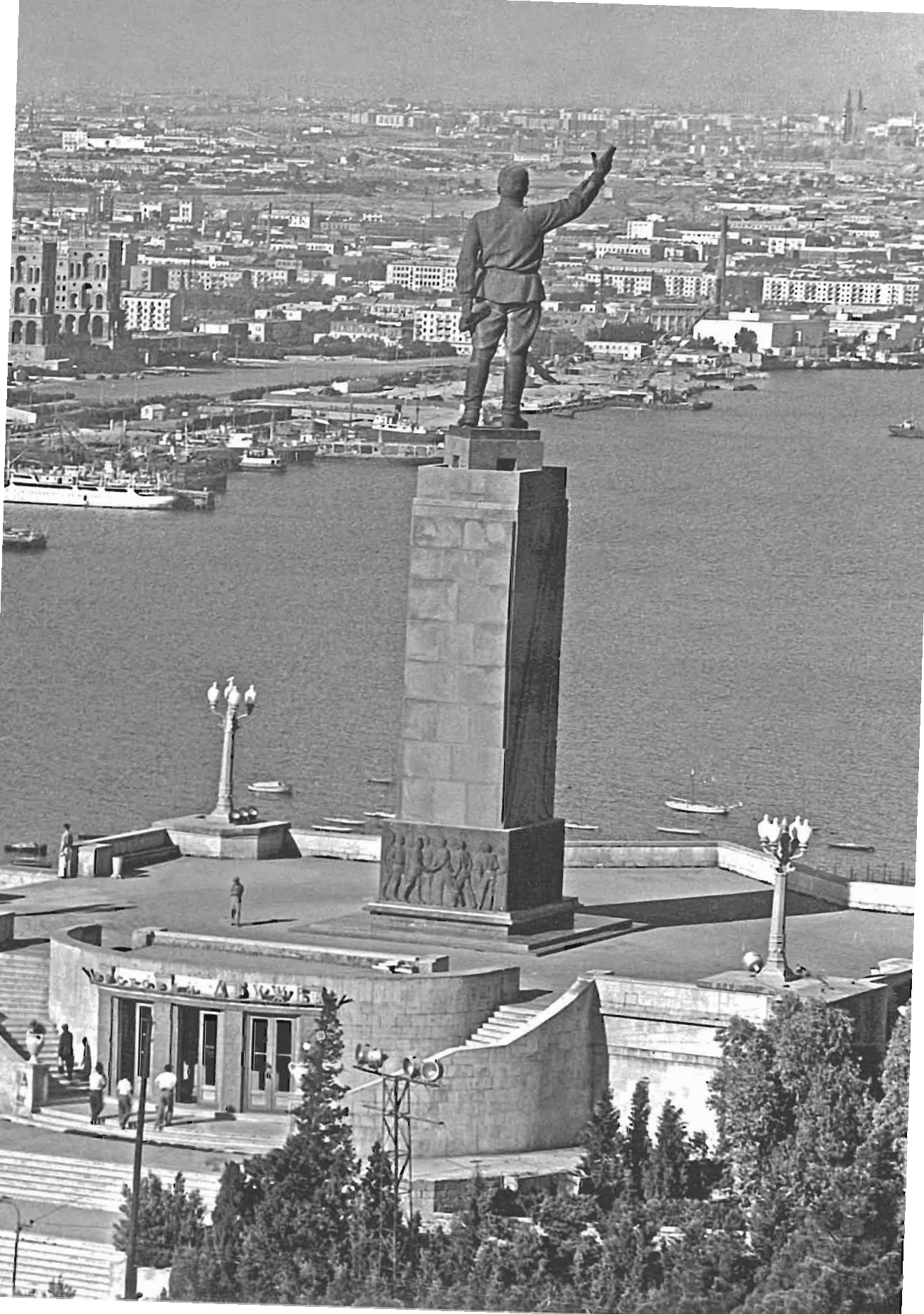
«Нефтяных камней», которые явились первым практическим освоением морских буровых в море.

Ввиду крайней важности Баку, в деле восстановления разрушенной войной советской экономики, с первых же послевоенных лет в городе возобновилось бурное строительство жилых и общественных зданий.

Характерной чертой этого строительства стало то, что, концентрация большинства возводимых объектов происходила, как правило, в центральной части города. При этом, что наряду со строительством новых зданий, весьма активно велась и реконструкция старого жилого фонда. Построенные на рубеже конца XIX – начала XX веков в центре города одно- и двухэтажные жилые дома надстраивались на такую же, а нередко и большую высоту. Но при этом учитывались не только конструктивные особенности того или иного зда-

Şəhərin ümumi panoramı. 1954-cü ilə aid foto.
Общая панорама города. Фото 1954 г.

F.Dzerjinski adına klub (indi Şəhriyar adına Mədəniyyət Evi). 1962-ci ilə aid foto.

Клуб имени Ф. Дзержинского (ныне Дом культуры имени Шахрияра). Фото 1962 г.

memarlıq əhatəsi ilə həmahəng uyğunluğu da nəzərə alınır. Bu həllin iqtisadi tərəfi də az əhəmiyyət kəsb etmirdi: nəqliyyat və kommunikasiya sistemlərinin mövcudluğu, "sıfır dövrüyyəsi" adlı hazırlıqın və aşağı mərtəbələrin inşasının lüzumsuzluğu, şəhər ərazisinin xeyli hissəsinə qənaət və s. nəzərə alınır.

Müharibədən sonrakı ilk illərin inşaatı üçün səciyyəvi olan həm də o idi ki, bu inşaat, bir qayda olaraq, "paylı iştirak" və ayrı-ayrı ittifaq və respublika nazirliklərinin, idarələrinin maliyyə vəsaitləri hesabına yaranmış "məqsədli maliyyələşdirmə" əsasları üzərində aparılırdı. Bununla belə bu, nəinki artıq qeyd edilmiş köhnə yaşayış fondunun rekonstruksiyasında, həm də yeni ictimai və yaşayış binalarının inşaatında öz əksini tapırdı. Eyni zamanda inşaat işlərinin belə maliyyələşdirilməsi hesabına kifayət qədər qısa vaxt ərzində şəhərin əvvəllər yaraşıqsız tikilib abad edilmiş bir çox mühüm ma-

nya, no и соразмерность каждого конкретного сооружения с соседствующими с ним домами, сохранение его стиливых особенностей и их гармоничное сочетание со сложившейся архитектурной средой. Немаловажное значение имело и экономическая сторона этого решения: принималось во внимание наличие транспортных и коммуникационных систем, отказ от подготовки так называемого «нулевого цикла» и строительства нижних этажей, значительная экономия ценной городской территории и др.

Типичным было для строительства первых послевоенных лет и то, что велось оно, как правило, на основе так называемого «целевого участия». И «целевого финансирования», образованного за счет отдельных союзных и республиканских министерств и ведомств. Причем это находило свое отражение не только в уже отмеченной реконструкции старого жилого фонда, но и в стро-

gistrallarının yenidən yaradılması işində xeyli müvəffəqiyyətlərə nail olunurdu.

O zaman – memarlıqda hökmran olan "Stalin stili"nə verilən diqqətin mövcud olduğu yerdə – inşaatın belə tələb və miqyaslarında, şəhərin memarlıq görkəminin formalaşmasında memarların, o cümlədən, o vaxtlardək artıq təşəkkül tapmış milli kadrların böyük bir dəstəsinin mühüm rolu var idi. Onların arasında o vaxtlar artıq Azərbaycanın Əməkdar memarı adına layiq bilinmiş M.Useynov və S.Dadaşov, əlbəttə ki, birinci növbədə qeyd olunurdu. Onların yaradıcılığı bununla səciyyələnirdi ki, onlar Azərbaycanın həddən artıq zəngin olan memarlıq irsini dərinədən öyrənərək dərk etmiş, onu klassik Avropa memarlığının əsas qanunları ilə ustalıqla sintez edə bilmişdilər. Q.Məcidov, Ə.Qa-

ительстве новых жилых и общественных зданий. При этом за счет подобного финансирования строительных работ за относительно довольно таки небольшой срок удалось добиться значительных успехов в преобразовании многих важнейших городских магистралей, ранее застроенных неказистыми и малоценными строениями.

При таких масштабах строительства и в деле формирования современного архитектурного облика города весьма важной была роль зодчих – сформировавшегося к тому времени большого отряда национальных кадров. Среди них, конечно же, в первую очередь, отмечались заслуженно получившие к тому времени звания мастеров азербайджанской советской архитектуры – М. Усейнов и

*Hökumət Evi.
1951-ci ilə aid foto.
Дом правительства.
Фото 1951 года.*

“Buzovnanefit” birliyinin yaşayış evi. 1966-cı ilə aid foto.

Жилой дом объединения «Бузовнанефть». Фото 1966 г.

sımsadə, Q.Əlizadə, H.Ələsgərov kimi püxtələşmiş memarların, o zaman gənc olan T.Xanlarovun, Ş.Zeynalovanın və başqalarının yaradıcılığı da çox uğurlu olmuşdu. Bu və digər memarların istedad və ustalığı sayəsində Bakının mərkəzi və qismən də onun bəzi rayonları yeni, çox vaxt memarlıq cəhətdən qiymətli və şəhərsalma nöqtəyinəzərinə olduqca əhəmiyyətli ti-

S. Dadaşev. Их творчество было характерно тем, что они, глубоко изучив и переосмыслив богатейшее архитектурное наследие Азербайджана, мастерски синтезировали его с основными канонами классического европейского зодчества и внедрили это в современных проектируемых ими зданиях. Не менее успешным было и таких, уже опытных в то время архитекторов, как Г. Меджидов, Э. Касим-заде, Г. Алескеров, Г. Али-заде, молодых Т. Ханларова, Э. Канукова, Ш. Зейналовой и др. Благодаря таланту и мастерству этих зодчих центр Баку и его окраины обогатились новыми, архитектурно ценными и весьма значительными с градообразующей точки зрения сооружениями. Это жилые дома трестов «Азнефть», «Бузовнанефть», «Дом артистов», «Дом ученых», зда-

İnşaatçılar prospektində yaşayış evi. 1960-cı ilə aid foto.

Жилой дом на проспекте Строителей. Фото 1960 г.

**Н. Насиҫев кӯҫаси
(инди Азәрбајҫан
проспекти) ва «Монолит»
уаҫайиҫ еви.
1962-ҫи илҫ аид фото.**

Улица Г. Гаджиева
(ныне проспект
Азербайджана) и
жилой дом «Монолит».
Фото 1962 г.

“Mingəçevirsestikinti” birliginin yaşayış evi. 1958-ci ilə aid foto.

Жилой дом объединения «Минечаургэсстрой». Фото 1958 г.

kililərlə zənginləşdirilmişdi. Bu, “Azneft” və “Buzovnanefit” trestlərinin yaşayış binaları, “Aktyorlar Evi”, “Alimlər Evi”, M.F.Axundov adına Dövlət kitabxanasının binası və digərləridir.

Şəhərin memarlıq palitrasını təkcə ayrı-ayrı binalar zənginləşdirmirdi. Memarların, memarlıq tərtibatı sahəsində meydanlar kimi şəhərsalma elementlərinin yaradıcılıq axtarışları da az rol oynamamışdı. Qismən də o dövrün bütün əsas dövlət bayramlarının sözsüz atributu olan kütləvi iri nümayişlər üçün nəzərdə tutulmuş əsas şəhər meydanının olmadığına görə, L.Rudnev və V.Muntsun rəhbərliyi altında bir qrup memar tərəfindən işlənib hazırlanmış, hələ müharibədən əvvəl Ümumittifaq müsabiqəsində birinci mükafat almış Azərbaycan SSR-in Hökumət Evi layihəsinin

ние Государственной публичной библиотеки имени М.Ф. Ахундова и др.

Но не только отдельные здания обогащали архитектурную палитру города. Немаловажными были творческие поиски зодчих в области оформления градобразующих элементов столицы Азербайджана, к примеру, таких, как городские площади. В частности, как уже отмечалось, из-за отсутствия к тому времени главной городской площади, предназначенной для крупных массовых манифестаций - неперменного атрибута всех государственных праздников того времени. В этой связи, было решено практически претворить в жизнь проект здания Дома правительства республики, разработанного еще до войны группой архитекторов, возглавляемых Л. Рудне-

praktik olaraq həyata keçirilməsi qərara alınmışdı.

Bu bina, dənizə tərəf açılan baş fasadı ilə əsas şəhər meydanının başlıca əlaqələndirici elementi olmalı idi. İri, monumental formalarda tikilmiş Hökumət Evinin binası meydanın əsas özəyi olmaqla, onun geniş əhatəsinə gözəl daxil olurdu.

50-60-cı illərdə memarlar tərfindən şəhərin dəniz fasadının yeni görkəminin formalaşmasında böyük rol oynamış Neftçilər prospektinin, eləcə də əsas kompozisiya-kəşiş nöqtələrinin təməlləri qoyulur. Şəhərin memarlıq cəhətdən ifadəli olan mərkəzi hissəsi – Nizami meydanı ansamblı tamamlanıb qurtarır.

H.Nacıyev küçəsinin rekonstruksiyası üzrə ciddi şəhərsalma işləri aparılır, onun şimal ətraflarında isə yeni memarlıq-nəqliyyat şəbəkəsi – Azərbaycan Dövlət Dram

вым и В. Мунцем и получившего, как известно, первую премию на Всесоюзном конкурсе.

Это здание должно было стать основным связующим элементом главной городской площади, раскрывающейся своим основным фасадом в сторону моря. Решенное в массивных, монументальных формах здание Дома правительства Азербайджанской ССР хорошо вписывалось в окружающее обширное пространство площади, являясь его главным композиционным ядром.

В эти же годы зодчими также закладываются и основные композиционные узлы одной из важнейших и градообразующих магистралей города, сыгравшей огромную роль в формировании его морского фасада - проспекта Нефтяников, получает свое

Paris kommunası adına zavodun işçiləri üçün N.Nərimanov prospektində (indi H.Cavid prospekti) yaşayış evi. 1959-cu ilə aid foto.

Жилой дом работников завода имени Парижской коммуны на проспекте Н.Нариманова (ныне проспект Г.Джавида). Фото 1959 г.

Şəhərin dağlıq hissəsində funikulyor və xəstəxana. 1966-cı ilə aid foto.

Фуникулер и больница в нагорной части города. Фото 1966 г.

Leytenant Şmidt küçəsində (indi R.Bəhbudov küçəsi) yaşayış tikintisi. 1966-cı ilə aid foto.

Жилая застройка по улице лейтенанта Шмидта (ныне улица Р.Бейбутова). Фото 1966 г.

Şəhərin dağlıq hissəsinin mahalləsi. 1962-ci ilə aid foto.

Квартал в нагорной части города. Фото 1962 г.

M.F. Axundov adına Dövlət ümumi kitabxanasının binası. 1958-ci ilə aid foto.

Здание Государственной публичной библиотеки имени М.Ф. Ахундова. Фото 1958 г.

V. Lenin adına muzey (ində Respublika muzey mərkəzi). 1964-cü ilə aid foto.

Музей имени В. Ленина (ныне Республиканский музейный центр). Фото 1964 г.

Teatrı binası ilə Füzuli meydanı formalaşır.

1952-54-cü illərdə Dövlət Layihə institutunun yaradıcı kollektivi tərəfindən 1958-ci ildə Respublika Nazirlər Sovetinin Qərarı ilə təsdiq edilmiş, 1976-cı ilə qədərki mərhələ üçün şəhərin inkişafının növbəti Baş planı işlənilib hazırlanır.

Bakının şəhər tikintisində "yeni söz" – sonralar ətrafında yaşayış rayonunun yaranmağa başladığı V.I. Lenin adına Mərkəzi Respublika stadionunun inşası oldu. Bununla bərabər, şəhərin mərkəzi hissəsinin nisbətən fəal rekonstruksiya və yenidən tikilməsi ilə yanaşı, 50-ci illərin başlanğıcında onun nə vaxtlarsa ya az məskunlaşmış,

zaвершение архитектурный ансамбль площади Низами, ведутся серьезные градостроительные работы по реконструкции улицы Гуси Гаджиева (ныне проспект Азербайджана), а на северной ее оконечности формируется новый архитектурно-транспортный узел площади Физули со зданием Азербайджанского Государственного драматического театра.

Новым словом в городском строительстве Баку явилось и сооружение в начале пятидесятих годов XX века Центрального республиканского стадиона имени В.И. Ленина (ныне Центральный республиканский стадион имени Т. Бахрамова).

Вместе с тем, наряду с относительно активной реконструкцией и застройкой центральной части города, в начале пятидесятих годов прошлого века начинается и активное освоение новых районов Баку, некогда либо малозаселенных, либо незаселенных вовсе. Это, в первую очередь, район верхнего плато бакинского амфитеатра, где возводятся в основном жилые и общественные здания, корпуса учебных и научных заведений, а также новая вертикальная доминанта города – передающая башня республиканского телерадиотрансляционного центра.

В 1952-1954 годах творческим коллективом государственного проектного института «Бакгипрогор» был разработан очередной генеральный план развития города на период до 1976 года, который был утвержден Постановлением Совета Министров республики в 1958 году.

Moskva prospekti (indi H.Əliyev prospekti) və Ağa Neymətulla küçəsinin kəşiməsində yaşayış evi. 1954-cü ilə aid foto.

Жилой дом на пересечении Московского проспекта (ныне проспект Г.Алиева) и улицы Ага Нейматулла. Фото 1954 г.

Sovet küçəsi (indi N.Nərimanov) və İnşaatçılar prospektinin kəşiməsində yaşayış evi. 1958-ci ilə aid foto.

Жилой дом на пересечении улицы Советская (ныне Н.Нариманова) и проспекта Строителей. Фото 1958 г.

*Neftçilər prospekti. 1963-cü ilə aid foto.
Проспект Нефтяников. Фото 1963 г.*

*İnşaatçılar prospektində yaşayış tikintisi. 1966-cı ilə aid foto.
Жилая застройка по проспекту Строителей. Фото 1966 г.*

*Н.Насиєв кичəsi (indi Azərbaycan prospekti) və Nizami Gəncəvi adına
bağ. 1965-ci ilə aid foto.*

*Улица Г.Гаджиева (ныне проспект Азербайджана) и сквер имени Низами
Гянджеви. Фото 1965 г.*

Akademiya şəhərciyi. 1967-ci ilə aid foto.

Академгородок. Фото 1967 г.

Şəhərin yeni yaşayış rayonu. 1962-ci ilə aid foto.

Новый жилой район города. Фото 1962 г.

ya da tamamilə məskunlaşmamış yeni rayonlarının mənimsənilməsi də başlanır. Bu, birinci növbədə başlıca nümunəvi yaşayış evlərinin və ictimai binaların, eləcə də hazırkı H.Cavid prospektində yerləşən təhsil korpusları və elmi müəssisələrin, şəhərin yeni şaquli dominantının – ötürücü teleradi-

Наряду с бесспорным успехом в области строительства новых зданий и сооружений, решению важных градостроительных задач в республике, немаловажное значение придается и изучению богатейшего архитектурного наследия Азербайджана с древнейших времен, раскрытию его ранее неизвестных страниц. В этом деле непреходящее значение имело создание в 1945 году в системе республиканской Академии наук Института архитектуры и искусства, бессменным директором которого более трех десятилетий был выдающийся зодчий, ученый и организатор архитектурной науки республики Герой Социалистического труда, Народный архитектор СССР, академик М. Усейнов.

otranslyasiya mərkəzi qülləsinin ucaldığı Bakı amfiteatrının yuxarı yaylası rayonudur.

1945-ci ildə Respublika Elmlər Akademiyası sistemində görkəmli memar, alim və elm təbliğatçısı, akademik M.Useynovun 30 ildən artıq əvəzsiz rəhbərlik etdiyi memarlıq və İncəsənət institutunun yaradılması ən qədim vaxtlardan bu günlərə kimi Azərbaycan memarlığı nəzəriyyəsi və tarixinin öyrənilməsi sahəsində böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bütün bunlarla bərabər, insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində, o cümlədən də memarlıq kimi özünəməxsus sahədə qərarlar qəbul edilərkən rast gəlinən avtoritarizm və direktivlik, sovet cəmiyyətində bəzən ən neqativ nəticələrə gətirib çıxarırdı. Belə qərarlar sırasında 50-ci illərin ortalarında Sov.İKP MK və SSRİ Nazirlər Soveti tərəfindən "Gələcək sənayeləşdirmə üzrə tədbirlər, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması və tikintinin dəyərinin aşağı salınması haqqında" və "Layihələşdirmə və inşaatda artıq olanların aradan qaldırılması haqqında" qəbul edilmiş iki qətnaməni qeyd etmək lazımdır. Guya xeyirxah məqsədlərə – sovet adamlarının əksəriyyətinin mənzillə təmin edilməsinə və onlar üçün nisbətən rahat məişət-yaşayış şəraitinin yaradılmasına istiqamətlənmiş bu qətnamələr, əslində o zamankı dövlət başçısı N.Xruşşovun volyuntarist rəhbərliyinin ifadəsindən başqa bir şey deyildi və bütövlükdə kütləvi yaşayış tikintisini sınırsızlığa və solğunluğa gətirib çıxardı. Nəticədə, nəinki memarlıq layihələrinin, həm də inşaat işlərinin özlərinin də keyfiyyəti xeyli aşağı düşdü.

Вместе с тем, наряду с перечисленными неоспоримыми достижениями, характерные для советского руководства авторитаризм и директивность при принятии отдельных решений в различных областях человеческой деятельности, в том числе и такой специфичной, как архитектура, приводили порой к самым негативным последствиям. К числу таких решений следует отнести и два принятых ЦК КПСС и Советом Министров СССР в середине пятидесятых годов прошлого века постановления «О мерах по дальнейшей индустриализации, улучшению качества и снижению стоимости строительства» и «Об устранении излишеств в проектировании и строительстве». Направленные, казалось бы, на благородные цели – обеспечение большинства советских людей жильем и создание для них относительно комфортных жилищно-бытовых условий, постановления эти были ничем иным, как выражением волюнтаристской сущности тогдашнего лидера государства Н. Хру-

V.Lenin adına (indi T.Bəhramov adına) stadion. 1962-ci ilə aid foto.

Стадион имени В. Ленина (ныне имени Т. Бахрамова). Фото 1962 г.

Elm işçilərinin yaşayış evi. 2005-ci ilə aid foto.

Жилой дом работников науки. Фото 2005 г.

Buna görə də heç də təsadüfi deyildi ki, o zaman tez-tələsik tikilmiş standart yaşayış evləri əhali arasında həqarətli “xruşşobalar” ləqəbini almışdı. Lakin bu faktı da qəbul etmək lazımdır ki, kifayət qədər qısa vaxt ərzində mənzil şəraiti yaxşı olmayan, uyğunlaşdırılmamış və ya kommunal mənzillərdə yerləşmiş bəkililərin bir çox ailələrini mənzillə təmin etmək mümkün oldu. Bununla belə, o illər respublika rayonlarından kənd əhalisinin müəyyən bir qisminin paytaxta daimi yaşayış üçün axını xeyli gücləndi. Bu, bir çox məsələlərdə inşaatın yeni sənaye metodlarının, o cümlədən evtikmə kombinatlarının – ilk növbədə, 1960-cı ildə Bakıda tikilmiş, Zaqafqaziyada birinci olan kombinatın məhsullarından geniş istifadə edilməsi hesabına müyəssər oldu.

щевы. В целом же решения эти привели к безликости и серости массовой застройки. Значительно снизилось не только качество архитектурных проектов, но и самих строительных работ.

И поэтому вовсе не случайно, что очень скоро построенные в то время типовые жилые дома получили у населения презрительные прозвища «хрущобы». Однако следует признать и тот факт, что в течение довольно короткого времени удалось обеспечить многие семьи бакинцев, годами ютившихся в непригодных или коммунальных квартирах, относительно сносными жилищными условиями, при том, что в те годы значительно усилился приток в столицу части сельского населения из районов республики, переехавших в город на постоянное место

Kütləvi mənzil tikintisinin böyük meydanlarda yerləşməsi, layihəçilər qarşısında yeni, əvvəllər boş qalmış, başdan-başa yalnız yeni tikintilərlə abadlaşdırılmış ərazilərin mənimsənilməsi üzrə vəzifələr qoyurdu. Məhz bu vaxt Bakı memarlarının təcrübəsində "mikrorayon", "yaşayış rayonu", "kompleks tikililər" və s. kimi anlayışlar meydana gəlir. Şəhərin birinci belə yeni rayonları sırasına Salla-xana, Alatava kimi mikrorayonları aid etmək olar.

Özünün bütün nöqsanları ilə bərabər, kütləvi mənzil tikintisinin bu təcrübəsinin müsbət cəhətləri də var idi. Əhalinin xeyli hissəsinin, artıq yuxarıda göstəriləni kimi, mənzillə təmin edilməsindən savayı, memar və inşaatçılarda iri şəhərsalma məsələlərinin həlli və sənaye inşaatının yeni metodlarından istifadə üzrə təcrübə əmələ gəlir.

Bakı şəhərinin inkişafında olduğu kimi, bütün Respublikanın inkişafında da yeni mərhələ 60-cı illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərində başlanır. Bu dövr təkcə əhalinin rifahının yüksəlməsi və Respublika zəhmətkeşlərinin əmək nailiyyətlərinin xeyli artması ilə deyil, həm də memarlıqda yeni formalar, daha irimiqyaslı ictimai, yaşayış və sənaye obyektlərinin inşası sahəsində axtarışlarla səciyyələnir.

жительства. Это во многом удалось за счет внедрения новых промышленных методов строительства, в том числе и широкого использования продукции домостроительных комбинатов, в их числе и первого в Закавказья, который был построен в Баку в 1960 году.

Размещение на больших площадях массового жилищного строительства ставило перед проектировщиками задачи по освоению новых, больших, ранее пустующих территорий, сплошь застроенных лишь новыми постройками. Именно тогда в арсенале советских и в том числе бакинских архитекторов появились такие понятия, как «микрорайон», «жилой район», «комплексная застройка» и др. В числе первых подобного рода новых районов следует отнести такие микрорайоны, как Мусабекова, Салаханы, Алатава и др.

При всех недочетах эти первые опыты массового жилищного строительства имели и свои плюсы. Помимо уже упоминавшегося обеспечения значительной части населения жильем у архитекторов и строителей появляется опыт по решению крупных градостроительных задач.

Новый этап в развитии как города Баку, так и всей республики наступает в конце шестидесятых – начале семидесятых годов XX века. Время это характерно не только подъемом энтузиазма населения и значительным ростом трудовых достижений тружеников республики, но и поиском новых форм в архитектуре, более масштабным строительством жилых, общественных и промышленных объектов.

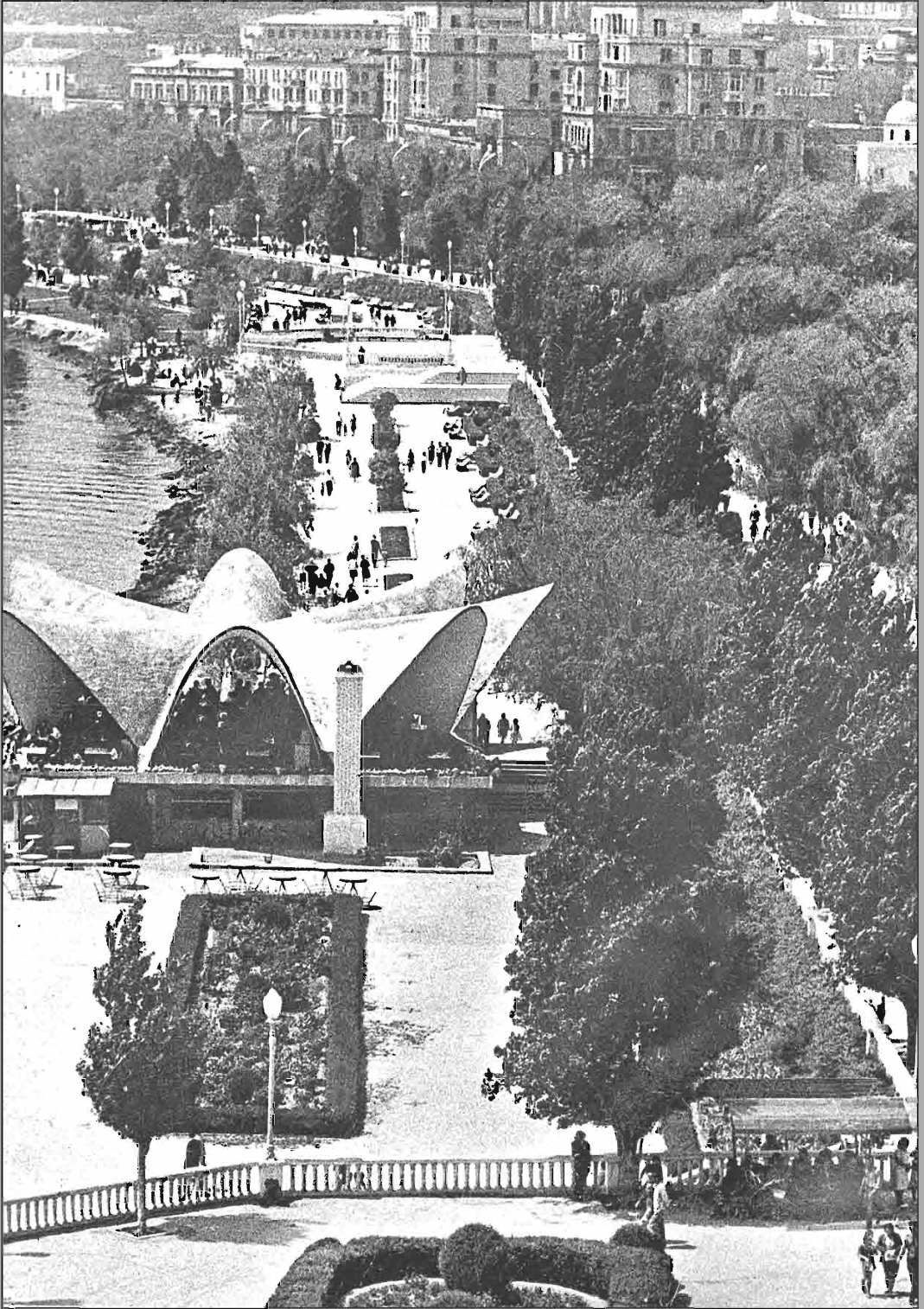
*V. Lenin adına saray (indisi H. Əliyev adına). 1975-ci ilə aid foto.
Дворец В. Ленина (ныне Дворец имени Г. Алиева). Фото 1975 г.*

Azərbaycanda 60-cı illərin sonu respublikanın siyasi rəhbərliyinin dəyişməsi ilə əlamətdar oldu. Respublikanın çoxminli kommunist təşkilatına – ölkənin o dövr başlıca siyasi qüvvəsinə – gənc, enerjili siyasətçi Heydər Əliyev başçılıq etdi. Onun peşəkarlığı və qüsursuz rəhbərlik istedadı çox qısa bir vaxt ərzində Respublikaya çoxillik iqtisadi durğunluqdan çıxmaq, həm də sadəcə olaraq çıxmaq yox, eləcə də ilbəl onun iqtisadi potensialını artırmaq imkanı verdi. Respublikada sənayenin ənənəvi sahələri: neft hasilatı və emalı, eləcə də neft üzrə maşınqayırma ilə yanaşı, elektronika, cihazqayırma, yüngül və yeyinti sənayeləri kimi sahələr də o dövrün texnologiyaları səviyyəsində intensiv surətdə inkişaf edirdi. Kənd təsərrüfatı stabilləşir və uğurlar qazanırdı. Məhz H.Ə.Əliyevin əzmkarlığı və gərgin əməyi sayəsində Azərbaycan xalqı öz qüvvələrinə inanıb, hər il getdikcə daha böyük uğurlarla yeni əmək xarüqələrinə nail olurdu. Azərbaycan müharibədən sonrakı onilliklərin unutkanlığından sonra, bu uğurların sayəsində yənidən Sovet İttifaqı respublikaları arasında layiqli yerini tutur. Respublika rəhbərliyinin nüfuzu, səriştəliliyi, istedad və erudisiyası qısa müddət ərzində təkcə Sovet İttifaqının rəhbərliyində layiqli qiymətini almaqla qalmadı, həm də Dünyanın digər ölkələrinin bir çox

Конец шестидесятих годов в Азербайджане был ознаменован сменой политического руководства республики. Многотысячную коммунистическую организацию республики – главную политическую силу страны того времени возглавил молодой и энергичный политик Гейдар Алиев. Его профессионализм и незаурядный талант руководителя позволили республике в течение очень короткого времени вырваться из многолетнего экономического застоя и не просто вырваться, но и с каждым годом наращивать ее экономический потенциал. В республике наряду с традиционными отраслями промышленности: нефтедобычей и нефтепереработкой, а также нефтяным машиностроением, интенсивно развиваются при том на уровне самой передовой технологии того времени такие отрасли как электроника, приборостроение, легкая и пищевая промышленности. Стабилизируется, а затем набирает темп различные отрасли сельского хозяйства. Именно благодаря труду и упорству Г.А. Алиева народ Азербайджана, поверив в свои силы, с каждым годом с все большим успехом добивался новых трудовых свершений. Азербайджан после десятилетий послевоенного забвения, благодаря этим успехам вновь занимает до-

*Baki bulvarı.
1973-cü ilə aid foto.
Бакинський бульвар.
Фото 1973 з.*

*Bulvarda Şahmat-
dama klubu.
1968-ci ilə aid foto.
Шахматно-шахеч-
тай клуб на бульваре.
Фото 1968 з.*

*Bulvarda Uşaq
kinoteatrı. 1965-ci
ilə aid foto.
Детский кинотеатр
на бульваре. Фото
1965 з.*

Şəhərin yeni yaşayış rayonlarından biri. 1972-ci ilə aid foto.

Один из новых жилых районов города. Фото 1972 г.

1-ci mikrorayonun tikintisi və Tbilisi prospekti. 1978-ci ilə aid foto.

Застройка 1-го микрорайона и Тбилисский проспект. Фото 1978 г.

внимание развитию столицы Советского Азербайджана – городу Баку. Именно в те годы, как никогда, возросли масштабы и темпы строительных работ, а замыслы зодчих получили свое достойное материальное воплощение. За короткий период времени, охватывающий конец шестидесятых – начало восьмидесятых годов XX века, в Баку были проведены крупнейшие работы по жилищному, транспортному, промышленному и культурному строительству, были озеленены новые значительные по масштабам площади, проведены большие работы по благоустройству города. Новое жилищное строительство велось как в уже заложенных к тому времени жилых районах, таких, как «Восьмой километр», так и в новых районах расположенных преимущественно в юго-восточной части бакинского амфитеатра. Это новый жилой

XI Qızıl ordu meydanı və Tbilisi prospekti. 1982-ci ilə aid foto.

Площадь XI Красной армии и Тбилисский проспект. Фото 1982 г.

aparıcı siyasi liderlərinin diqqətini Azərbaycanca cəlb etdi. Düzü, tarixin hələ qiymətləndirilməli olacaq bu dövrünü Azərbaycanda yeni renessansın başlanğıcı kimi səciyyələndirmək olar. Heydər Əlirza oğlu Əliyev SSRİ Hökumətinin aparıcı rəhbər postlarından birinə təyin edilənədək, Azərbaycan SSR-in 15 ildən artıq başçısı olduğu bütün vaxtlarda, ixtisasca həm də memar olduğuna görə, Sovet Azərbaycanı paytaxtının – Bakı şəhərinin inkişafına daim dərin diqqət yetirmişdir. İnşaat işlərinin miqyas və sürəti məhz o illərdə artdı, memarların fikirləri isə layiqli praktik təcəssümünü tapdı. 60-cı illərin sonu, 80-ci illərin başlanğıcını əhatə edən qısa vaxt ərzində Bakıda mənzil və mədəni-məişət binalarının tikintisi, eləcə də mühəndis və nəqliyyat sistemlərinin inkişafı, şəhərin yaşıllaşdırılması üzrə ən böyük işlər görüldü. Yeni mənzillərin tikintisi,

стойное место среди республик Советского Союза. Авторитет руководителя республики, его мастерство, талант и эрудиция позволили в течение короткого периода времени получить достойную оценку у руководства Советского Союза, но и привлекли внимание к Азербайджану многих ведущих политических лидеров ведущих стран мира. Это время можно охарактеризовать, как начало нового Ренессанса в Азербайджане, время, которое по праву еще стоит оценить в истории.

И все время, когда Г.А. Алиев был руководителем Азербайджанской ССР, а это было около полутора десятка лет, до его назначения на пост одного из ведущих руководителей правительства СССР, будучи сам по профессии архитектором и прекрасно зная все ее тонкости, он уделял глубокое и беспрестанное

*Əhmədli qəsəbəsi.
1978-ci ilə aid foto.*

*Поселок Ахмедлы.
Фото 1978 г.*

məsələn o vaxt artıq təməli qoyulmuş “8-ci kilometr” kimi yaşayış rayonlarında da Bakının, əsasən cənubi-şərqində yerləşdirilmiş yeni rayonlarda da aparılırdı. Şəhərin Əhmədli yaylasında yerləşən bu yeni yaşayış rayonu öz növbəsində, iki mikrorayondan – Əhmədli və Günəşlidən, eləcə də onlara qovuşan Zığ və Hövsan kəndləri yaxınlığında cəmləşmiş, tikilib abad edilmiş rayonlardan ibarət idi.

Yeni şəhər ərazilərinin intensiv mənimsənilməsi ilə yanaşı, şəhərin tarixən formalaşmış mərkəzi hissəsində də tikinti-abadlıq işləri aparılırdı. Məsələn, inşaat layihəsinin müsabiqəsi hələ 60-cı illərin əvvəllərində keçirilmiş Lenin adına meydanın – Respublikanın əsas meydan ansamblının abadlaşdırılması başa çatdırılmış, Bakı sahil sahmana salınmış, şəhərin cənub-qərb hissəsi və bəzi başlıca magistrallar, o cümlədən Lenin prospekti [indiki Azadlıq prospekti] və digərləri tikilib abad edilmişdi.

Respublika paytaxtının memarlıq görkəmi plan, miqyas və həcmələrinə görə maraqlı, şəhərsalma nöqtəyi-nəzərinə əhəmiyyətli

massiv города, находящийся на Ахмедлинском плато состоял из двух микрорайонов – Ахмедли и Гюнешли, а также примыкающих к ним районов застроек, сосредоточенных близ селений Зых и Говсаны.

Наряду с интенсивным освоением новых городских территорий, велась застройка и в исторически сложившейся центральной части Баку. В частности, была завершена застройка ансамбля главной площади республики – площади имени Ленина (ныне площадь Азадлыг), конкурс на проект застройки которой был проведен в начале шестидесятых годов прошлого века, благоустраивалась бакинская набережная, застраивалась юго-восточная часть бакинского амфитеатра и некоторые основные магистрали города, в том числе проспект Ленина (ныне проспект Азадлыг), Московский проспект (ныне проспект Гейдара Алиева) и др.

Архитектурный облик столицы республики был обогащен целым рядом интересных по замыслу, масштабных по объему и весьма значительных с градостроительной точки зрения объектов: здания Президиума Верховного Совета республики, Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана (ныне здание Аппарата Президента республики), Дворца имени Ленина (ныне Дворец имени Гейдара Алиева), гостиницами «Москва», «Азербайджан», «Турист», а также зданиями морского и железнодорожного вокзалов.

Наблюдается не только интенсивный рост строительства

olan bir sıra obyektlərlə: Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin binaları [ikinci hazırda Prezident aparatının binasıdır], Lenin adına saray [indiki Respublika sarayı], "Moskva", "Azərbaycan", "Turist" [hazırda "Qarabağ"] mehmanxanaları, eləcə də dəniz və dəmiryolu vağzallarının binaları ilə zənginləşdi.

Təkcə yaşayış və ictimai binaların inşasında intensiv artım müşahidə edilmirdi; nisbətən qısa vaxt ərzində Bakıda respublika rəhbərliyinin qayğı və diqqəti sayəsində, nəinki layihə gücünə çıxmış, həm də az müddətdə özünün rəqabət qabiliyyətli məhsulları ilə təkcə Sovet İttifaqının daxili bazarlarını deyil, yaxın və uzaq xarici ölkələrin bir çox bazarlarını da ələ ala bilmiş Bakı Məişət Kondisionerləri zavodu, Bakı Cihazqayırma zavodu, Elektron Hesablama Maşınları zavodu, Sualtı özüllər zavodu və bu kimi 20-dən artıq yeni sənaye obyekti tikilmişdi.

Keçmiş SSRİ-nin mühüm nəqliyyat mərkəzi kimi Bakının rolu böyük idi. Bu faktı qeyd etmək

не только жилых и общественных зданий: за этот относительно короткий период времени в Баку построено более двадцати новых промышленных объектов. В их числе были и такие крупные предприятия, как Бакинский завод бытовых кондиционеров, Бакинский приборостроительный завод и завод ЭВМ, единственный в Союзе завод глубоководных оснований и др. Предприятия эти не только обеспечили работой значительное число трудоспособного населения Баку, но и создали условия для подготовки высококвалифицированных, технически подготовленных кадров. Они благодаря всемерной заботе и внимания со стороны руководства республики, смогли в довольно короткий срок не только выйти на проектную мощность, но и завоевать своей конкурентоспособной продукцией не только внутренний рынок Советского Союза, но и выйти на рынки ближних и дальних зарубежных стран.

Велика была роль Баку и как важнейшего транспортного узла

Şəhərin ümumi panoramı. 1969-cu ilə aid foto.

Общая панорама города. Фото 1969 г.

**Gömrük binası.
1978-ci ilə aid foto.**

*Здание таможи.
Фото 1978 г.*

**Azərbaycan Kom-
munist Partiyası-
nın Nizami rayon
komitəsinin binası.
1981-ci ilə aid foto.**

*Здание Низамин-
ского Райкома
Коммунистической
партии Азербайд-
жана. Фото 1981 г.*

**“OrqTexstroy”un bi-
nasının (ində Əmək
və sosial müdafiə
Nazirliyinin binası)
tikintisi. 1972-ci ilə
aid foto.**

*Строительство зда-
ния «Ортехстрой»
(ныне здание Мини-
стерства труда и
социальной защиты).
Фото 1972 г.*

**Beynəlxalq Dəniz
vağzalı. 1974-cü ilə
aid foto.**

*Международный
морской вокзал.
Фото 1974 г.*

Yüngül atletika manejü, 1978-ci ilə aid foto.

Легкоатлетический манеж. Фото 1978 г.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının Nəsimi rayon komitəsinin binası. 1980-ci ilə aid foto.

Здание Насиминского Райкома Коммунистической партии Азербайджана. Фото 1980 г.

"Stroybank" in binası (indü "Kapital bank" in binası). 1977-ci ilə aid foto.

Здание «Стройбанка» (ныне здание «Капитал банка»), Фото 1977 г.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının Nərimanov rayon komitəsinin binası. 1980-ci ilə aid foto.

Здание Наримановского Райкома Коммунистической партии Азербайджана. Фото 1980 г.

Bakı Şampan şarabları zavodu. 1976-cı ilə aid foto.

Бакинский завод шампанских вин. Фото 1976 г.

Mişət kondisionerləri zavodu. 1977-ci ilə aid foto.

Завод бытовых кондиционеров. Фото 1977 г.

Bakı Xoreoqrafiya məktəbinin binası. 1977-ci ilə aid foto.

Здание Бакинского хореографического училища. Фото 1977 г.

Məktəb. 1974-cü ilə aid foto.

Школа. Фото 1974 г.

"Azərbaycan" Dövlət nəşriyyatının qəzet korpusu. 1976-cı ilə aid foto.

Газетный корпус Государственного издательства «Азербайджан». Фото 1976 г.

*“Azərbaycan” meh-
manxanası. 1980-ci
ilə aid foto.*

*Гостиница «Азе-
рбайджан». Фото
1980 з.*

*“Moskva” meh-
manxanası. 1980-ci
ilə aid foto.*

*Гостиница
«Москва». Фото
1980 з.*

"Turist" mehmanxanası. 1980-ci ilə aid foto.

Гостиница «Турист». Фото 1980 з.

"Bakı" mehmanxanası. 1980-ci ilə aid foto.

Гостиница «Баку». Фото 1980 з.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin binası və şəhərin panoramı. 1974-cü ilə aid foto.
Здание Центрального комитета Коммунистической партии Азербайджана и панорама города. Фото 1974 г.

Neftçilər prospekti. 1975-ci ildəki foto.
Проспект Нефтянников. Фото 1975 г.

*"Gülüstan" sarayı.
1979-cu ilə aid foto.*

*Дворец «Гюлистан».
Фото 1979 г.*

kifayətdir ki, o, yük dövriyyəsinin həcminə görə bütün İttifaq respublikaları arasında üçüncü yeri tuturdu. Təkcə Xəzər dənizində deyil, həm də İttifaqın bir çox digər limanları içərisində ən böyük olan Bakı Dəniz Ticarəti limanı xüsusi əhəmiyyətə malik idi.

Şəhərin iqtisadiyyatına, mənzil tikintisinə və xidmət infrastrukturuna kapital qoyuluşunun dönmədən artması, 2000-ci ilədək olan dövr üçün Bakı şəhərinin inkişafının hələ 70-ci illərin əvvəllərində tərtib edilmiş Baş planının bir sıra müddəalarına yenidən baxılması

бывшего СССР. Достаточно отметить тот факт, что в те годы по объему грузооборота Баку занимал третье место среди всех других городов Советского Союза. Особое значение имел бакинский морской торговый порт - не только самый крупный порт на Каспийском море, но и один из крупнейших портов среди всех портов союзных республик.

Неуклонный рост капиталовложений в экономику города и, в частности, его жилищное строительство и обслуживающую инфраструктуру вызвали

Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin Qonaq evi. 1979-cu ilə aid foto.

*Гостевой дом
Центрального комитета
Коммунистической партии
Азербайджана.
Фото 1979 г.*

Dövlət sirkinin binası. 1978-ci ilə aid foto.

Здание Государственного цирка. Фото 1978 г.

zərurətini doğrurdu ki, bu da Bakı şəhəri Layihə İnstitutunun kollektivi tərəfindən 1982-ci ildə həyata keçirildi.

Şəhərin inkişafının Baş planına əsasən, üçüncü minilliyin başlanğıcı üçün Bakıda şəhərsalma bazasının, ərazi artımının və şəhərin zonalar üzrə fəaliyyətinin mükəmməlləşdirilməsinin xeyli inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur, eləcə də mülki tikintinin mənzil, mədəni-məişət və digər növlərinin sosial-iqtisadi və şəhərsalma perspektivlərinin inkişafı müəyyənləşdirilirdi.

Şəhərin inkişaf planının hazırlanması üzrə işlərlə yanaşı, bu mərhələdə Bakı şəhərinin tarixi hissəsinin regenerasiyası layihəsinin

neobходимость пересмотра ряда положений составленного еще в начале семидесятых годов XX века Генерального плана развития Баку на период до 2000 года, что и было сделано коллективом Государственного проектного института «Бакгипрогор» в 1982 году. Согласно Генерального плана развития, к началу третьего тысячелетия в Баку намечалось значительное развитие градостроительной базы, территориальный рост и совершенствование функционального зонирования города, а также определялись социально-экономические и градостроительные перспективы развития жилищного, культурно-бытового и других видов гражданского строительства, значительный рост озеленения и благоустройства, инженерного и дорожно-транспортного обеспечения и др.

Наряду с работами по разработке Генерального плана развития города, в этот период велись работы по составлению проекта регенерации исторической части города Баку, а также Генерального плана сохранения и использования жемчужины градостроительного искусства азербайджанского народа – бакинской крепости «Ичеришехер».

Впервые на профессиональном уровне был решен вопрос комплексного подхода к сохранению этого сложного, складывающегося на протяжении многих веков градостроительного организма. В частности, наряду с охраной отдельных ценнейших образцов средневекового азербайджанского зодчества, предусматривалась замена всех уста-

tərtib edilməsi, eləcə də Azərbaycan xalqının şəhərsalma sənətinin mirvarisi sayılan "İçərişəhər" in mühafizə və istifadə edilməsinin baş planı üzrə də işlər aparılırdı. Bir çox əsrlər ərzində formalaşmış bu mürəkkəb şəhərsalma orqanizminin qorunub saxlanmasına kompleks yanaşma məsələsi ilk dəfə olaraq yüksək peşəkarlıq səviyyəsində həll edilmişdir. O cümlədən, Azərbaycanın orta əsr memarlığının ayrı-ayrı ən qiymətli nümunələrinin mühafizəsi ilə yanaşı, burada yerləşən bütün kommunikasiya şəbəkələrinin köhnəlmiş hissələrinin dəyişdirilməsi, yarımçıq qalmış abadlıq işlərinin mümkün rekonstruksiyası, Bakı qalası əhalisinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, onun obyektlərindən turizm məqsədləri üçün istifadə edilməsi, eləcə də Azərbaycan xalqının mədəniy-

revших частей, находящихся здесь коммуникационных сетей и возможная реконструкция оставшейся застройки, улучшение жилищно-бытовых условий жителей бакинской крепости, использование ее объектов в целях туризма, а также пропаганды культуры и традиций азербайджанского народа и др. Основным же положением данного плана было сохранение самой, во многом неповторимой градостроительной структуры бакинской крепости.

Живописность и своеобразие узких улочек «Ичеришехер», их очарование и привлекательность способствовали тому, что в те годы бакинская крепость стала своеобразной открытой студийной площадкой не только для местных кинематографистов, но и деятелей кино из других со-

"Şərq bazarı" ticarət mərkəzi. 1976-cı ilə aid foto.

Торговый центр «Восточный базар». Фото 1976 г.

Bakı Hava limanı. 1977-ci ilə aid foto.

Бакинский Аэропорт. Фото 1977 г.

Dəmiryol vağzalının binası. 1979-cu ilə aid foto.

Здание железнодорожного вокзала. Фото 1979 г.

yətinin, ənənələrinin təbliğ edilməsi və s. nəzərdə tutulurdu.

"İçərişəhər" in mənzərəli və kiçik, dar küçələrinin özünəməxsusluğu, onların ecazkarlığı və cəzbediciliyi, o illər Bakı qalasının təkə yerli kinomatoqrafçılar üçün deyil, həm də digər müttəfiq respublikalardan olan kino xadimləri üçün

юзных республик. Достаточно отметить, что здесь снимались эпизоды таких популярных советских фильмов, как «Последний дюйм», «Человек-амфибия», «Бриллиантовая рука» и др.

Значительный рост территории города в период конца шестидесятых и первой половины восьмидесятых годов прошлого века, а также те сложности, которые были вызваны неспособностью существующих в центральной части города транспортных артерий противостоять увеличивающемуся с каждым днем потоку автотранспорта, поставили руководство республики перед необходимостью использования новых транспортных видов и систем. Значительным событием в жизни республики стало открытие в 1967 году первого не

də açıq studiya meydançası rolu oynamasına köməklik edirdi. Qeyd etmək kifayətdir ki, burada "Sonuncu düym", "Amfibiya adam", "Brilyant əl" və s. məşhur sovet filmlərinin epizodları çəkilməmişdir.

60-cı illərin sonu – 80-ci illərin əvvəllərindəki dövrdə şəhər ərazisinin artması, eləcə də şəhərin mərkəzi hissəsində nəqliyyat arteriyalarının hər gün artan avtonəqliyyat axınının qarşısını ala bilməməsindən irəli gələn çətinliklər, respublika rəhbərliyini yeni nəqliyyat növü və sistemlərindən istifadə etmək zərurəti qarşısında qoydu. 1967-ci ildə respublikanın həyatında əlamətdar hadisə – layihələşdirmə işləri və tikintisi hələ müharibədən əvvəl başlamış, Zaqaqqaziyada birinci olan metropolitenin açılışı oldu.

Bununla yanaşı, köhnə sistemin rekonstruksiyası və şəhərin

только в Закавказье, но и на всем Ближнем Востоке метрополитена, работы над проектирование и строительством которого были начаты еще до начала Второй мировой войны.

Благодаря всемерной заботе и вниманию руководства респу-

Partiya arxivinin binası. 1979-cu ilə aid foto.

Здание Партархива. Фото 1979 г.

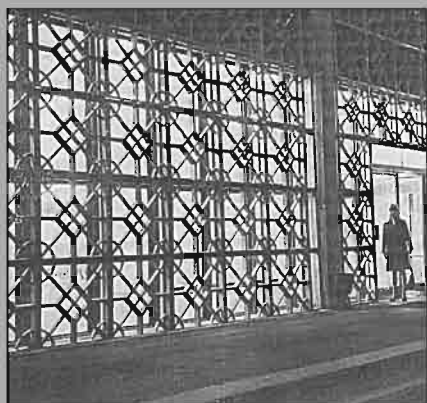
"Moskva" universitağı. 1979-cu ilə aid foto.

Универмаг «Москва». Фото 1979 г.

Bakı Metropoliteninin stansiyaları. XX əsrin 70-ci illərinə aid foto.

Станции Бакинского метрополитена. Фото 70-х годов XX века.

Bakı metropoliteninin "Elmlər Akademiyası" stansiyasının yerüstü pavilyonu. 1978-ci ilə aid foto.

Надземный павильон станции Бакинского метрополитена «Элмляр академиясы». Фото 1978 г.

Bakı metropoliteninin "Nizami" stansiyasının yerüstü pavilyonu. 1978-ci ilə aid foto.

Надземный павильон станции Бакинского метрополитена «Низами». Фото 1978 г.

*Azərbaycan SSR
Ali Sovetinin binası
(indi Respublika
Milli Məclisinin
binası). 1978-ci ilə
aid foto.*

*Здание Верховного
Совета Азербай-
джанской ССР (ныне
здание Milli Мəд-
жлиси республики).
Фото 1978 г.*

yeni nəqliyyat arteriyaları üzrə xeyli iş aparılırdı: magistrallar salınır, şəhərin müxtəlif rayonlarında kəşifən yolların üstündə körpülər tikilirdi.

60-cı illərin sonu – 80-ci illərin əvvəllərinin Bakısı keçmiş İttifaqın ən iri, mühüm sənaye və mədəni mərkəzlərindən birinə çevrilir. Burada onlarla teatr, klub, mədəniyyət evləri müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir, dünya və ümumittifaq əhəmiyyətli ictimai, elmi, professional forumlar keçirilirdi. Dünya səviyyəli bir çox ulduzlar böyük məmnunluqla buraya qastrol səfərlərinə gəlirdilər.

Lakin, 80-ci illərin ortalarında özü haqqında pis xatirə qoymuş M.Qorbaçovun qeyri-ardıcıl və plansız – bir çox məsələlərdə dağıdıcı olan yenidənqurma hərəkəti, millətlərarası konfliktlərin bir çox qanlı ocaqlarını doğurdu ki, bun-

блики Баку конца шестидесятых – начала восьмидесятых годов XX века становится одним из крупнейших, значимых промышленных и культурных центров бывшего Союза. Здесь успешно действовали десятки театров, Домов культуры, проводились общественные, научные, профессиональные форумы мирового и всесоюзного значения, сюда с немалым удовольствием приезжали на гастроли многие «звезды» мировой величины.

Однако начавшееся в середине восьмидесятых годов во многом бездарно-хаотичное из-за своей непродуманности и непоследовательности движение перестройки, возглавляемое печальной памяти лидером-разрушителем М. Горбачевым, вызвало появление на территории СССР многочисленных кровавых

lardan da mahiyyətə qanlı və uzunsürənliyinə görə birincilər sırasında Qarabağ konfliktini durdu və durmaqda davam edir. Yenedənqurmanın "uğurları" bütün respublikanı, o cümlədən də Bakını uzun müddətə kaos və qeyri-sabitliyə düçar etdi. M.Qorbaçovun qanlı siyasətinin apofeozu isə 1990-cı ilin yanvar ayının 20-ə keçən gecə Sovet qoşunlarının Bakıya soxulub misilsiz qəddarlıq törətməsi və silahsız şəhər əhalisinə divan tutması oldu.

очагов межнациональных конфликтов. В числе первых из них был и остается, из-за территориальных претензий армянских националистов, самый продолжительный и кровавый по своей сущности – карабахский конфликт. «Успехи» перестройки ввергли всю республику, в том числе Баку, в длительный период хаоса и нестабильности. Апофеозом же кровавой политики М. Горбачева стал беспрецедентный по своей беспощадности и цинизму ввод в ночь на 20 января 1990 года советских войск и жестокая расправа над безоружным мирным населением города.

Respublika Mərkəzi Statistika idarəsinin binası. 1980-ci ilə aid foto.

Здание Центрального статистического управления республики. Фото 1980 г.

*Respublika Milli bankının binası.
1998-ci ilə aid foto.*

*Здание Национального банка республики.
Фото 1998 г.*

BAKİ XX YÜZİLLİYİN SONUNDA. YAXIN GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ

БАКУ В КОНЦЕ XX СТОЛЕТИЯ. ВЗГЛЯД В БЛИЖАЙШЕЕ БУДУЩЕЕ

Biz kitabın əvvəlində bir çox əsrlər boyu şəhərimizin taleyinin necə formalaşmasından, bəzən də bunun hansı çətinliklər hesabına əmələ gəlməsindən bəhs etmişdik. Biz həmçinin daşlara həkk olunmuş bu tarixi yaradan insanların – şəhərsalma mütəxəssisləri, memarlar və inşaatçıların şəhərin taleyində oynadıqları rolu sizə çatdırmağa çalışmışıq.

Əziz oxucu, Bakının inkişafının bugünkü problemlərinə nəzər salaq və onun bütün dünya birliyinin iqtisadiyyatının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayacağı nəzərdə tutulan yaxın gələcəyinə diqqətimizi yönəltməyə çalışaq.

1991-ci ildə müstəqilliyin əldə olunması ilə respublikamızın paytaxtı Bakı, bütün Azərbaycanda olduğu kimi, öz inkişafında həm obyektiv, həm də subyektiv olmaqla bir sıra çətin, bəzən də olduqca mürəkkəb problemlərlə qarşılaşmışdır. Öz ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşən müstəqil Azərbaycan ərazisinin beşdə bir hissəsini işğal edən qonşu Ermənistanın təcavüzü nəticəsində meydana gələn bir sıra ən ciddi problemləri də həll etməyə məcbur olmuşdu. Ən çətin məsələ də öz doğma ocaqlarını tərk etməyə məcbur olmuş və Dağlıq Qarabağ hərbi münaqişəsinin gedişində, demək olar ki, hər şeyini itirmiş bir milyondan çox qaçqının məişət və ən başlıcası da mənzil probleminin aradan qaldırılması ilə bağlı məsələnin həll edilməsi idi.

В начале книги мы рассказали о том, как в течении многих веков, порой не просто, складывалась судьба нашего города. Мы также попытались довести до вас ту роль, которую сыграли в судьбе города люди, творившие эту, застывшую в камне историю – градостроители, зодчие и строители.

Однако, дорогой читатель, обратим свой взор на сегодняшние проблемы развития Баку и попытаемся заглянуть в его ближайшее будущее. Будущее, которому суждено сыграть немаловажную роль в развитии экономики всего мирового общества.

С обретением в 1991 году независимости столица республики Баку, как и весь Азербайджан, в своем развитии столкнулся с целым рядом непростых, а порой и весьма сложных, как субъективных, так и объективных проблем. Вожущий за свою территориальную целостность независимый Азербайджан был вынужден решать и ряд тяжелых проблем, порожденных агрессией соседней Армении, оккупировавшей пятую часть его территории. И самыми сложными явились вопросы, связанные с разрешением бытовых и прежде всего жилищных проблем более миллиона беженцев, вынужденных покинуть свои родные очаги

*“Bayholding”
şirkətinin yeni
yaşayış evləri.
2000-ci ilə aid foto.*

*Новые жилые дома
компании «Байхол-
динг». Фото 2000 г.*

Bu problem Bakıya da birbaşa təsir göstərmişdir. Belə ki, əgər 1989-cu ildə Azərbaycanın paytaxtının əhalisinin sayı respublikanın bütün əhalisinin təqribən dördüdə birini əhatə edən 1,754 min nəfər idi, hazırda Bakıda, müvəqqəti olaraq yerləşdirilmiş qaçqınları da nəzərə almaqla, iki milyondan çox insan yaşayır ki, bu da respublika əhalisinin, demək olar ki, üçdə bir hissəsini təşkil edir. Həm də qeyd etmək lazımdır ki, Bakı şəhərinin 2005-ci ilə qədər qarşıdakı inkişafının Baş planına müvafiq olaraq, yalnız həmin ilə əhalinin sayının artaraq 2,260 min nəfərə çatması nəzərdə tutulmuşdu. Şəhər əhalisinin bu cür sürətli, planlaşdırılmamış artımı, təbii olaraq, insanların yaşayış yeri ilə təmin edilməsində, eləcə də kommunalməişət, sosial, nəqliyyat və digər

и потерявших практически все в ходе нагорно-карабахского вооруженного конфликта.

Проблема эта затронула самым непосредственным образом и Баку. Так, если в 1989 году численность населения столицы Азербайджана составляла 1, 754 тысячи человек, что являлось приблизительно четвертой частью всего населения республики, то сегодня в Баку, с учетом временно размещившихся здесь беженцев, проживает более двух миллионов человек, что практически составляет почти одну треть всего населения республики. Следует, к тому же, отметить, что согласно Генерального плана развития Баку с перспективой до 2005 года, только к этому времени предполагался рост численности населения в количестве

xidmətlərin təşkilində bir sıra problemlər yaratmışdır.

Bundan başqa, respublikanın, demək olar ki, bütün sənaye potensialının Bakıda cəmlənməsi və Sovet İttifaqının bir sıra keçmiş respublikaları ilə iqtisadi əlaqələrinin pozulması hesabına Bakının fabrik və zavodlarının əksəriyyəti fəaliyyətini dayandırmışdır ki, bu da, əlbəttə ki, öz növbəsində bir sıra sosial problemlər doğurmuşdur. Bakıda yerləşən elmi müəssisələrin, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin, eləcə də respublikanın böyük tibb və mədəniyyət müəssisələrinin böyük əksəriyyəti də keçid dövrünün iqtisadi problemləri ilə qarşılaşmışdır.

Respublikanın müstəqillik qazanması ilə bağlı Bakının daha bir problemi şəhərdə xarici dövlətlərin səfirliklərinin, eləcə də beynəlxalq təşkilatların, transmilli

2,260 тысяч человек. Столь стремительный, незапланированный рост городского населения вызвал, естественно, и ряд проблем в обеспечении людей жильем, а также организации коммунально-бытовых, социальных, транспортных и др. услуг.

Кроме того, из-за концентрации в Баку практически всего промышленного потенциала республики и разрыва экономических связей с рядом бывших республик Советского Союза многие из бакинских заводов и фабрик сегодня практически бездействуют, что также, естественно, порождает, в свою очередь, ряд социальных проблем. С экономическими проблемами переходного периода сталкивается и значительная часть расположенных в Баку научных учреждений,

Dövlət sirki yaxınlığında yeni yaşayış evləri. 2002-ci ilə aid foto.

Новые жилые дома в районе Госцирка. Фото 2002 г.

Bankın inzibati binası. 2001-ci ilə aid foto.

Административное здание банка. Фото 2001 г.

Beynəlxalq bankın inzibati binası. 1998-ci ilə aid foto.

Административное здание Международного банка. Фото 1998 г.

konsernlərin, şirkətlərin və firmaların nümayəndəliklərinin yerləşdirilməsi, infrastrukturun yaradılması və onların əməkdaşları üçün yaşayış binalarının tikintisi olmuşdur.

Şəhər küçələrinin, kommunikasiyaların əksəriyyətinin, mənzil fondunun bir hissəsinin köhnəlməsini, şəhər büdcəsində kifayət qədər maliyyə vəsaitinin olmamasını da bura əlavə etmək lazımdır.

Hələ bu yaxınlarda Ermənistanın hərbi təcavüzünün, daxili siyasi qeyri-sabitliyin və keçid dövrünün iqtisadi problemlərinin hökm sürdüyü bir şəraitdə bu məsələlərdən bir çoxu ya çətin həll edilən, ya da tamamilə həll edilməyən kimi görünürdü. Ancaq müasir dövrümüzün görkəmli siyasi xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin respublikanın rəhbərliyinə qayıtması və 1994-cü ildə xalq tərəfindən Prezident seçilməsi qısa müddət ərzində respublikada daxili siyasi vəziyyətin sabitləşməsinə və onun inkişaf etdirilməsi üçün böyük beynəlxalq neft şirkətlərinin investisiyalarının cəlb edilməsinə şərait yaratdı. "Əsrin müqaviləsi" adlandırılan "Böyük neft müqaviləsinin"

высших и средних специальных учебных заведений, а также крупные медицинские и культурные учреждения республики.

Еще одной проблемой Баку, связанной с обретением независимости республики суверенитета, стало размещение в городе множества посольств иностранных государств, а также различного рода представительств международных организаций, транснациональных концернов, компаний и фирм, создание инфраструктуры и строительство жилых домов для их сотрудников.

К этому же еще следовало бы добавить и крайнюю изношенность большинства городских дорог, коммуникаций, части жилого фонда, отсутствие в городском бюджете сколько-нибудь достаточных финансовых средств и др.

Еще совсем недавно, в условиях военной агрессии соседней Армении, внутренней политической нестабильности и экономических проблем переходного периода многие из них казались либо трудноразрешимыми, либо неразрешимыми вовсе. Одна-

imzalanması bu cür əhəmiyyətli hadisələrdən biri idi. Bu, müəyyən konkret məsələlərin, o cümlədən Azərbaycanın paytaxtında şəhər təsərrüfatının inkişafı və tikinti işləri ilə bağlı məsələlərin həyata keçirilməsinə başlamağa imkan vermişdir. Artıq bu gün şəhərin arxitekturası tikilməkdə olan yüksək komfortlu yaşayış evləri, ən yüksək dünya standartlarına cavab verən mehmanxana kompleksləri, böyük supermarketlər, bank binaları, ofislər və s. ilə zənginləşir. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, bu binalar yerləşmələrinə, memarlıq formalarına, mərtəbəliliklərinə və rəng həllinə görə şəhərin müasir simasının yaradılmasında fəal rol oynayır. Hal-hazırda Bakıda dünya şöhrətli tikinti şirkətləri, eləcə də "TER-RAGroup", "Bay Holding Group", "Turanlılar", "Xəzər-Petrol", "Mor-

ko, возвращение к руководству в республике и всенародное избрание Президентом в 1994 году выдающегося политического деятеля современности Гейдара Алирза оглы Алиева позволило в короткий срок стабилизировать внутривнутриполитическую обстановку в республике и привлечь для ее развития инвестиции крупнейших международных нефтяных компаний. Значительным событием такого рода явилось подписание «Большого нефтяного контракта», именуемого также «Контрактом века», что позволило приступить к реализации некоторых конкретных задач, в том числе связанных с развитием городского хозяйства и строительством в столице Азербайджана – городе Баку. Уже сегодня архитектура города обогащается

"ISR plaza" ofis binası. 2000-ci ilə aid foto.

Офисное здание «ИСП плаза». Фото 2000 г.

rişon Construction Company”, “Stompey”, “Ekingillər”, “İSR” və s. kimi şirkətlər uğurla fəaliyyət göstərirlər. Hələ çoxlu sayda şirkət Bakının tikinti bazarına daxil olmaq hüququnu əldə etmək istəyir.

Buna yalnız yaxın real perspektivdə Bakının dünyanın “neft Eldorado”larından biri statusunu qazanmasına olan maraq deyil, həm də onun Avropa ilə Asiyanın kəsişməsində əlverişli coğrafi mövqe tutması da imkan yaradır. Avropa ölkələrini, Mərkəzi Asiya və Uzaq Şərq dövlətlərinin boru kəmərləri, yollar və müasir rabitə sistemləri ilə təmin olunmasını planlaşdıran “TASİS” və “TRASEKO” beynəlxalq nəqliyyat-kommunikasiya proqramları çərçivəsində “XXI əsrin İpək yolu” adlanan layihənin yaranmasında Bakının olduqca mühüm rol oynaması nəzərdə tutulmuşdur.

строящимися высококомфор-
бельными жилыми домами,
современными, отвечающими
самым высоким требованиям
уровню мировых стандартов го-
стиничными комплексами, круп-
ными супермаркетами, здания-
ми банков, офисов и др. Причем
необходимо отметить, что благо-
даря своему местоположению,
архитектурным формам, этаж-
ности и цветовому решению эти
здания порой играют весьма ак-
тивную градообразующую роль
в создании современного облика
города. Ныне в Баку успешно ра-
ботают строительные фирмы с
мировым именем, в том числе та-
кие, как «ТЕПАгрупп», «Байхол-
динг», «Турандылар», «Хазар-Пе-
троль», «Моррисон конракшен
групп», «Стомпей», «Экинги-
ляр», «ИСР» и др. Еще большее
количество фирм претендует на

*Бакы Beynəlxalq
Hava limanı.
2001-ci ilə aid foto.*

*Бакинский Между-
народный Аэро-
порт. Фото 2001 г.*

"İrsad" İslamşünaslıq tədqiqatları Mərkəzinin binası. 1998-ci ilə aid foto.

Здание Центра исламоведческих исследований «Иршад». Фото 1998 г.

"Авропа" mehmanxanası. 1998-ci ilə aid foto.

Гостиница «Европа». Фото 1998 г.

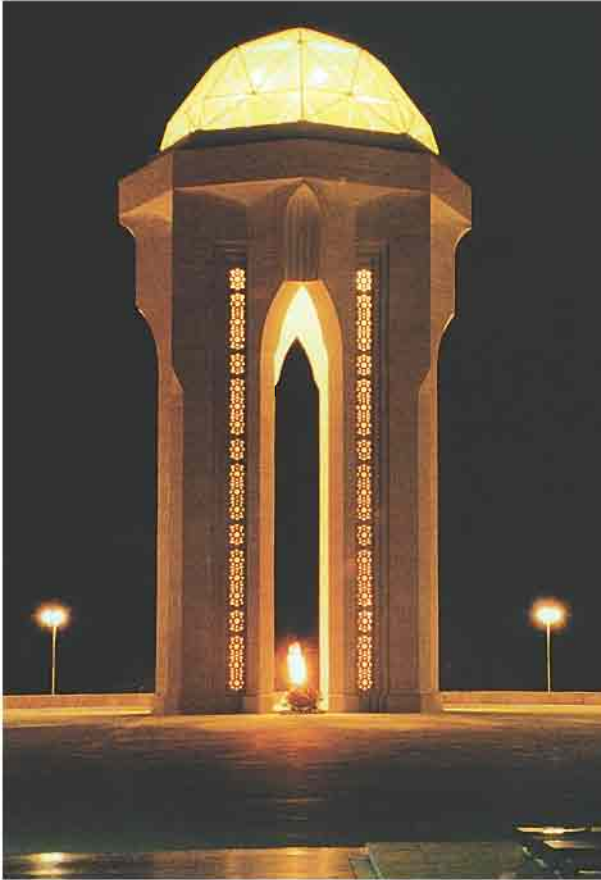
Göstərilən amillər artıq yaxın gələcəkdə şəhərin formalaşmasına müsbət şəkildə təsir göstərə bilər. Bununla yanaşı, Azərbaycanın planlı sosialist iqtisadiyyatından azad bazar iqtisadiyyatına keçidi onun inkişafına öz təsirini göstərmişdir. Və hər şeydən əvvəl, 1987-ci ildə təsdiq edilmiş və planlı iqtisadiyyatın sərt çərçivələrində şəhərin inkişafını nəzərdə tutan "Bakının 2005-ci ilə qədər iqtisadi və sosial inkişafının Baş planında" dəyişikliklər etmək lazım gələcəkdir. Bugünkü realıqlar baxımından bu Baş plan qanunverici sənəd kimi öz dəyərini itirmiş və həyata keçirilməsi, demək olar ki, mümkün deyildir.

Yeni realıqlar şəhərimizin inkişafının yeni şərtlərini doğurmuşdur. Xüsusilə də mərkəzi sənaye zonasının, eləcə də "Qara şəhər" adlanan köhnə sənaye rayonunun sürətlə müasirləşdirilməsi zərurəti yaranmışdır. Bakı buxtasının sahilboyu hissəsi də təmizlənmiş ərazilərin mənzil, mədəniyyət obyektləri və idman qurğularının tikintisi

право войти в строительный рынок Баку.

Способствует тому в немалой степени не только интерес к ближайшей реальной перспективе нового обретения Баку статуса одного из «нефтяных Эльдorado» мира, но и его чрезвычайно выгодное географическое месторасположение на стыке Европы и Азии. Баку предназначено сыграть весьма важную роль в становлении так называемого «Шелкового пути XXI века» в рамках международных транспортно-коммуникационных программ «ТАСИС» и «ТРАСЕКО», предполагающих страны Европы государства Центральной Азии и Дальнего Востока трубопроводами, дорогами и современными системами связи.

Указанные факторы уже в недалеком будущем самым положительным образом могут повлиять на формирование города. Вместе с тем переход Азербайджана от плановой социалисти-

*Şəhidlər Xiyabanı
xatirə kompleksi.
Əbədi məşəl. 1999-
cu ilə aid foto.*

*Мемориальный
комплекс «Шехид-
ляр хиябаны» .
Вечный огонь. Фото
1999 г.*

*Əbədi məşəl.
Abidənin günbəzi.
1999-cu ilə aid foto.*

*Вечный огонь.
Купол мавзолея.
Фото 1999 г.*

üçün verilməsi ilə yenidən qurulmalıdır.

Gələcək Bakının formalaşdırılmasının əsas prinsipləri sırasında şəhərin əsas nəqliyyat magistralarının, eləcə də Füzuli adına bulvarın, ətraf yaşayış rayonları ilə birlikdə yeni N.Nərimanov prospektinin, o cümlədən şəhərin "Kubinka" adlanan qədim mərkəzi hissəsinin, Babək prospektinin inkişaf etdirilməsi sahəsində görüləcək işlərin adını çəkmək lazımdır.

Bakı, şəhərin və onun şəhərətərafı zonasının yaşıllaşdırılması sahəsində unikal ənənələrə malikdir. Əsrimizin yetmişinci illərində şəhərin yaşıllaşdırılması prosesi

ческой экономики к свободной рыночной повлиял на процесс планирования его развития. И прежде всего приходится приходится корректировать утвержденный в 1987 году «Генеральный план экономического и социального развития Баку до 2005 года», который предполагал развитие города в жестких рамках плановой экономики. В свете реалий сегодняшнего дня этот Генеральный план как законодательный документ устарел и практически неосуществим.

Новые реалии породили новые условия развития нашего города. В частности, возникла необходимость в скорейшей модернизации центральной промышленной зоны, в том числе и такого старейшего промышленного района, как т.н. «Черный город». Требуется также своего переустройства прибрежная часть Бакинской бухты с передачей высвободившихся территорий под строительство жилья, объектов культуры и спортивных сооружений.

В числе основополагающих принципов формирования будущего Баку следует назвать работу над развитием основных транспортных магистралей города, в том числе бульвара имени Физули, нового проспекта Н. Нариманова (бывшая ул. Советская) с прилегающим к нему жилым районом, а также старейшая центральная часть города т.н. «Кубинка», проспекта Бабека и др.

Баку имеет уникальные традиции по озеленению города и его пригородной зоны. В семидесятых годах нашего столетия процесс озеленения города

*Nardaran kəndində
dini-xatirə kom-
pleksi. 2000-ci ilə
aid foto.*

*Культово-мемори-
альный комплекс в
селеении Нардаран.
Фото 2000 г.*

həmişəkindən də geniş vüsət almışdı. Bu prosesin sükanı arxasında həmin illərdə Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin Birinci Katibi işləyən və şəhərin yaşıllaşdırılmasının onun ekologiyasına əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərəcəyini öncədən müdrikcəsinə görə H.Ə.Əliyev dururdu. İndi isə Bakının yetmişinci illərdəki şərəfli ənənələrinə yenidən qayıtmağının vaxtı gəlib çatmışdır. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, indiki yaşıllaşdırma prosesi şəhərin yalnız tarixi mərkəzi hissəsini deyil, həmçinin onun yeni rayonlarını da əhatə etməlidir. Nizami rayonunda Prezident H.Ə.Əliyev adına parkın salınması və açılmasını buna misal olaraq göstərə bilərik.

принял как никогда крупные масштабы. У руля этого процесса стоял работавший в те годы Первым секретарем Центрального Комитета КП Азербайджана Г.А.Алиев, мудро предвидевший сколь важное благотворное значение для экологии города будет иметь его озеленение. Ныне же настало время, когда вновь следует вернуться к славным традициям Баку семидесятых годов. Причем нынешний процесс озеленения должен охватывать не только историческую центральную часть города, но и его новые районы. В числе таких примеров следует отметить и закладку и открытие в Низаминском районе города парка имени Президента Г.А.Алиева.

Bakının simasının dəyişdirilməsinin hazırkı mərhələsində memarlar həmişə olduğundan da fəal rol oynayırlar. Yeni nəslə mənsub olan, ancaq artıq kifayət qədər peşəkar təcrübə qazanmış F.Yüzbaşov, R.Seyfullayev, N.Vəliyev, X.Əmirxanov, A.Abdullayev, S.Sultanov, M.Şuqayev və başqaları respublikanın paytaxtının simasının dəyişdirilməsinə öz töhfələrini kifayət qədər inamla və müvəffəqiyyətlə verirlər. Məhz bu layihələr əsasında Bakıda son illərdə ideyasına görə maraqlı, formatına görə müasir və eyni zamanda da özündə milli xüsusiyyətləri birləşdirən inzibati, ictimai və yaşayış binaları ucaldılmışdır və hal-hazırda da bu cür binaların tikintisi davam etdirilir. Nizami küçəsində yerləşən Beynəlxalq Bankın binasını, Şəhərin mərkəzində böyük ticarət – iş mərkəzinin yerləşdirilməsinin nəzərdə tutulduğu köhnə dəyirmanın yenidən qurulmasını, Rusiya Federasiyasının A.Bakıxanov küçəsində yerləşən binalar kompleksini, Vaqif küçəsində yerləşən yaşayış binaları kompleksini, M.Əzizbəyov və Azadlıq prospektlərindəki yaşayış evlərini xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Respublikanın hər bir vətəndaşı üçün müqəddəs olan yerdə – Şəhidlər xiyabanında “Əbədi məşəl” memorial kompleksinin ucaldılmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Azərbaycanın ənənəvi memorial memarlığına məxsus ən yaxşı xüsusiyyətləri özündə birləşdirən bu kompleks eyni zamanda da onun yaradıcılarının həlak olmuş qəhrəmanların ruhunun kosmosla özünəməxsus simvolik əlaqəsini gecənin qaranlığında mavzoleyin yonulmuş şüşə günbəzindən keçərək səmaya nü-

В реализации нынешнего этапа преобразования Баку как никогда активную роль играют архитектурные кадры. Относящиеся к новому поколению, но уже обретшие значительный профессиональный опыт – Ф.Юзбашев, Р.Сейфуллаев, Х.Амирханов, Н.Велиев, А.Абдуллаев, С.Султанов, М.Шутаев и др. достаточно уверенно и успешно вносят свой вклад в изменение облика столицы республики. Именно по их проектам за последние годы в Баку возведен и строится немало интересных по замыслу, современных по форме и вместе с тем, содержащих в себе национальные черты ряд административных, общественных и жилых зданий. В частности, можно отметить здание Международного банка по улице Низами, реконструкцию бывшей мельницы в центре города, где предполагается разместить крупный торгово-деловой центр, комплекс зданий посольства Российской Федерации по улице А.Г. Бакиханова, комплекс жилых зданий по улице Вагифа, жилые дома на проспектах М. Азизбекова и Азадлыг. Особо следует отметить возведенный на священном для каждого гражданина республики месте – «Шехидляр хиябаны» архитектурно-мемориальный комплекс «Вечный огонь». Этот комплекс, вобравший в себя все лучшие черты, присущие традиционному мемориальному зодчеству Азербайджана, в то же время отобразил в себе и глубокую философию его создателей, выразившуюся в своеобразной символической связи душ погибших героев с Космосом, посредством

*Bibi Heybat dini-xatira kompleksi.
2000-ci ilə aid foto.*

*Культово-мемориальный комплекс Биби-Эйбат.
Фото 2000 г.*

fuz edən işıq seli vasitəsilə ifadə edən dərin fəlsəfəsini özündə əks etdirmişdir.

Uzun qadağa illərindən sonra Bakıda ilk dəfə dini təyinatlı bir sıra binaların tikintisi və layihələşdirilməsi aparılır. Belə ki, məsələn, şəhərin dağüstü hissəsində, yuxarıda adı çəkilən Şəhidlər xiyabanı memorial kompleksi yaxınlığında məscid tikilmişdir, şəhərin cənub girişində Bibi Həybət dini-memorial kompleksi bərpa edilir, şəhərin müxtəlif hissələrində, eləcə də yeni yaşayış rayonlarında bir sıra məhəllə və rayon məscidləri ucaldılır.

Bununla yanaşı, tarixən təşəkkül tapmış, əvvəlki kimi şəhərin hələ də daha prestijli hesab edilən və hal-hazırda işgüzar və nümayəndəlik xarakterli obyektlərin böyük əksəriyyətinin yerləşdiyi mərkəzi hissəsində yerləşən binaların regenerasiyası və yenidən qurulması üzrə fəal işlər görülür. Ən bahalı və rahat yaşayış evlərinin, mağazaların, eləcə də dövlət idarələrinin, mədəni-maarif obyektlərinin əksəriyyəti də burada yerləşir.

Hal-hazırda şəhərin bir çox rayonları "tikinti bumu" şəraitində gözümlər önündə dəyişir. Bu gün bir çox xarici tikinti şirkətləri, eləcə də tikinti bazarında getdikcə daha da inamla öz sözlərini deyən yerli tikinti şirkətləri tərəfindən qabaqcıl texnologiyaların tətbiq edilməsi hesabına Bakıda qısa müddət ərzində ideyasına görə maraqlı və icrasına görə çox gözəl işgüzar, inzibati, ticarət və yaşayış binaları meydana gəlmişdir. Respublika paytaxtının inkişafının perspektiv inkişafı isə yaxın gələcəkdə onun küçələrində, prospektlərində və meydanlarında ən yüksək dünya standartlarına cavab verən daha gözəl və bənzərsiz

svetovogo potoka, pronikaющего в ночное небо через граненный стеклянный купол мавзолея.

Впервые после долгих лет запрета в Баку ведется строительство и проектируется целый ряд сооружений культового назначения. Так, к примеру, построена мечеть в нагорной части города, близ уже упоминаемого мемориального комплекса «Шехидляр хиябану», на южном въезде в город восстанавливается крупный культово-мемориальный комплекс «Биби-Эйбат», возводится еще целый ряд квартальных и районных мечетей в различных частях города, в том числе и в новых жилых районах.

Наряду с этим, ведутся активные работы по регенерации и реконструкции зданий, расположенных в исторически сложившейся центральной части города, по-прежнему считающейся, наиболее престижной и где ныне располагается значительная часть объектов делового и представительского характеров. Здесь же находятся наиболее дорогие и комфортабельные жилые дома, магазины, а также большинство госучреждений, объектов культуры и просвещения.

Ныне многие районы города в условиях «строительного бума» меняются буквально на глазах. Сегодня благодаря применению передовой технологии многими крупными зарубежными строительными компаниями, а также все более уверенно заявляющими о себе рядом местных строительных фирм, в Баку в течение очень короткого исторического периода появилось немало интересных по замыслу и велико-

Görkəmli Azərbaycan şairi və dramaturqu H. Cavidin heykəli. 1999-cu ilə aid foto.

Памятник видному азербайджанскому поэту и драматургу Г. Джавиду. Фото 1999 г.

binaların ucalacağına ümid etməyə imkan verir.

Baş verən bütün bəlalara, müsibətlərə baxmayaraq, bəkililər hər zaman gələcəyə inamları və nikbinlikləri ilə seçilmişlər. Və bu gün gənc respublikamız özünün müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyarkən, memar və inşaatçıların indiki nəslinin əməyinin Bakının əlverişli iqtisadi şərtlərdə dünyanın məşhur mərkəzləri sırasında öz keçmişi, bu günü və gələcəyinə layiq olan yeri tutacağına müjdəçisi, başlangıç mərhələsi olacağına inanırıq.

лепных по исполнению деловых, административных, торговых и жилых зданий. Ближайшая же перспектива развития столицы республики позволяет надеяться, что уже в недалеком будущем ее улицы, проспекты и площади будут украшены еще более красивыми и оригинальными зданиями, отвечающими самым высоким мировым стандартам.

*Bulvar və şəhərin ümumi panoramı.
2005-ci ilə aid foto.*

*Бульвар и общая панорама города.
Фото 2005 г.*

Dövlət Bayrağı meydanı.
Площадь Государственного флага.

Bu kitabın birinci nəşrindən 15 il keçir. Tarixən bu, böyük müddət deyil. Lakin bu nisbətən kiçik zaman kəsiyində nəinki Bakıda, eləcə də bütövlükdə respublikada, onun rəhbərliyinin savadlı və məqsədyönlü siyasəti sayəsində həqiqətən fantastik dəyişikliklər baş verdi. Torpaqlarımızın iyirmi faizini işğal altına alan və milyona yaxın vətəndaşımızı doğma yerlərindən didərgin salan Ermənistanla faktiki olaraq müharibə şəraitində olmasına rəğmən Azərbaycan bütün iqtisadi göstəricilərinə görə Qafqazda lider olmaqla yanaşı, həm də Yaxın və Orta Şərq ölkələri iqtisadiyyatları arasında aparıcı yerlərdən birini tutur. Bunun sayəsində yeni beynəlxalq Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryol magistralının tikintisi və Qəbələ-Bakı magistral su kəmərinin çəkilməsi kimi möhtəşəm layihələrin həyata keçirilməsi, respublikanın şəhər və kəndlərinin abadlaşdırılması, yolların yenidən qurulması və yeni nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması, məktəb və xəstəxanaların inşası, qaçqın və məcburi köçkünlərin ailələrinin yaşayış yerləri ilə təmin edilməsi üzrə proqramların həyata keçirilməsi kimi irimiqyaslı məsələlərin həlli və s. mümkün olmuşdur.

Bizim doğma Bakımız da tanımaz dərəcədə dəyişmişdir. Qısa vaxt ərzində burada yerli və dünyanın Zaha Hadid, Jan Nuvel, Norman Foster kimi aparıcı memarlarının

Со времени первого издания этой книги прошло пятнадцать лет. Исторически это небольшой срок. Однако за этот, относительно небольшой период времени не только в Баку, но и в республике в целом благодаря грамотной и целенаправленной политике её руководства произошли поистине фантастические перемены. Несмотря на то, что Азербайджан находится в фактически в состоянии войны с оккупировавшей двадцать процентов нашей территории и изгнавшей с родных мест около миллиона наших сограждан соседней Арменией, тем не менее, сегодня республика по всем своим экономическим показателям является не только лидером на Кавказе, но и занимает одно из ведущих мест среди экономик стран Ближнего и Среднего Востока. Благодаря этому стало возможным претворение в жизнь таких грандиозных проектов, как строительство новой международной железнодорожной магистрали Баку-Тбилиси-Карс и прокладка магистрального водопровода Габалы-Баку, решение масштабных задач по благоустройству городов и сел республики, реорганизации дорог и создания новой транспортной инфраструктуры, строительству школ и больниц, реализации программ по обеспечению семей беженцев

Ваки бульвар.
Бакинский бульвар.

layihələri əsasında Bakıda Heydər Əliyev Mədəniyyət mərkəzi, Dövlət Bayrağı meydanı, mehmanxana və biznes mərkəzi olan "Flame Towers" (Alov Qüllələri), "Kristal Holl" konsert kompleksi, iri mehmanxana kompleksləri olan "Marriott Abşeron", "Hilton of Baku", "Four Seasons", "Kempinski Batamdar" və digər bu kimi irimiqyaslı bina və tikillər inşa edilmişdir. Müasir günümüzün tələblərinə uyğun olaraq şəhər mərkəzinin əsaslı yenidənqurma prosesi aparılır – yeni evlər tikilir, köhnələri yenilənir. Bakının bir çox rayonlarında şəhər nəqliyyatının arteriya və qovşaqlarının yenidən təşkili, köhnəlmiş kommunikasiyaların yenilənməsi, abadlaşdırma, yaşıllaşdırma və digər sahələrdə böyük işlər görülür.

Bakı sakinlərinin sevimli istirahət yeri Milli Park – Dənizkənarı Bulvarı tamamilə yenilənmişdir. Bakı bir sıra mühüm beynəlxalq tədbirlərin təşkil edildiyi yerə çevrilmişdir. 2012-ci ildə bura nüfuzlu beynəlxalq müsabiqə olan Avroviziya yarışmasının paytaxtı olmuş, indi isə şəhər, 2015-ci ildə keçiriləcək Birinci Avropa Olimpiya oyunlarına hazırlaşır.

Yaxın gələcəkdə şəhərimizi daha böyük dəyişikliklər gözləyir. Artıq 2030-cu ilə qədər Bakı şəhərinin inkişafının regional planı hazırdır. Bu plana görə, yeni Bakı aqlomerasiyası, şəhəri Abşeron rayonu və Sumqayıtla birləşdirməli və beləcə faktiki olaraq bütün Abşeron yarımadası və ona bitişik əraziləri əhatə etməlidir. Bakının sənaye zonasının, o cümlədən Bakı dəniz limanının Ələt bölgəsinə köçürülməsi, Bakı buxtasından keçən sualtı avtomobil tunelinin nəzərdə tutulan

и вынужденных переселенцев Жильем и др.

Неузнаваемо преобразился и наш родной Баку. За короткий период времени здесь по проекту наших и ведущих мировых архитекторов, таких, как Заха Хадид, Жан Нувель, Норман Фостер и др. В Баку построены такие значительные по масштабам здания и сооружения, как Культурный центр имени Гейдара Алиева, площадь Государственного флага, гостинично-деловой комплекс «Flam Towers» (Огненные башни), концертный комплекс «Кристалл Холл», крупные гостиничные комплексы «Marriott Abşeron», «Hilton of Baku», «Four Season», «Kampinski Batamdar» и др. В соответствии с требованиями сегодняшнего дня ведется коренная реконструкция центра города - возводятся новые дома и обновляются старые. Во многих районах города ведутся большие работы по реорганизации городских транспортных артерий и узлов, замене устаревших коммуникаций, благоустройству, озеленению и др. Полностью обновлено любимое место отдыха бакинцев – национальный парк «Приморский Бульвар». Баку стал местом проведения ряда важных международных мероприятий. Он в 2012 году стал столицей такого популярного международного конкурса, как Евровидение и готовится к проведению в 2015 году первых Европейских Олимпийских игр.

Но еще большие перемены ждут наш город в недалеком будущем. Уже готов региональный план развития Баку до 2030 года. Согласно этому плану новая ба-

tikintisi, yeni təhsil mərkəzinin inşası və ölkənin aparıcı ali təhsil məktəblərinin ora köçürülməsi və digər planlarla bağlı böyük işlərə artıq başlanmışdır.

Bakı əhalisini, bütün çətinliklərə baxmayaraq, həmişə gələcəyə inam və böyük optimizm fərqləndirmişdir. Bu gün də, bizim gənc ölkəmiz özünün müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyduğu vaxtda, biz inanırıq ki, memarların indiki nəslinin əməyi və hazırkı tikintilər, Bakının əlverişli iqtisadi şərtlər altında dünyanın tanınmış paytaxt şəhərləri arasında özünün keçmişinə, bugününə və gələcəyinə layiq yer tutmasının müjdəçisi olacaq ilkin mərhələdir.

Bütün qeyd olunan planlarla bağlı daha ətraflı danışmağa ehtiyac duymadan, Bakıda gedən böyük dəyişikliklər və bizi yaxın gələcəkdə gözləyən daha böyük uğurlar barədə təsəvvürünüzün yaranmasını sizin öhdənizə buraxırıq.

кинская агломерация должна объединить Баку с Апшеронским районом и городом Сумгаит и фактически тем самым занять весь Апшеронский полуостров и прилегающие к нему территории. Начаты масштабные работы по переводу бакинской промышленной зоны и в том числе бакинского морского порта в район Алят, намечена прокладка подводного автомобильного туннеля через бакинскую бухту, строительству нового учебного центра и размещения в нем ведущих ВУЗов республики и др.

Бакинцев всегда отличали, несмотря ни на какие невзгоды, вера в будущее и большой оптимизм. И сегодня, когда наша молодая республика встала на путь своего независимого развития, мы верим, что труд нынешнего поколения зодчих и строителей является изначальным этапом, предвестником того, что Баку при благоприятных экономических условиях займет достойное его прошлому, настоящему и будущему место в ряду известнейших столиц мира.

Не останавливаясь более подробно на всех намеченных планах, мы оставляем на Ваше усмотрение самим составить мнение о тех грандиозных изменениях происшедших в Баку и еще более впечатляющих успехах, которые ждут нас в недалеком будущем.

*Neft daşları.
Нефтяные камни.*

*Şəhərin yenilənmiş
nəqliyyat
infrastrukturunu.*

*Обновленная
транспортная
инфраструктура
города.*

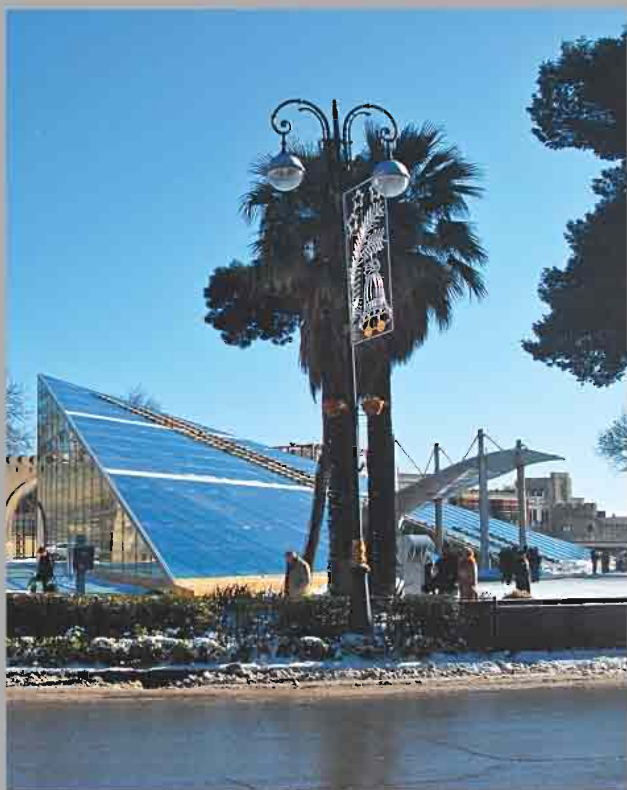

*Metropolitenin
"28 May" stansiya-
sının yerüstü
pavilyonu.*

*Надземный
павильон станции
метрополитена
«28 Май».*

*Metropolitenin
"İçərişəhər" stan-
siyasının yerüstü
pavilyonu və
interyeri.*

*Надземный пави-
льон и интерьер
станции метропо-
литена «Ичери-
шехер».*

Metropolitenin "Azadlyq" stansiyasının yerüstü pavilyonu və interyeri.

Надземный павильон и интерьер станции метрополитена «Азадлыг».

Beynəlxalq avtovağzal.
Международный автовокзал.

Akademik A.Qarayev adına Uşaq klinik xəstəxanasının korpusunun tikintisi.

Строительство корпуса детской клинической больницы имени академика А.Караяева.

Katolik kilsəsi.

Католическая церковь.

H.Əliyev adına müasir ümumtəhsil Mərkəzi.

Современный общеобразовательный центр имени Г.Алиева.

“Jumerirah Bilgah” mehmanxanası.

Гостиница «Jumerirah Bilgah».

*“Chirag Plaza”
biznes mərkəzi.
Biznes-çörp
«Chirag Plaza».*

*“INN Bakı park”
məhmanxanası.
Töcmüsuqa
«INN Bakı Park».*

*“Hilton Bakı”
məhmanxanası.
Töcmüsuqa
«Hilton Bakı».*

*“Marriott Abşeron”
məhmanxanası.
Töcmüsuqa
«Marriott Abşeron».*

*“Dəlğa Plaza”
məhmanxanası.
Töcmüsuqa
«Dəlğa Plaza».*

Bakı funikulyorunun pavilyonu.

Павильон бакинского фуникулера.

Şəhərin ümumi panoramati.

Общая панорама города.

Bakıda şəhər bağlarından biri.

Один из бакинских скверов.

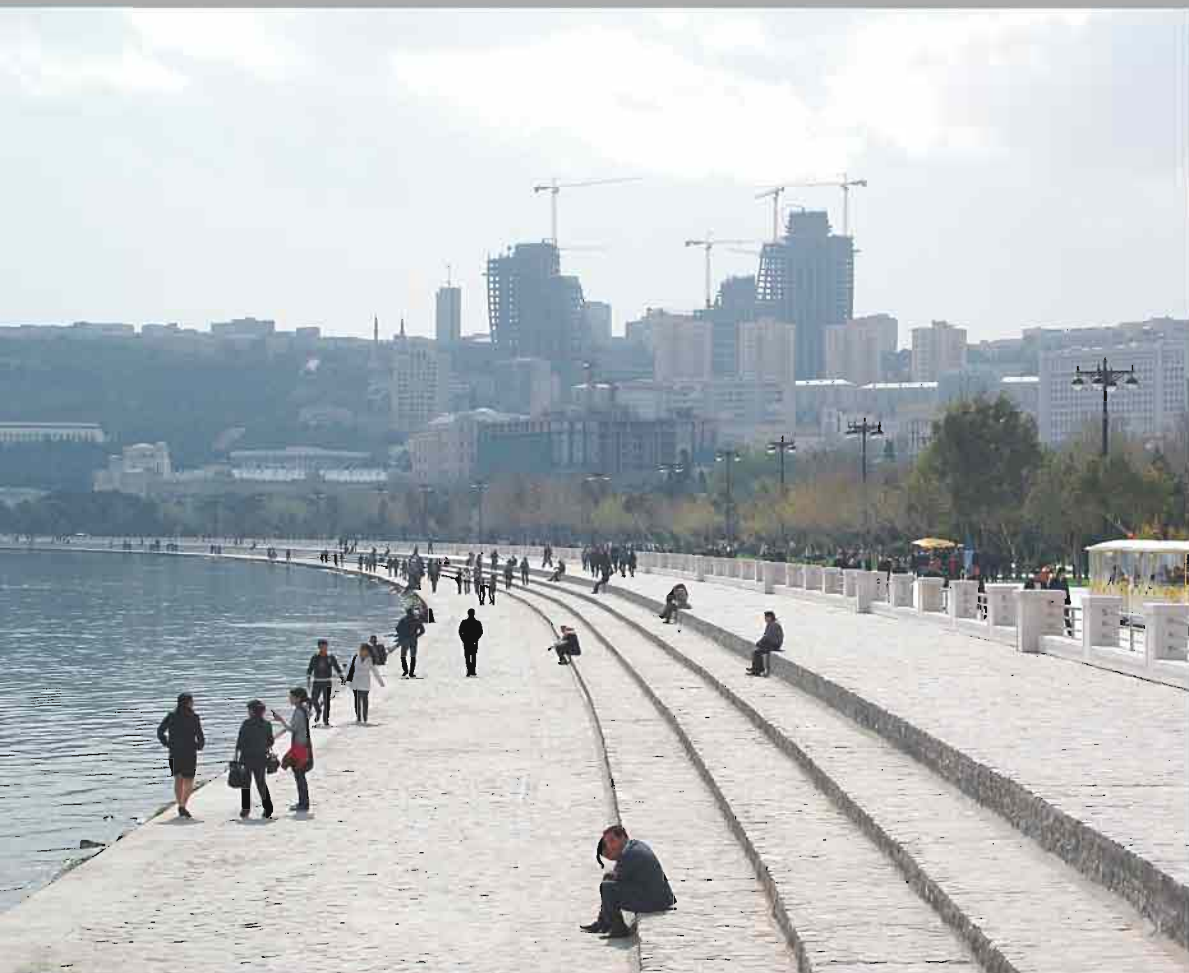

Görkəmli Azərbaycan qəzəlxan-şairi Ə.Vahidin abidəsi.

Памятник видному азербайджанскому поэту-гезельхану А.Вахиду.

**Bakı bulvarı.
Бакинский бульвар.**

Dövlət bayrağı meydanı və yeni bulvar.

Площадь Государственного флага и новый бульвар.

"Bulvar" ticarət mərkəzi.

Торговый центр «Bulvar».

Bulvarın "Yeni Venesiya" qəsəsi.

Уголок бульвара «Новая Венеция».

Bulvarda fəvvarələrdən biri.

Один из фонтанов на бульваре.

Biznes Mərkəzi.
Бизнес центр.

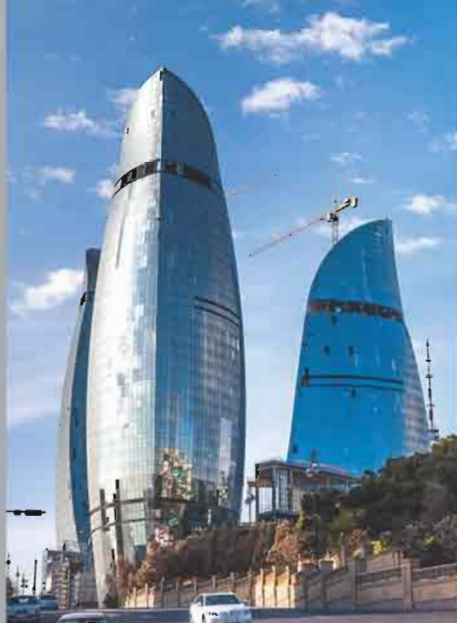
*“Flame Towers”
mehmanxana-
biznes markazi.*

*Гостинично -
деловой центр
«Flame Towers».*

*Azərbaycan Respub-
likasının Prezident
Aparatının binası.*

*Здание аппара-
та Президента
Азербайджанской
Республики.*

*"Four Seasons" oteli.
Otelab «Four Season».*

*"Flam Towers" mehmanxana-
biznes mərkəzi.
Gostinichno -
Dəlovoy centr
«Flam Towers».*

*"Hilton Baku" mehmanxanası.
Gostinitsa
«Hilton Baku».*

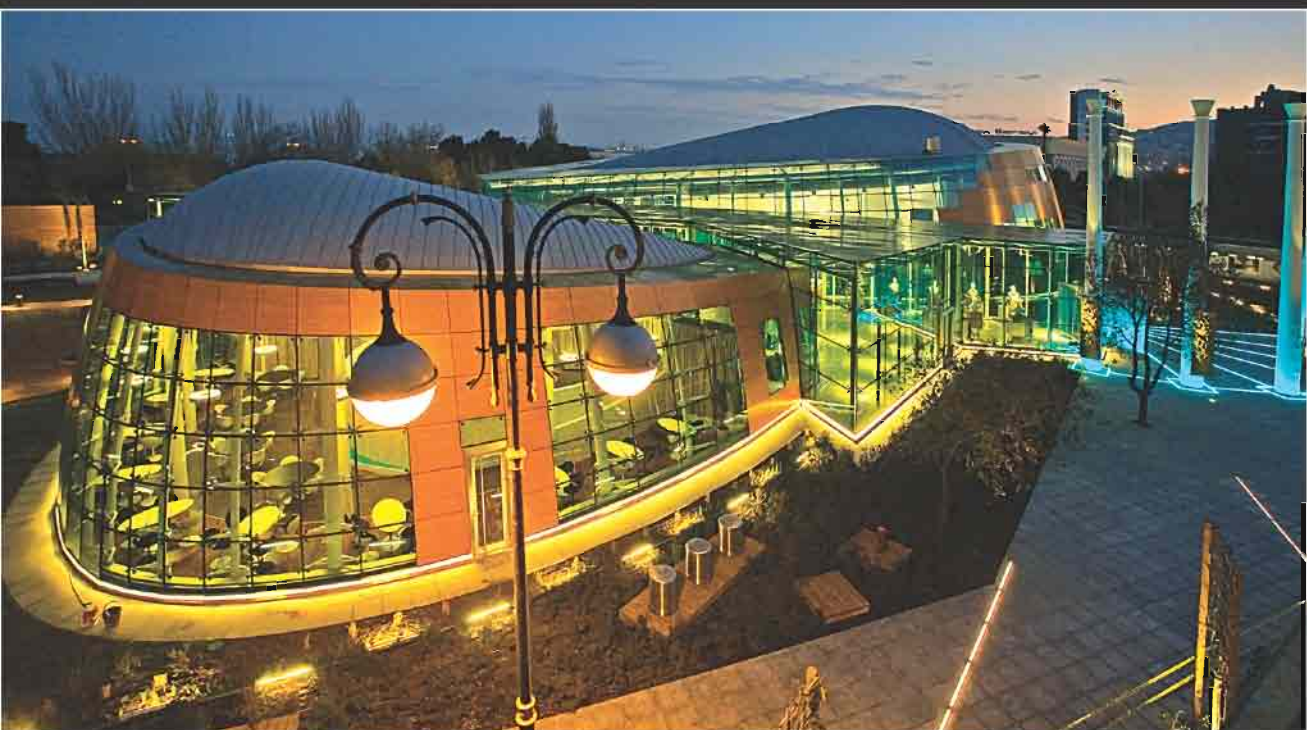
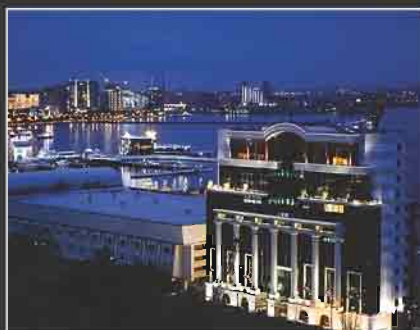

*Xalça muzeyi.
Muzeyi korpa.*

*Bakı gecələrinin görünüşü.
Виды ночного Баку.*

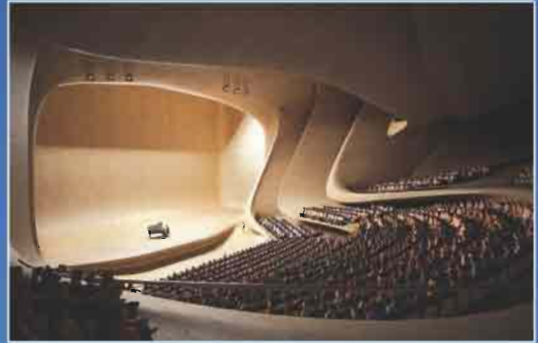

*Н.Əliyев адна Мədəни Мəркəз.
Культурний центр имени Г.Алиева.*

*Dövlət bayrağı Meydanı.
Площадь Государственного флага.*

SON SÖZ

Hörmətli oxucu!

Siz bizim qədim şəhərin qısa, illüstrasiyalı, zəngin və bir çox məsələlərdə mürəkkəb olan tarixi ilə tanış oldunuz. Ümidvarıq ki, Siz Bakının tarixinə laqeyd qalmayacaqsınız və əgər bu, qiyabi tanışlıq idisə, istərdik ki, bu kitab gözəl şəhərimizlə Sizin əyani tanışlığınıza vasitəçi olsun.

Deyirlər ki, Abşeronun təbiəti, yerin altında gizlənən saysız-hesabsız sərvətlərindən fərqli olaraq, xəsis və yekrəngdir. Lakin bu, belə deyil. Bu sərt gözəlliyin gözəgörünməz lətifətini duymaq və hiss etmək lazımdır. Axı təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın görkəmli xadimlərinin böyük əksəriyyətini bu torpaq yetirmişdir. Deməli, təbiətin bu gizli və cəzbedici gözəlliyi insanların qəlbinə güclü mənəvi təsir göstərir və nəticə etibarilə bir çox istedadlar, xanəndələr və digər ixtisas sahələrini əhatə edən kamil sənətkarlar – yazışılar, rəssamlar, memarlar, heykəltəraşlar, bəstəkarlar, mütəfəkkirlər yaradır.

Bakının tarixi az əsrləri əhatə etmir; bu tarix çox mürəkkəb, sakinləri üçün çox vaxt ağır olmuşdur. Lakin bakılılar ümidlərini heç vaxt itirməmiş və nikbin olmuşlar. İndi, Azərbaycan ağır və çox çətin mübarizədə özünün çoxdan gözlədiyi müstəqilliyini əldə etdiyi vaxt, biz sabahkı günə həmişəkindən də artıq inamla baxırıq. İnanırıq ki, Azərbaycan, Dünya birliyinin ümumi sistemində layiqli yerini tuta biləcəkdir.

Bakının sabahına ümid bəsləyərək, bakının işıqlı gələcəyinə inamla baxaraq, biz sizə "əlvıda" demirik, "gələn görüşlərədək" deyirik!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дорогой читатель!

Вот Вы и ознакомились с краткой, иллюстрированной историей нашего древнего города. Историей во многом непростой и сложной.

Мы очень надеемся, что история эта не оставила Вас равнодушным и если это было заочное знакомство, то мы хотели бы, чтобы оно перешло в Ваше личное знакомство с нашим прекрасным городом.

Говорят, что природа Апшерона, в отличие от тех несметных богатств, что скрывают его недра, скупа и однообразна. Однако это не так. Важно почувствовать и ощутить ту тайную прелесть этой суровой красоты. Ведь не случайно, что большая часть видных азербайджанских деятелей науки и культуры – выходцы из этих мест. Значит эта скрытая и неброская красота природы имеет столь мощное незримое воздействие на души людей, что способна порождать многие таланты и одухотворенные натуры писателей, художников, зодчих и ваятелей, композиторов и ученых.

История Баку насчитывает немало веков. История эта была многосложной и зачастую тяжелой для его жителей. Однако они никогда не теряли надежду и были оптимистами. И сейчас, когда Азербайджан завоевал в тяжелой и сложной борьбе свою долгожданную независимость, мы, как никогда уверенно смотрим в завтрашний день. Мы уверены, что Азербайджан сможет занять достойное место в системе мирового сообщества.

Надеясь на это и с уверенностью глядя в грядущее будущее, мы говорим Вам: «Не прощайте, а до свидания!».

XRONOLOGİYA

- E.ə. VIII minillik** – Mezolit. Abşeron yarımadasında ilk insan məskənlərinin Meydana çıxması.
- E.ə. VI minillik** – Abşeron yarımadası ərazisində Zərdüştdininin müqəddəs yerlərindən birinin – “Atəşi-Baquan” şəhərinin yaranması.
- E.ə. V-VI əsrlər** – Ehtimallara görə “Qız qalası”nın birinci qatının tikildiyi dövr.
- B.e. VII-VIII əsrləri** – Hunların Azərbaycana hücumu (VII əsrin ortaları). Xəzərlərin Azərbaycanda hökmranlığı (VIII əsrin sonu).
- VIII əsrin əvvəli** – İslamın Azərbaycanda hakim dinə çevrilməsi.
- IX əsrin 60-cı illəri** – Şirvanın müstəqilliyinin bərqərar olunması.
- 1027-1037-ci illər** – Şirvanşah Məhüçöhrün hökmranlığı.
- 1078-ci il** – Bakıda Məhəmməd məscidinin (“Sınuq qala”) – ən qədim “yazılı” memarlıq abidəsinin inşası.
- XI əsrin 70-80-cı illəri** – Azərbaycanın Səlcuq dövlətinin tərkibinə daxil olması.
- 1220-1222-ci illər** – Monqolların Azərbaycana birinci yürüşü.
- 1231-1239-cu illər** – Monqolların Azərbaycana ikinci yürüşü.
- 1258-ci il** – Hülaku xanın başçılığı altında monqolların Azərbaycana üçüncü yürüşü, Şirvan və Bakının işğalı.
- 1382-1417-ci illər** – Şirvanşah I İbrahimin hökmranlığı.
- 1471-1465-ci illər** – Şirvanşah I Xəlilullahın hökmranlığı.
- XIV-XV əsrlər** – Bakıda Şirvanşahlar Sarayı kompleksi binalarının tikintisi.
- 1465-1500-cü illər** – Şirvanşah Fərruh Yəssarın hökmranlığı.
- 1501-ci il** – Şirvanşah Bəhram bəyin hökmranlığı.
- 1501-1502-ci illər** – Şirvanşah Sultan Məhəmməd Qazinin hökmranlığı.
- 1502-1524-cü illər** – Şirvanşah II Şeyx İbrahimin hökmranlığı.
- 1524-1535-ci illər** – Şirvanşah II Xəlilullahın hökmranlığı.
- 1538-ci il** – Şirvanın Səfəvi dövlətinə birləşdirilməsi.
- 1683-cü il** – İsveç səfirliyinin Bakıya gəlməsi və onun tərkibində Bakını ilk dəfə öz yol qeydlərində təsvir etmiş E.Kempferin iştirak etməsi.
- 1722-1723-cü illər** – I Pyotrın Xəzəryanı yürüşü. Rus qoşunları tərəfindən Xəzər dənizinin qərb və cənub-qərb sahillərinin işğalı.
- 12 iyul 1723-cü il** – Rus eskadrası tərəfindən Bakının işğalı.
- XVIII əsrin 40-cı illəri** – Azərbaycan ərazisində müstəqil və yarımmüstəqil xanlıqların yaranması.
- 1804-1813-cü illər** – Rusiya-İran müharibəsi.
- 3 oktyabr 1806-cı il** – Bakı xanlığının ləğvi.
- 1828-1829-cu illər** – Rusiya-Türkiyə müharibəsi.
- 10 aprel 1840-cı il** – “Zaqafqaziya diyarının idarəedilməsi üçün müəssisə” layihəsinin təsdiqi və Qafqazda Rusiyanın digər inzibati birləşmələri tərkibində Bakı uyezdidin təşkili.
- 1848-ci il** – Dünyada ilk neft quyusunun Bakıda (Bibi-Heybətdə) qazılması.
- 2 dekabr 1859-cu il** – Şamaxı quberniyasının Bakı quberniyası adı ilə əvəz edilməsi və Bakının quberniya şəhəri səviyyəsinə qaldırılması.
- 1859-cu il** – Bakıda birinci neftayırma zavodunun (Suraxanıda) inşası.

- 1859-cu il – Birinci Şəhər bağının salınması.
1861-ci il – Rusiya donanmasının kapitan-leytenantı A.Ulski tərəfindən Bakının birinci fotosəkillərinin çıxarılması.
- 1863-cü il – Dünyada birinci Ağ neft zavodunun Bakıda tikilməsi.
6 fevral 1868-ci il – Bakı və Tiflis arasında teleqraf əlaqəsinin açılması.
1872-ci il – Rusiyada “neftli torpaqlar” a iltizam sisteminin ləğvi.
1873-cü il – Azərbaycan Milli teatrının əsasının qoyulması.
1874-cü il – Bakıda realni məktəbin açılması.
1874-cü il – Bakı neft məktəbinin əsasının qoyulması.
1878-ci il – Bakıda şəhər ictimai idarəsinin tətbiq edilməsi.
1879-cu il – “Nobel qardaşlarının neft istehsalı şirkəti” səhmdar cəmiyyətinin əsasının qoyulması.
- 1883-cü ilin mayı – Zaqafqaziya dəmir yolunun Bakı-Tiflis hissəsinin inşasının tamamlanması.
- 1885-ci il – Xəzər-Qara dəniz Neft sənayesi və Ticarət cəmiyyətinin (Rotşild) təsis edilməsi.
- 1889-cu il – Bakıda konkanun işə salınması.
1892-ci il – Bakıda birinci ictimai şəhər nəqliyyatının – konkanun istifadəyə verilməsi.
- 1894-cü ilin avqustu – N.Nərimanov tərəfindən Bakıda birinci qiraətxana-kitabxananın əsasının qoyulması.
- 1894-cü il – Bakıda birinci sutəmizləyicinin işə salınması.
1896-cı il – Bakıda görkəmli mesenat H.Z.Tağıyev tərəfindən Şərqdə birinci olan Qızlar məktəbinin açılması.
- 1896-cı il – Bakıda Kommersiya məktəbinin açılması.
1897-1901-ci illər – H.Z.Tağıyev tərəfindən Bakıda toxuculuq fabrikinin inşa edilməsi.
- 1897-1907-ci illər – Bakı-Batumi neft kəmərinin çəkilməsi.
1898-ci il – “Rus nefti” Bakı cəmiyyətinin əsasının qoyulması.
1898-ci il – Mülki mühəndis Fon der Nonne tərəfindən Bakının birinci professional inkişaf planının tərtib edilməsi.
- 1906-cı ilin martı – Bakıda “Nicat” Maarif cəmiyyətinin yaranması.
1906-cı ilin avqustu – Azərbaycan müəllimlərinin birinci qurultayı.
1906-cı ilin oktyabrı – Bakıda “Neft sənayesi fəhlələri İttifaqı”nın yaradılması.
12 yanvar 1908-ci il – Ü.Hacıbəyovun Şərqdə birinci Azərbaycan operasının – “Leyli və Məcnun” un Bakıda səhnəyə qoyulması.
- 1911-ci il – “Müsavat” partiyasının yaranması.
1911-ci il – Bakı su kəmərinin birinci xəttinin çəkilməsi.
1911-ci il – Bakıda birinci sement zavodunun inşası.
20 yanvar 1912-ci il – Rusiya Duması tərəfindən “Hökumətin yardımı sayəsində ödənc verib torpaqların xüsusi mülkiyyətə keçirilməsi vasitəsilə Zaqafqaziyada (o cümlədən Bakı quberniyasında) mülkədarlar, torpaq sahibləri ilə kəndlilər arasındakı müvəqqəti mükəlləfiyyəti, asılı münasibətlərin ləğvi haqqında” Qanunun qəbul edilməsi.
- 1916-cı il – “Neft və milyonlar səltənətində” adlı birinci Azərbaycan bədii filminin yaradılması.
- 27 fevral 1917-ci il – Rusiyada Fevral burjua-demokratik inqilabının qələbəsi. Çar mütləqiyyətinin devrilməsi.
- 6 mart 1917-ci il – Bakı Fəhlə Deputatları Sovetinin yaradılması.
23 fevral 1918-ci il – Zaqafqaziya seyminin yaradılması.
18-25 mart 1918-ci il – Erməni millətçiləri tərəfindən Bakıda və Azərbaycanın digər şəhərlərində qanlı antiazərbaycan qırğınlarının təşkili.
25 aprel 1918-ci il – Bakı Xalq Komissarları Sovetinin yaradılması.

- 26 may 1918-ci il**
2 iyun 1918-ci il
- Zaqafqaziya seyminin buraxılması.
  - “Neft sənayesinin milliləşdirilməsi haqqında” Bakı xalq Komissarları Sovetinin dekreti.
- 31 iyul 1918-ci il**
1 avqust 1918-ci il
12 avqust 1918-ci il
- Bakıda Sovet hakimiyyətinin süqutu.
  - İngilis qoşunları kontingentinin Bakıya yeridilməsi.
  - Lenin adına polkun dərhal Bakıya göndərilməsi haqqında V.Leninin sərəncamı.
- 15 sentyabr-noyabr 1918-ci il**
25 avqust 1919-cu il
27 aprel 1920-ci il
- Nizami türk qoşunlarının Bakıya daxil olması.
  - İngilis qoşunlarının Bakıdan çıxarılması.
  - Azərbaycanın müvəqqəti İnkilab Komitəsinin yaradılması. Qızıl Ordu qoşunlarının Bakıya yeridilməsi.
- 28 aprel 1920-ci il**
12 mart 1922-ci il
- Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin bərqərar olması.
  - Zaqafqaziya Sovet Sosialist Respublikaları Federativ İttifaqının yaranması və Azərbaycan SSR-nin ona daxil olması.
- 1923-cü il**
- Bakıda şəhərin yaşllaşdırılması üzrə şitilliyin təməlinin qoyulması.
- Aprel 1923-cü il**
- Süni qum tökülərək düzəldilmiş limanın yerində Dünyada birinci “İliç buxtası” neft mədəninin yaradılması.
- 2 noyabr 1923-cü il**
- “Azərbaycanın tədqiq edilməsi və öyrənilməsi” cəmiyyətinin yaradılması.
- 1924-1937-ci illər**
- Bakının Baş inkişaf planları variantlarının işlənilib hazırlanması.
- 8 fevral 1924-cü il**
6 iyun 1926-cı il
- Bakıda birinci tramvay xəttinin işə salınması.
  - Bakını Balaxanı-Sabunçu sənaye rayonu ilə birləşdirən, SSRİ-də birinci elektrik dəmir yolu xəttinin açılışı.
- 1932-ci ilin sentyabrı**
- SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin yaradılması.
- Oktyabr 1935-ci il**
- SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialı kimi yenidən təşkili.
- 1936-cı il**
- SSRİ Xalq Komissarları Soveti və Ümumrusiya Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi tərəfindən “İnşaat işinin yaxşılaşdırılması və tikintinin ucuzlaşdırılması barədə” qərarın qəbul edilməsi.
- 4 mart 1936-cı il**
- Bakıda Azərbaycan memarlarının birinci qurultayının açılması.
- 22 iyun 1941-ci il**
- Alman qoşunlarının SSRİ-yə qarşı təcavüzünün, Böyük Vətən müharibəsinin başlanması.
- 25 iyun 1942-ci il-9 oktyabr 1943-cü il**
23 mart 1945-ci il
- Qafqaz uğrunda döyüşlər.
  - SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası kimi yenidən təşkili.
- 9 may 1945-ci il**
5 yanvar 1946-cı il
- Faşist Almaniyası üzərində Qələbə günü.
  - SSRİ xalq Komissarları Sovetinin “Bakı şəhərinin şəhər təsərrüfatının yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” qərarı.
- Noyabr 1949-cu il**
- “Neft daşları” dəniz neft yatağı – Dünyada birinci dəniz neft quyusunun qazılması.
- 1 noyabr 1950-ci il**
1952-1954-cü illər
- Bakıda Azərbaycan Politexnik İnstitutunun açılması.
  - Dövlət Layihə İnstitutunun kollektivi tərəfindən Bakı şəhərinin 1976-cı ilədək Baş inkişaf planının işlənilib hazırlanması.
- 1960-cı il**
- Bakıda evtikmə kombinatının inşası.

- 5 noyabr 1960-cı il** – SSRİ-də birinci açıq tipli “Şimal” QRES-i energetika qurğusunun Bakıda işə salınması.
- 1967-ci il** – Bakı metropoliteninin birinci növbəsinin açılışı.
- 12 iyul 1969-cu il** – Azərbaycan KP MK-nın Plenumunda Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilmişdir.
- 28 mart 1971-ci il** – Azərbaycan yataqlarının sənaye tədqiqinin başlanğıcından etibarən bir milyard ton neft hasil olunmuşdur.
- 25 dekabr 1975-ci il** – Bakıda Məişət Kondisionerləri zavodunun işə salınması.
- 5 mart 1976-cı il** – Sov.İKP MK-nın plenumu, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi H.Ə.Əliyevi Siyasi Büro üzvlüyünə namizəd seçmişdir.
- 24 noyabr 1977-ci il** – SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanı ilə Bakı şəhəri Lenin ordeni ilə təltif olunmuşdur.
- 24 avqust 1979-cu il** – SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanı ilə Sov. İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi H.Əliyevə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verilmişdir.
- 16 aprel 1980-cı il** – Ümumittifaq sosialist yarışının 1979-cu il nəticələri üzrə qələbəyə görə Sov.İKP MK, SSRİ Nazirlər Soveti, Ümumittifaq Həmkarlar İttifaqları Mərkəzi Şurası və ÜİLKĞİ MK tərəfindən Bakı şəhərinə keçici Qırmızı Bayraq təqdim edilmişdir.
- 1982-ci il** – 2000-ci ilədək Bakı şəhərinin iqtisadi və sosial inkişafının baş planının işlənilib hazırlanması.
- 17 noyabr-4 dekabr 1988-ci il** – Qarabağ məsələsi üzrə Bakıda çoxminli mitinqlərin başlanması.
- 19-20 yanvar 1990-cı il** – Sovet qoşunlarının Bakıya yeridilməsi və Bakıda Qanlı Yanvar hadisələri.
- 18 oktyabr 1991-ci il** – Azərbaycanın müstəqilliyi haqqında konstitusiya aktının qəbul edilməsi, Neft kontraktının imzalanması.
- 14-15 may 1992-ci il** – Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətə gəlməsi.
- 4 iyun 1993-cü il** – “Gəncə hadisələri” – Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin başlanması təhlükəsi.
- 9 oktyabr 1994-cü il** – H.Ə.Əliyevin ümumxalq səsverməsi sayəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsi.
- 12 noyabr 1995-ci il** – Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi.
- 19 oktyabr 1997-ci il** – Beynəlxalq Neft Kompaniyası (AMOK) xətti ilə ilk neft kəmərinin işə düşməsi: Bakı-Novorossiysk.
- 12 noyabr 1997-ci il** – Azərbaycan Beynəlxalq Neft Kompaniyasının (AMOK) “Çıraq-1” qazma dəniz platformasında ilk neft hasilatı.
- 29 dekabr 1998-ci il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Bakı şəhərinin Dənizkənarı bulvarına milli park statusunun verilməsi haqqında” 50 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.
- 17 fevral 2003-cü il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “İçərişəhər tarixi-memarlıq qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 1145 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.
- 10 fevral 2005-ci il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında “İçərişəhər” Dövlət tarix-memarlıq qoruğu İdarəsinin yaradılması haqqında” 629 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.

- 18 avqust 2006-cı il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində tarixi-memarlıq abidələrinin mühafizəsi və bərpası haqqında” 1633 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.
- 19 dekabr 2007-ci il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının Bakı şəhəri Suraxanı rayonunda Atəşgah məbədi ərazisinin “Atəşgah Məbədi” Dövlət tarix-memarlıq qoruğu elan edilməsi haqqında” 2564 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.
- 10 yanvar 2008-ci il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dənizkənarı bulvar İdarəsinin yaradılması haqqında” 699 sayılı Sərəncamı imzalanmışdır.
- 16 dekabr 2009-cu il** – Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “İçərişəhər Dövlət tarixi-memarlıq qoruğunun inkişafı tədbirləri barədə” Sərəncamı imzalanmışdır.

VIII тысячелетие до н.э.	– мезолит. Появление первых поселений на Апшеронском полуострове
VI век до н.э.	– возникновение на территории Апшеронского полуострова одной из почитаемых зороастрийских святынь - города «Атеш-и Багуан»
VI век до н.э.	– предположительное строительство «Девичьей башни»
Начало V века до н.э.	– вторжение гуннов в Азербайджан
Середина VII века – конец VIII веков	– владычество хазар в Азербайджане
Начало VIII века	– Ислам становится господствующей религией в Азербайджане
60-е годы IX века	– восстановление независимости Ширвана
1027-1037 годы	– время правления Ширваншаха Манучехра
1078 год	– строительство в Баку мечети Мухаммеда и минарета «Сынык-кала», древнейшего «подписного» архитектурного памятника на Кавказе
70-80-е годы XI века	– вхождение Азербайджана в состав государства Великих Сельджуков
1220-1222 годы	– I поход монголов в Азербайджан
1231-1239 годы	– II вторжение монголов в Азербайджан
1258 год	– III поход монголов во главе Хулаку хана, завоевание Ширвана и Баку
1382-1417 годы	– время правления Ширваншаха Ибрагима I
1417-1465 годы	– время правления Ширваншаха Халидуллаха I
XIV-XV века	– строительство комплекса Дворца Ширваншахов в Баку
1465-1500 годы	– время правления Ширваншаха Фарруха Ясара
1501 год	– время правления Ширваншаха Бахрам бека
1501-15092 годы	– время правления Ширваншаха Султана Мухаммеда Кази
1502-1524 годы	– время правления Ширваншаха Шейха Ибрагима II
1524-1535 годы	– время правления Ширваншаха Халиллулы II
1538 год	– присоединение Ширвана к Сефевидскому государству
1683 год	– посещение Баку шведским посольством при участии в его составе Э.Кемпфера, первым изобразившим Баку в своих путевых рисунках
1722-1723 годы	– прикаспийский поход Петра I. Завоевание русскими войсками юго-западного побережья Каспийского моря
12 июня 1723 года	– захват Баку русской эскадрой
Конец 40-х годов XVIII века	– образование независимых ханств на территории Азербайджана
1804-1813 годы	– I русско-иранская война
3 октября 1806 года	– упразднение Бакинского ханства
1826-1828 годы	– II русско-иранская война
1828-1829 годы	– русско-турецкая война
10 апреля 1840 года	– утверждение проекта «Учреждения для управления Закавказским краем» и образование в составе других

	российских административных образований на Кавказе Бакинского уезда
1848 год	– бурение в Баку (на Биби-Эйбате) первой в мире нефтяной скважины
2 декабря 1859 года	– переименование Шемахинской губернии в Бакинскую и возведение Баку в ранг губернского города
1859 год	– строительство в Баку первого в мире нефтеперегонного завода (в Сураханах)
1859 год	– закладка первого городского общественного сада
1861 год	– первые фотографические изображения Баку, сделанные капитаном-лейтенантом российского флота А. Ульским
1863 год	– в Баку построен первый в мире керосиновый завод
1868 год	– открытие телеграфного сообщения между Баку и Тифлисом
1872 год	– отмена в России откупной системы на т.н. «нефтяные земли»
1873 год	– образование азербайджанского национального театра
1874 год	– открытие в Баку реального училища
1874 год	– основание в Баку нефтяного училища
1878 год	– введение в Баку общественного городского управления
1879 год	– основание акционерного общества «Товарищество нефтяного производства бр. Нобель»
Май 1883 года	– завершение строительства Баку-Тифлисского участка Закавказской железной дороги
1885 год	– учреждение Каспийско-Черноморского нефтепромышленного и торгового общества Ротшильд
1892 год	– пуск в эксплуатацию первого общественного городского транспорта – конки
Август 1894 года	– основание Н.Наримановым в Баку первой азербайджанской библиотеки-читальни
1894 год	– пуск в Баку первого городского опреснителя
1896 год	– открытие в Баку видным меценатом Г.-З. Тагиевым первого на Востоке женского училища
1896 год	– открытие в Баку коммерческого училища
1897-1901 годы	– строительство в Баку Г.-З. Тагиевым текстильной фабрики
1897-1907 годы	– строительство нефтепровода Баку-Батуми
1898 год	– основание в Баку общества «Русской нефти»
1898 год	– разработка гражданским инженером Н.А.Фон дер-Нонне первого профессионально выполненного Генерального плана развития города Баку
Март 1905 года	– образование в Баку просветительского общества «Ниджат» («Спасение»)
Август 1906 года	– I-й съезд азербайджанских учителей
Октябрь 1906 года	– создание в Баку «Союза нефтеперерабатывающих рабочих»
12 января 1908 года	– постановка в Баку первой на Востоке азербайджанской оперы Уз. Гаджибекова «Лейли и Меджнун»
1911 год	– образование партии «Мусават» («Равенство»)
1911 год	– проведение первой линии городского водопровода
1911 год	– строительство в Баку первого цементного завода
20 января 1912 года	– принятие Российской Думой Закона «О прекращении временно-обязательных и зависимых отношений

- крестьян и поселян к помещикам и землевладельцам в Закавказье (в т.ч. в Бакинской губернии) посредством выкупа их земель в собственность при содействии правительства»
- 1916 год** – создание первого азербайджанского художественного фильма «В царстве нефти и миллионов»
- 27 февраля 1917 года** – победа февральской буржуазно-демократической республики в России. Свержение русского самодержавия.
- 6 марта 1917 года** – создание Бакинского Совета рабочих депутатов
- 23 февраля 1918 года** – образование Закавказского сейма
- 18-25 марта 1918 года** – организация армянскими националистами в Баку и других городах Азербайджана кровавых антиазербайджанских погромов
- 25 апреля 1918 года** – образование Бакинского Совета Народных Комиссаров
- 26 мая 1918 года** – роспуск Закавказского сейма
- 2 июня 1918 года** – Декрет Бакинского Совнаркома о национализации нефтяной промышленности
- 31 июля 1918 года** – падение Советской власти в Баку
- 1 августа 1918 года** – ввод в Баку контингента английских войск
- 12 августа 1918 года** – распоряжение В.Ленина о немедленной отправке в Баку полка имени Ленина
- 25 августа 1918 года** – вывод из Баку контингента английских войск
- 15 сентября - ноябрь 1918 года** – ввод в Баку регулярных турецких войск
- 27 апреля 1920 года** – создание Временного Революционного Комитета Азербайджана. Ввод в Азербайджан частей Красной Армии.
- 28 апреля 1920 года** – установление в Азербайджане Советской власти и образование Азербайджанской ССР
- 12 марта 1922 года** – образование Федеративного Союза Советских Социалистических Республик Закавказья и вхождение в него Азербайджанской ССР
- 1923 год** – закладка в Баку питомника по озеленению города
- Апрель 1923 года** – образование на месте насыпной гавани первого в мире морского нефтепромысла «Бухта Ильича»
- 2 ноября 1923 года** – образование Общества обследования и изучения Азербайджана
- 1924-1937 годы** – разработка вариантов генеральных планов развития города Баку
- 8 февраля 1924 года** – пуск в Баку первой трамвайной линии
- 6 июня 1926 года** – открытие первой в СССР электрической железной дороги, связавшей Баку с Балаханы-Сабунчинским нефтяным районом
- Сентябрь 1932 года** – создание Азербайджанского отделения Закавказского филиала Академии наук СССР (АзОЗФАН)
- Октябрь 1935 года** – реорганизация АзОЗФАН в Азербайджанский филиал Академии наук СССР (АзФАН)
- 1936 год** – принятие Советом Народных Комиссаров СССР и Центральным Комитетом Всероссийской Коммунистической партии большевиков Постановления «Об улучшении строительного дела и удешевлении строительства»

4 марта 1936 года	– открытие в Баку первого съезда архитекторов Азербайджана
22 июня 1941 года	– начало агрессии германских войск против СССР, начало Великой Отечественной войны
25 июня-9 октября	– битва за Кавказ
23 марта 1945 года	– преобразование Азербайджанского филиала Академии наук СССР в Академию наук Азербайджанской ССР
9 мая 1945 года	– День Победы над фашистской Германией
5 января 1946 года	– Постановление Совета Комиссаров СССР «О мероприятиях по улучшению городского хозяйства города Баку»
Ноябрь 1949 года	– пробурена первая скважина в районе морского месторождения «Нефтяные камни»
1 ноября 1950 года	– открытие в Баку Азербайджанского Политического Института
1952-1954 годы	– разработка коллективом Государственного проектного института «Бакгипрогор» Генерального плана развития города Баку до 1976 года
1960 год	– строительство в Баку домостроительного Комбината
5 ноября 1950 года	– пуск первой в СССР энергетической установки открытого типа на ГРЭС «Северная» в пригороде Баку
1967 год	– открытие первой очереди Бакинского метрополитена
12 июля 1969 года	– состоялся Пленум ЦК КП Азербайджана, на котором первым секретарем ЦК КП Азербайджана избран Г.А. Алиев
28 марта 1971 года	– добыта миллиардная с начала промышленной разработки недр Азербайджана тонна нефти
25 декабря 1975 года	– в Баку выступил в строй Завод бытовых кондиционеров
5 марта 1976 года	– Пленум ЦК КПСС избрал первого секретаря ЦК КП Азербайджана Г.А.Алиева кандидатом в члены Политбюро ЦК КПСС
24 ноября 1977 года	– Указом Президиума Верховного Совета СССР город Баку награжден орденом Ленина
24 августа 1979 года	– Указом Президиума Верховного Совета СССР кандидату в члены Политбюро ЦК КПСС, первому секретарю ЦК КП Азербайджана Г.А. Алиеву присвоено звание Героя Социалистического Труда
16 апреля 1980 года	– городу Баку вручено переходящее Красное знамя ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ЛКСМ за победу во Всесоюзном социалистическом соревновании по итогам 1979 года
1982 год	– разработка Генерального плана экономического и социального развития города Баку до 2005 года
17 ноября	– 4 декабря 1988 года – начало многотысячных митингов протеста по карабахскому вопросу в Баку
19-20 января 1990 года	– ввод советских войск и кровавые январские события в Баку и районах республики
18 октября 1991 года	– принятие конституционного акта о независимости Азербайджана, подписание нефтяного контракта
14-15 мая	– приход к власти Народного фронта Азербайджана
4 июня 1993 года	– «Гянджинские события», угроза начала гражданской войны

- 9 октября 1994 года** – всенародное избрание Г.А. Алиева Президентом Азербайджанской Республики
- 12 ноября 1995 года** – принятие первой Конституции независимого Азербайджана
- 19 октября 1997 года** – начало эксплуатации первой из веток нефтепровода Азербайджанской Международной Нефтяной Компании (АМОК) : Баку-Новороссийск
- 12 ноября 1997 года** – получена первая нефть на морской буровой платформе «Чираг-1» в Азербайджанской Международной Нефтяной Компании (АМОК)
- 01 сентября 2010 года** – торжественное открытие Площади Государственного флага в Баку
- 10 мая 2012 года** – торжественное открытие Культурного центра имени Гейдара Алиева
- 29 декабря 1998 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 50 «О предоставлении Приморскому бульвару города Баку статуса национального парка »
- 17 февраля 2003 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 1145 «О некоторых мерах в связи с охраной и реставрацией историко-архитектурного заповедника Ичеришехер»
- 10 февраля 2005 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 629 «О создании Управления Государственного историко-архитектурного заповедника «Ичеришехер» при Кабинете Министров Азербайджанской Республики»
- 18 августа 2006 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 1633 «О реставрации и охране историко-архитектурных памятников в столице Азербайджанской Республики городе Баку»
- 19 декабря 2007 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 2564 «Об объявлении храма Атяшгях в Сураханском районе города Баку Азербайджанской Республики Государственного историко-архитектурного заповедника «Храм Атепгях»
- 10 января 2008 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики за № 699 «О создании Управления Приморского бульвара при Кабинете Министров Азербайджанской Республики»
- 16 декабря 2009 года** – подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики «О мерах по развитию Государственного историко-архитектурного заповедника Ичеришехер »
- 01 сентября 2010 года** – торжественное открытие Площади Государственного флага в Баку
- 10 мая 2012 года** – торжественное открытие Культурного центра имени Гейдара Алиева

TÖVSIYYƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT

1. S.B.Aşurbəyli. Orta əsrlər Bakısının tarixi oçerkləri. Bakı. 1964.
2. S.B.Aşurbəyli. Bakı şəhərinin tarixi (orta əsrlər dövrü). Bakı. 1992.
3. D.A.Axundov. Qədim və ilkin orta əsrlər Azərbaycan memarlığı. Bakı. 1986.
4. L.S.Bretanitski. XII-XV əsrlər Azərbaycanın memarlığı və onun Asiya memarlığında yeri. Leningrad. 1961.
5. L.S.Bretanitski. Bakı. Şəhərin arxitektura tarixi oçerki. Moskva-Leningrad. 1970.
6. L.S.Bretanitski, A.V.Salamzadə. Sovet Azərbaycanının memarlığı. Moskva. 1973.
7. L.N.Qumilyov. Xəzərətrafı minillik. Bakı. 1991.
8. Ə.Ə.Qasımzadə. Müasir mərhələdə Azərbaycan sovet memarlığının inkişaf problemləri. Bakı. 1967.
9. F.Q.Məmmədov. Orta əsrlər Azərbaycanının memarlıq məktəblərinin əlaqələri. Bakı. 1982.
10. A.V.Salamzadə. XVI-XIX əsrlərdə Azərbaycan memarlığı. Bakı. 1964.
11. A.V.Salamzadə, E.V.Avalov, R.D.Salayeva. Azərbaycanın tarixi şəhərlərinin qorunması və yenidənqurma problemləri. Bakı. 1979.
12. M.F.Süleymanov. "Eşitdiklərim. Oxuduqlarım. Gördüklərim". Bakı. 1988.
13. M.Ə.Useynov, L.S.Bretanitski, A.V.Salamzadə. Azərbaycanın memarlıq tarixi. Moskva. 1963.
14. Ş.S.Fətullayev. XIX-XX əsrlərdə Bakıda şəhərsalma. Leningrad. 1978.
15. Ş.S.Fətullayev. XIX əsr-XX əsrin əvvəllərində Bakının şəhərsalması. Leningrad, 1978;
16. Ş.S.Fətullayev. XIX əsr-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın şəhərsalması və memarlığı. Leningrad, 1986;
17. Ş.S.Fətullayev. Bakının memarlıq ensiklopediyası. Bakı-Ankara, 1998;
18. Ş.S.Fətullayev. Abşeronun memarlığı. Bakı, 2003.

СПИСОК РЕКОМЕНДУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. С. Б. Ашурбейли, Очерки истории средневекового Баку, Баку, 1964;
2. С.Б. Ашурбейли, Государство Шиваншахов(VI-XVI вв), Баку, 1983;
3. С.Б. Ашурбейли, История города Баку (период средневековья), Баку, 1992;
4. Д.А.Ахундов, Архитектура древнего и раннесредневекового Азербайджана, Баку, 1986;
5. Л.С. Бретаницкий, Зодчество Азербайджана XII-XV веков и его место в архитектуре Переднего Востока, Ленинград, 1961;
6. Л.С. Бретаницкий, Баку, Очерк архитектурной истории города, Москва-Ленинград, 1970;
7. Л.С. Бретаницкий, А.А. Саламзаде, Архитектура Советского Азербайджана, Москва, 1973;
8. Л.Н.Гумилев, Тысячелетия вокруг Каспия, Баку, 1991;
9. Э.А. Касим-заде, Проблемы развития азербайджанской советской архитектуры на современном этапе, Баку, 1967;
10. Ф.Г. Мамедов, Архитектурные связи школ зодчества средневекового Азербайджана, Баку, 1988;
11. А.В. Саламзаде, Архитектура Азербайджана XVI-XIX веков, Баку, 1964;
12. А.В. Саламзаде, Э.В. Авалов, Р.Д. Салаева, Проблемы сохранения и реконструкции исторических городов Азербайджана, Баку, 1979;
13. М.Ф. Сулейманов, Дни минувшие, Баку, 1990;
14. М.А. Усейнов, Л.С. Бретаницкий, А.В. Саламзаде, История архитектуры Азербайджана, Москва, 1963;
15. Ш.С. Фатуллаев, Градостроительство Баку XIX- начала XX вв., Ленинград, 1978;
16. Ш.С. Фатуллаев, Градостроительство и архитектура Азербайджана XIX-начала XX вв., Ленинград, 1986;
17. Ш.С. Фатуллаев, Архитектурная энциклопедия Баку, Баку-Анкара, 1998;
18. Ш.С. Фатуллаев, Зодчество Апшерона, Баку, 2003.

MÜƏLLİFLƏR HAQDA MƏLUMAT

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Dadaşova Sevda Urxan qızı – Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1968-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir. 1989-cu ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir; tarix elmləri namizədidir. Bakı-Abşeron tarixi-mədəniyyət abidələri üzrə bir sıra buklet, kitabça və sorğu-məlumat kitablarının müəllifidir. 20 may 2006-cı ildə vəfat etmişdir.

Дадашева Севда Урхан гызы – родилась в городе Баку. В 1968 году окончила исторический факультет Азербайджанского Государственного Университета. В 1989 году защитила кандидатскую диссертацию. Кандидат исторических наук. Автор ряда буклетов, брошюр и путеводителей по историко-культурным памятникам Баку-Апшерона. Скончалась 20 мая 2006 года.

Qasımzadə Elbay Ənvər oğlu – 1948-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1971-ci ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutunun memarlıq fakültəsini bitirmişdir. Azərbaycanın Əməkdar memarı, “Şöhrət” ordeni kavaleri, Respublika Memarlar İttifaqının İdarə heyətinin sədri, Şərq ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının vitse-prezidenti, Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının (UNESKO) və Beynəlxalq Memarlar İttifaqının (UIA) professoru, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin professoru, bir sıra beynəlxalq müsabiqələrin laureatı, 150-dən artıq layihənin və 100-dən çox elmi nəşrlərin müəllifidir. Beynəlxalq Memarlar İttifaqının Çikaqoda, Barselonada, Lozannada, Pekində, Turində və Tokioda keçirilən Ümumdünya konqreslərinin nümayəndəsi olmuşdur.

Касим-заде Эльбай Энвер оглы – родился в 1948 году в городе Баку. В 1971 году окончил архитектурный факультет Азербайджанского Политехнического Института. Заслуженный архитектор Азербайджана, кавалер ордена «Шохрат», Председатель Правления Союза архитекторов Азербайджана, вице-президент Международной Академии стран Востока, профессор Международной Академии Архитектуры (UNESKO) и Международного Союза архитекторов (UIA), профессор Азербайджанского архитектурно-строительного университета, лауреат ряда международных конкурсов, автор свыше 150 проектов и более 100 научных публикаций. Делегат Всемирных конгрессов архитекторов в Чикаго, Барселоне, Лозане, Пекине, Турине и Токио.

Məmmədov Fazil Qulam oğlu – 1949-cu ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1971-ci ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutunun memarlıq fakültəsini bitirmişdir. 1981-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş; sənətşünaslıq namizədidir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun böyük elmi işçisi, 70-dən artıq elmi məqalə və monoqrafiyanın müəllifidir. Ankara, İstanbul, Tbilisi, Cenevrə, Moskva və s. şəhərlərdə keçirilmiş bir sıra elmi forumların iştirakçısı olmuşdur.

Мамедов Фазиль Гулам оглы – родился в 1949 году в городе Баку. В 1971 году окончил архитектурный факультет Азербайджанского Политехнического Института. В 1981 году защитил кандидатскую диссертацию. Кандидат искусствоведения. Старший научный сотрудник Института археологии и этнографии Национальной Академии наук Азербайджана. Автор свыше 70 научных трудов. Участник ряда научных форумов в Анкаре, Стамбуле, Москве, Тбилиси и др.

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

Təqdim olunmuş materiallara uyğun sürətdə
"Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43, Faks: (+99412) 370 18 49

Отпечатано в соответствии с представленными материалами
в типографии Издательского Дома "Şərq-Qərb".
Адрес: Азербайджан, AZ1123, Баку, ул., Ашуга Алескера, 17
Тел.: (+99412) 374 83 43, Факс: (+99412) 370 18 49

Çapa imzalanmışdır 07.06.2013. Formatı 70X90 1/16
Ofset çap üsulu. Fiziki çap vərəqi 11,75
Sifariş N 13081. Tiraj 1000

Подписано к печати: 07.06.2013. Формат 70x90 1/16
Офсетная печать. Физических печатных листов 11,75
Заказ № 13081. Тираж 1000